

Vakgroep Nieuwe Geschiedenis
Opleiding Geschiedenis

**Ontwikkeling van de Bloemencultuur in de
Gentse Regio
—
1500 - 1900**

Licentiaatsverhandeling
Matthias Dewanckele
Promotor: Prof. Erik Thoen

Academiejaar 2006 - 2007
Stamnummer: 20032659

Ontwikkeling van de Bloemencultuur in het Gentse 1500 - 1900

Dankwoord

Op de eerste plaats wil ik mijn ouders bedanken omdat ze mij de kans gegeven hebben om deze richting te studeren. Ook het feit dat ze mij vier jaar onvoorwaardelijk gesteund hebben, dient hier vermeld te worden.

Ook het personeel van de Universiteitsbibliotheek zou ik graag bedanken voor hun hulp en werk doorheen mijn opzoekingswerk. Verder richt ik mijn dankwoord aan André Onghena, voorzitter van de tuinbouwmaatschappij Dorothea.

Om af te sluiten zou ik ook mijn promotor, Erik Thoen, willen danken voor het feit dat hij mij de mogelijkheid heeft gegeven dit onderwerp te onderzoeken.

Ontwikkeling van de Bloemencultuur in het Gentse
1500 - 1900

1.	<u>Inleiding</u>	5
1.1.	<u>Keith Thomas: Het verlangen naar de natuur.</u>	6
1.2.	<u>Kritieken en aanvullingen</u>	11
1.3.	<u>Besluit</u>	15
2.	<u>De ontwikkelingen van de bloemencultuur voor de XVIIde eeuw.</u>	15
2.1.	<u>Vroege signalen van de heropleving van de bloemencultuur</u>	15
2.2.	<u>Eindnota</u>	25
3.	<u>De ontwikkelingen van de bloemencultuur in de XVIIde eeuw.</u>	27
3.1.	<u>Inleiding</u>	27
3.2.	<u>Politieke en economische situatie in de Zuidelijke Nederlanden en Gent in de XVIIde eeuw.</u>	27
3.3.	<u>Verlangen naar de natuur</u>	28
3.4.	<u>Literatuur over bloemen en planten in de 17de eeuw</u>	30
3.4.1.	<u>Zuidelijke Nederlanden</u>	31
3.4.2.	<u>Verenigde Provinciën</u>	33
3.5.	<u>De ontwikkelingen van de tuinbouw in de XVIIde eeuw.</u>	38
3.5.1.	<u>Soorten van bloemen en planten in de 17de eeuw.</u>	39
3.5.1.1.	<u>De tulp</u>	39
3.5.1.2.	<u>De Oranjerieën</u>	41
3.5.2.	<u>De Broederschappen van de Heilige Dorothea</u>	44
3.5.2.1.	<u>De confrérie van de Heilige Dorothea in de St. Maartenkerk te Ekkerghem.</u>	45
3.5.2.2.	<u>De confrérie van de heilige Dorothea in de St. Pieterskerk</u>	46
3.5.2.3.	<u>De confrérie van de H. Dorothea in de St. Michielskerk.</u>	47
3.5.2.4.	<u>De tentoonstellingen</u>	50
3.5.2.5.	<u>Broederschap van de Heilige Dorothea te Brugge</u>	51
3.5.3.	<u>Enkele tuinen in het Gentse</u>	53
3.6.	<u>Bloemen in de Vlaamse kunst</u>	54
3.7.	<u>Eindnoot</u>	59
4.	<u>De ontwikkelingen van de bloemencultuur in de XVIIIde eeuw.</u>	60
4.1.	<u>Inleiding</u>	60
4.2.	<u>Politieke en economische situatie in de Zuidelijke Nederlanden en Gent in de XVIIIde eeuw.</u>	61
4.3.	<u>Literatuur over planten en bloemen</u>	63
4.3.1.	<u>Ghendtsche Post - Tydinghen, een nuttige bron.</u>	63
4.3.2.	<u>Tuinboeken op het einde van de achttiende eeuw</u>	70
4.3.3.	<u>Hoveniersalmanakken</u>	71
4.3.4.	<u>Den Vlaemschen indicateur</u>	72
4.4.	<u>Soorten van bloemen en planten in de 18de eeuw.</u>	75
4.5.	<u>De bloemenmarkt op de kouter in de 18de eeuw</u>	79
4.6.	<u>Eindnoot</u>	82
5.	<u>De ontwikkelingen van de bloemencultuur in de XIXde eeuw.</u>	83

Ontwikkeling van de Bloemencultuur in het Gentse
1500 - 1900

5.1.	<u>Inleiding</u>	83
5.2.	<u>De ontwikkelingen van de bloemencultuur van 1800 tot 1815</u>	85
5.2.1.	<u>Politieke en economische situatie in het begin van de negentiende eeuw (1800 - 1815)</u>	85
5.2.2.	<u>De situatie van de tuinbouw rond 1800</u>	85
5.2.3.	<u>Het aanleggen van tuinen rond fabrieken.</u>	86
5.2.4.	<u>De Hortus Gandavensis</u>	87
5.2.5.	<u>Maatschappij voor landbouw en kruidkunde: periode 1800 - 1814</u>	89
5.2.5.1.	<u>periode voor de eigenlijke stichting van de Maatschappij</u>	90
5.2.5.2.	<u>Stichting en werking van de Maatschappij voor Landbouw en Kruidkunde</u>	94
5.2.5.3.	<u>Invloed van de plantentuin en de Maatschappij van Landbouw en Kruidkunde in het begin van de 19de eeuw.</u>	100
5.3.	<u>De ontwikkeling van de bloemencultuur van 1815 tot 1830.</u>	110
5.3.1.	<u>Politieke en Economische situatie in het Verenigd koninkrijk der Nederlanden (1815 - 1830)</u>	110
5.3.2.	<u>De plantentuin tijdens het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden.</u>	112
5.3.3.	<u>Evolutie van de sierteelt van 1815 tot 1830</u>	113
5.3.4.	<u>Internationale belangstelling ten tijde van het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden.</u>	118
5.4.	<u>De ontwikkelingen van de bloemencultuur na 1830</u>	120
5.4.1.	<u>De Politieke en economische situatie.</u>	120
5.4.2.	<u>De Plantentuin na 1830</u>	122
5.4.3.	<u>Evolutie van de sierteelt van 1830 tot het midden van de negentiende eeuw.</u>	126
5.4.3.1.	<u>De modeplant uit de aanvang van 19de eeuw: De Camelia</u>	132
5.4.4.	<u>Evolutie van de sierteelt in de tweede helft van de negentiende eeuw</u>	135
5.4.4.1.	<u>Sociale impact van de sierteelt</u>	140
5.4.4.2.	<u>Modeplanten</u>	142
5.4.4.2.1.	<u>De Azalea</u>	142
5.4.4.2.2.	<u>De Orchidee</u>	143
5.4.4.3.	<u>Openbaar Groen in Gent</u>	144
5.4.5.	<u>De groei van het aantal hofbouwers na 1830</u>	147
5.4.6.	<u>Evolutie van de bloemenmarkt op de Kouter in de 19de eeuw.</u>	149
5.5.	<u>Eindnota</u>	150
6.	<u>Algemene conclusie.</u>	152
7.	<u>Bibliografie</u>	154
8.	<u>Bijlages</u>	169

Ontwikkeling van de Bloemencultuur in het Gentse 1500 - 1900

1. Inleiding

Keith Thomas beschreef in "het verlangen naar de natuur"¹ de ontwikkelingen in de opvatting over de natuur in de periode 1500 - 1800. In het kort beweerde hij dat in die periode een verschuiving optrad in de manier waarop de mens de bloemen en planten benaderden. Daar waar vroeger de interesse vooral werd ingegeven door het praktische nut, kwam de nadruk tussen 1500 en 1800 meer en meer te liggen op het genoegen dat men er aan beleefde. Keith Thomas geeft de situatie in Engeland, maar stelde dat dezelfde ontwikkelingen plaatsvonden in alle West-Europese landen.

Na het lezen van dit werk leek het me boeiend om deze problematiek te onderzoeken in onze gewesten. Een eerste snelle literatuur analyse gaf aan, dat er weinig beschreven was over de evolutie van de sierteelt in de Gentse regio en in het bijzonder voor de 17de en 18de eeuw. Ik vond het belangrijk om deze leemte in te vullen in het licht van het huidige economische belang van deze sector.

Volgens de 'economische raad voor Oost-Vlaanderen'² waren er in 2005 11213 personen tewerkgesteld binnen de sierteeltsector in België. Hiervan bevond 37% van de tewerkgestelde personen zich in de provincie Oost-Vlaanderen. Bloemen en planten zijn ook een belangrijk Belgisch exportartikel. In 2004 exporteerde België voor meer dan 500 miljoen euro aan sierteeltproducten. Maar ook binnen België zelf vinden bloemen en planten gretig aftrek. In 2004 kocht 67% van de Belgische bevolking ouder dan elf jaar minstens

¹ Keith Thomas, Het verlangen naar de natuur: De veranderende houding tegenover planten en dieren. 1500 - 1800. (Amsterdam, 1990), pp. 431.

² Van de Velde, Sylvie, Evoluтиestudie van de Belgische en de Oost-Vlaamse sierteelt., Gent: Economische raad voor Oost-Vlaanderen, 2006, pp 60. (gratis te bestellen op: <http://www.oost-vlaanderen.be/public/order.cfm>)

Ontwikkeling van de Bloemencultuur in het Gentse 1500 - 1900

één keer bloemen en planten. Samen kochten ze voor 479 miljoen euro bloemen en planten, wat neerkomt op een besteding van zo'n 54 euro per capita.

Mijn onderzoek richt zich aldus op de historische achtergronden van de sierteelt. Sinds wanneer houden mensen zich bezig met de sierteelt? Wat zijn de sociale achtergronden van de mensen die interesse hadden voor exotische planten? Was er echt sprake van een nieuwe mentaliteit? Welke zijn de belangrijkste kwekers doorheen de tijd? Welke modetrends zijn er? Waarom precies is Vlaanderen en Gent in het bijzonder zo belangrijk geworden in de sierteelt?

Zoals ik hiervoor al vermeld heb is er bijzonder weinig geschreven over de sierteelt in de zeventiende en achttiende eeuw. Ik zal trachten om met dit werk dat hiaat op te vullen. Voor de negentiende eeuw, de bloeiperiode van de sierteelt, is er reeds veel literatuur voor handen. Hier heb ik de reeds bekende informatie verfijnt en verder aangevuld.

Dit werk is voor alle duidelijkheid onderverdeeld in 5 delen. Een eerste deel bevat de theorie van Keith Thomas met enkele kritische opmerkingen. In de volgende vier delen worden verschillende periodes chronologisch besproken. Hierin komen enkele belangrijke ontwikkelingen, gebeurtenissen of fenomenen, in verband met de sierteelt, voor.

1.1. Keith Thomas: Het verlangen naar de natuur.³

In dit onderdeel tracht ik de theorie van Keith Thomas, zoals beschreven in zijn werk "Het verlangen naar de natuur"⁴, uit

³ Vrij geciteerd uit: Keith Thomas, Het verlangen naar de natuur: De veranderende houding tegenover planten en dieren. 1500 - 1800. (Amsterdam, 1990), pp. 431. & Elly Talen, Van Benthem, Els & Van der Werf, Nicole, De Geschiedenis van de Kamerplant. (Utrecht, 1991), p. 128.

Ontwikkeling van de Bloemencultuur in het Gentse 1500 - 1900

de doeken te doen. Hoewel Thomas de situatie beschreef voor Engeland, zegt hij dat dezelfde ontwikkelingen plaatsvonden in de overige West - Europese landen. Ik heb mij vooral gefocust op datgene wat voor mijn onderwerp het belangrijkste bleek⁵. Na de eigenlijke uiteenzetting van Thomas' werk, heb enkele kritieken neergeschreven.

Thomas beschrijft in zijn werk de ontwikkelingen in de opvattingen over de natuur in de periode 1500 - 1800. Voor 1500, aldus Thomas, had de mens het standpunt gehuldigd dat hij heer en meester was over de schepping. Theologen beriepen zich hiervoor op het Bijbelse scheppingsverhaal. God had immers aan Adam de heerschappij gegeven over alle levende wezens. Tot de zondeval leefden deze vreedzaam naast elkaar in het Hof van Eden. Door de opstand van Adam en Eva veranderde deze verhouding tussen de mens en natuur. De eerst zo liefelijke natuur verwilderde. Grond werd rotsachtig en minder vruchtbaar; insecten verschenen en vele dieren werden gevaarlijk voor de mens. Enkel onder dwang konden dieren voortaan voor menselijk gebruik aangewend worden. De overheersende idee van die tijd impliceerde dat dieren noch planten enige rechten hadden. God had de aarde immers aan de mens gegeven.

Ten gevolge van enkele ontwikkelingen begon deze antropocentrische mentaliteit echter geleidelijk aan af te brokkelen. Een eerste belangrijke ontwikkeling hierbij, die Thomas beschrijft, is het langzaam groeiende besef dat de natuurlijke wereld een eigen leven kent, onafhankelijk van de menselijke behoeften. Een goed voorbeeld hiervan is het ontstaan van de moderne botanie in de zestiende en zeventiende eeuw. Botanici probeerden steeds meer om planten

⁴ Keith Thomas, Het verlangen naar de natuur: De veranderende houding tegenover planten en dieren. 1500 - 1800. (Amsterdam, 1990), pp. 431

⁵ De sierteelt.

Ontwikkeling van de Bloemencultuur in het Gentse 1500 - 1900

niet te rangschikken volgens het nut voor de mens maar volgens hun structurele kenmerken. Ook werd er al snel een nieuwe Latijnse terminologie ingevoerd. Mede omdat veel van de volksnamen onbestendig waren. Zo verschilden ze van streek tot streek en werden plantennamen soms op verschillende planten geplakt. De behoefte tot standaardisatie van de plantennamen kwamen niet alleen vanuit een wetenschappelijke, maar ook uit een praktische achtergrond. Namelijk de opkomst van een nationale markt voor gewassen en bloemen. Daarnaast werden bepaalde namen niet gewaardeerd vanwege de Roomse associaties of grofheid: priesterballen, naakte juffers, venushaar,... De binominale nomenclatuur van Linnaeus werd snel ingevoerd en tot vandaag gehandhaafd. Een gevolg van deze ontwikkelingen was wel dat er een kloof ontstond tussen het volksgeloof en de wetenschappelijke wereld. Ook andere wetenschappelijke ontwikkelingen veranderden het beeld van de natuur. Zoals de ontdekking van de oneindigheid van het heelal of de microscoop op het einde van de zeventiende eeuw. Door de voortdurende vooruitgang van de wetenschap werd het beeld van de natuur steeds verder ontdaan van zijn symboliek en presupposities. De mens werd aldus, volgens Thomas, van zijn troon gestoten.

Een andere evolutie die Thomas beschrijft is de verandering in de omgang met de natuur in het dagelijkse leven. Hierdoor ontstond er een andere houding ten opzichte van dieren, bomen en planten. Het planten van bomen en aanleggen van landschapstuinen werden geliefde bezigheden van Engelse welgestelden in de achttiende eeuw. Ook vond er tussen de zestiende en negentiende eeuw een spectaculaire toename plaats in het cultiveren van bloemen. Thomas spreekt in deze context van een echte bloemenrevolutie. In tegenstelling tot de middeleeuwen waar de bloemen werden gebruikt voor medicinale doeleinden werden ze vanaf de zeventiende eeuw

Ontwikkeling van de Bloemencultuur in het Gentse 1500 - 1900

vooral gekweekt vanwege hun esthetische waarde. Dit ging volgens hem gepaard met allerlei nieuwe ontwikkelingen zoals het ontstaan van professionele tuinderijen, het uitgeven van tuiniershandboeken en de import van exotische bloemen.

De groententuin en de bloementuin vertegenwoordigen twee fundamenteel tegenovergestelde manieren om de grond te gebruiken. Met de ene gebruikt de mens de natuur als middel tot levensonderhoud; de producten zijn bestemd voor consumptie. Met de andere probeerde hij orde en een esthetische bevrediging te scheppen. Hij toonde als het ware respect voor de levende dingen die hij teelde. De nieuwe instelling ten aanzien van bomen en bloemen liep nauw parallel aan de sentimentelere kijk op dieren die ook in dezelfde periode opkwam.

Tegen 1800 had het overtuigende antropocentrisme van het Tudor- Engeland plaats gemaakt voor een alleszins verwarrender geestesgesteldheid. Men kon de wereld niet langer beschouwen als uitsluitend ten dienste van de mens gemaakt en de strikte grenzen tussen de mensheid en andere vormen van het leven waren een stuk vager geworden. In de praktijk behielden de meeste mensen hun geloof in het primaatschap van de menselijke belangen, zelfs als zij de gevolgen van de materiële vooruitgang voor de natuur betreurden. Dus de natuur wordt nog steeds beschadigd ten voordele van de mens. Toch worden deze praktijken in vraag gesteld daar waar het vroeger een evidentie was.

Thomas beweert eveneens dat de veranderingen in de houding ten opzichte van de natuur onderdeel zijn van een bredere mentaliteitsverandering. Deze wordt vooral duidelijk aan het eind van de achttiende eeuw, en vormt tevens de basis voor onze huidige houding ten opzichte van de natuur. Thomas omschrijft deze mentaliteitsverandering als de bewustwording van een aantal dilemma's voor de mens, die door een aantal

Ontwikkeling van de Bloemencultuur in het Gentse 1500 - 1900

tegenstellingen in de vroeg- industriële samenleving duidelijk werden.

De eerste tegenstelling is die tussen stad en platteland, die versterkt is door de groei van de steden. Omstreeks 1800 deden de drukte en de stank van de steden het verlangen naar de natuur opleven. Evenals de weerstand die de stad opriep, riep ook de landontginning een groeiende weerstand op naarmate deze voortschreed. Vooral aan het einde van de achttiende eeuw was er een roep naar de ongerepte natuur. Deze ontwikkeling speelt zich af tijdens de romantiek waar de ongerepte natuur eveneens aanbeden werd. Toch stond de esthetische smaak van de Engelse elite aan het einde van de achttiende eeuw in schril contrast met de bron van haar welvaart, namelijk de industrie. Daarnaast groeide naarmate dieren en planten meer in gevaar kwamen, het besef dat alles in de natuur op zichzelf waardevol genoeg was om behouden te blijven. Niet alleen gekweekte bloemen, ook wilde bloemen en onkruid. Volgens Keith Thomas is de grondslag voor deze opvatting het geloof in de volmaaktheid van Gods schepping.

Ontwikkeling van de Bloemencultuur in het Gentse 1500 - 1900

Thomas eindigt het boek met de stelling dat het conflict tussen de nieuwe gevoelens en de materiële grondslagen van de menselijke samenleving nog steeds bestaat. Door het negeren van het probleem is men eigenlijk nooit tot een oplossing kunnen komen. Volgens Thomas is het een van de contradicties waarop onze samenleving is gebouwd.

1.2. Kritieken en aanvullingen

Eén van mijn kritieken is dat de interesse in de natuur geen nieuw gegeven is in de vroeg-moderne tijd zoals Keith Thomas vermeldt. Op verschillende tijdstippen in de geschiedenis zien we deze passie ontstaan. Voorbeelden hiervan zien we reeds bij de Egyptenaren. Vele bloemen en exotische bomen werden al gecultiveerd zoals we kunnen lezen in de inscripties ten tijde van Ramses III (1198/1166) "... and among his Gifts to Heliopolis were great gardens, planted with trees and vines...Grounds with olive trees...Groves and copses with date Palm, ponds planted with lotus flowers, rushes, grasses and flowers of all land for thy beautiful face"⁶

Ook in Mesopotamië zien we de liefde voor de planten opduiken. Zo werd op de terrassen van de Ziggurat⁷ verschillende planten, voornamelijk bomen, gecultiveerd. Ook parken van verschillende grootte werden aangelegd. In een inscriptie van Tiglath-Pileser I (ca. 1100 v. Ch.) staat te lezen: "Trees that none of the kings my forefathers have possessed...Carried off from the contries I conquered...In the parks of assyria i planted them."⁸

Ook de Grieken cultiveerden bloemen en planten. De eerste verwijzing naar een tuin vinden we in Homeros' Odyssey (9de - 8ste eeuw VC). Hij beschrijft de tuin van Alcinous waarin

⁶ Huxley, A.; An illustrated history of gardening: London: Paddington Press (1978), pp. 352. (p. 27)

⁷ afbeelding van www.m-w.com

⁸ Ibid, p. 29.

Ontwikkeling van de Bloemencultuur in het Gentse 1500 - 1900

verscheidene bloemen staan. Het eerste archeologische bewijs van een Griekse tuin is dat van de tempel van Hephaistos, dicht bij de Atheense agora. De liefde voor bloemen en bomen zien we ook in talrijke muurschilderijen en decoraties op aardewerken potten. Enkele rijkere personen hadden eveneens een private tuin. Een voorbeeld hiervan is Epicuros en de poëet Dicaeogenes.

Het zijn de Grieken die de kunst van het tuinieren aan de Romeinen hebben geleerd. Stadstuinen werden aangelegd naar voorbeeld van de Grieken. De Romeinen waren ook de eerste die tuinen ontwikkelden als onderdeel in hun huis. Maar ook de minder bedeelde Romeinen kenden de liefde voor de bloem. Zo werden er door de vele bewoners van de insulæ⁹ bloemen en planten geplant op het dak, balkon en vensterbanken.

De eerste echte bloemenspecialisten zijn echter de Chinezen. Hun devotie van de chrysanten begon in de vierde eeuw na Christus. Tegen de zevende eeuw werden er enorme hoeveelheden geld neergelegd voor de aankoop van bloemen.

Volgens Huxley kan een esthetische tuin en de sierteelt zich enkel ontwikkelen wanneer de besproken cultuur een overschot aan tijd en rijkdom heeft. Meestal kan dit enkel gedaan worden door diegenen bovenaan de maatschappelijke ladder. Huxley zegt in dit verband: "Gardening in its widest sense is certainly an expression of a civilisation becoming mature; one hopes that it is not also a symbol of the beginning of its decadence."¹⁰.

⁹ Een insula (mv: insulae, letterlijk: eiland) was een woning voor de arme burgerij in het Romeinse Rijk. De arme bewoners in een Romeinse stad woonden in de insulae die aan vier zijden omgeven werden door smalle straatjes en steegjes. De insulae zijn te vergelijken met flatgebouwen, ze hadden drie, vier of vijf etages en waren ten tijde van Augustus zo'n twintig meter hoog. De huurkamers in deze flatgebouwen waren bedompt en klein.

¹⁰ Ibid, p. 26.

Ontwikkeling van de Bloemencultuur in het Gentse 1500 - 1900

Enkele auteurs menen dat de opkomst van het verzamelen van bloemen en planten in de vroeg-moderne tijd andere ontstaansredenen heeft. Zij zien deze opkomst zeker niet als de uiting van een nieuwe mentaliteit, zoals Keith Thomas. Zij zien het meer als een evolutie die al veel langer bezig is maar in de middeleeuwen een kentering gekend heeft. Zo vermeld Huxley¹¹ dat met de ondergang van de Romeinse cultuur de kennis van planten en bloemen en de tuinkunst teloor ging in West-Europa. Door het onveilig klimaat moesten kastelen en burchten beschermd worden waardoor er weinig tijd over was voor de tuinkunst. Toch werden er plaatsen aangelegd binnen de stadsmuren voor het kweken van fruit, groenten en vooral kruiden. In de late middeleeuwen werd de wet meer effectief. Het gedaalde risico op plunderingen leidde tot een afname van de fortificaties. Kastelen werden versterkte villa's. Sommige muren werden neergehaald, of niet langer gebouwd. Rond de villa's kwamen dan verschillende tuinen waar de decoratieve planten een groot deel van uitmaakten. Dus volgens Huxley's theorie krijgt men pas aandacht voor planten in een beter geordende maatschappij. Of wanneer men meer plaats, tijd en geld kreeg.

Jack Goody¹² schrijft over Keith Thomas' werk: "What I want to do is offer some thoughts on how this thesis might be extended and modified by pushing the discussion outward to other societies and backward to earlier ones... I do this partly because it raises for me the question of the uniqueness of the West in the process of modernisation."¹³ Ook hij vermeldt dat de liefde voor de natuur al veel vroeger aanwezig was. Toch waren er steeds groepen die de intensieve bloemencultuur als afstotelijk zagen. Bij de Romeinen waren

¹¹ Huxley, A.; An illustrated history of gardening: London: Paddington Press (1978), pp. 352.

¹² Goody, Jack, Man and the Natural World: Reflections on History and Anthropology., In: Environment and History, Vol. 2, N° 3, October 1996, pp. 255-269(15)

¹³ Ibid, p. 255

Ontwikkeling van de Bloemencultuur in het Gentse 1500 - 1900

dat de moralisten. Zij zagen dit als een deel van een cultuur van luxe en middel tot drift. Ook werd de productie van bloemen¹⁴ door hen gezien als de natuur in onnatuurlijke wegen dwingen. Toch waren zij in deze vroege culturen in kleine getale. In de vroege middeleeuwen werd deze gedachte overgenomen door de christenen. Alsook zagen zij de offering van bloemen aan goden en mensen als een heidens gebruik. Als gevolg van deze ideologische verandering en enkele economische factoren was er een enorme daling in de cultuur van bloemen en planten in de middeleeuwen. Dit had niet enkel zijn effect op de kweek en gebruik van de bloemen voor religieus gebruik maar ook op seculair gebied. Zo kwam er bijvoorbeeld een kentering in de ontwikkeling van de botanica, in tegenstelling met het Oosten. Pas in de hoge middeleeuwen kwam er geleidelijk aan verandering. Sinds de renaissance heeft de cultuur van bloemen in de Europese maatschappij een opmerkelijke expansie ondergaan.

Het besluit van Goody gaat als volgt: "...But while there were important developments in the culture of flowers in England, Europe and the West generally, we have to interpret these against the wider background of the great falling off that had taken place following the Roman period. That decline heightens the impression of dramatic cultural advance in the modern period whereas in fact much of this burst of activity involved catching up with the cultures of the East, indeed with the past of Mediterranean Europe, before it suffered from doubts about the use of flowers under early Christianity. When this was viewed against its early past a 'new' attitude towards flowers can be said to have emerged in Europe. But it was not a new attitude, a new mentality, a new view of nature, in any global sense. Both the love of flowers and the ambivalence about flowers had been present earlier in

¹⁴ zeker in 'hothouses'.

Ontwikkeling van de Bloemencultuur in het Gentse 1500 - 1900

other cultures of luxury that preceded the shift to the late industrial cultures of affluence, of mass consumption.”¹⁵

1.3. Besluit

Keith Thomas ziet de opkomst van de sierteelt als een uiting van een nieuwe mentaliteit. Deze mentaliteit vormt zich volgens hem doorheen de vroeg- moderne tijd. Deze kon zich vormen door enkele tegenstellingen en de technologische ontwikkelingen.

Volgens de theorieën van Huxley en Goody kunnen we niet spreken over de vorming van een nieuwe mentaliteit. Volgens hen is het eerder een heropleving. Beiden beweren dat er na het Romeinse rijk een kentering kwam in de bloemencultuur. Wel is volgens hen de reden verschillend. Huxley beweert dat er door het onveilig klimaat in de middeleeuwen geen tijd, geld en ruimte was. Pas met de handhaving der wetten en de rustig geworden maatschappij kunnen we spreken van een heropleving. Volgens Goody liggen er eerder culturele redenen aan de grondslag van de kentering.

Eigenlijk kunnen we dus stellen, dat de heropleving van de bloemencultuur veel ruimer was dan de interpretatie van Thomas. Ze werd immers ook mogelijk gemaakt door grondige wijzigingen in de maatschappij op het vlak van religie, stabiliteit, orde en rijkdom.

2. De ontwikkelingen van de bloemencultuur voor de XVIIde eeuw.

2.1. Vroege signalen van de heropleving van de bloemencultuur¹⁶

¹⁵ Ibid, p.267

Ontwikkeling van de Bloemencultuur in het Gentse 1500 - 1900

Wanneer we de evolutie van de sierteelt onderzoeken, zien we dat planten en bloemen al lange tijd de aandacht getrokken hebben van onze voorouders. Eén nadeel voor onze gewesten is de relatieve armoede van de inlandse flora. Dit was anderzijds een stimulans om uitheemse planten in te voeren en te acclimatiseren. De eerste uitheemse planten werden ingevoerd uit Zuid-Frankrijk, Italië, Spanje en het nabije Oosten. De planten werden door de terugkerende kruisvaarders in de elfde eeuw en daarna meegebracht. Helaas vonden we nergens concrete bronnen over de bloemen, die langs deze weg onze contreien bereikten. Volgens Van Hulthem¹⁷ mogen we aannemen dat er onder die planten waarschijnlijk de "Rose de Damas" (*Althaea rosea* Cav.) afkomstig uit Syrië, boekweit en *lychnis chalcedonica*¹⁸ aanwezig waren. Later door de vooruitgang van de scheepvaart en handel, kwamen er gewassen vanuit Perzië, Indië, China en Japan. Ook de ontdekking van Amerika in 1492 opende een heel nieuwe wereld voor de plantenimport. De Brugse historicus Jacob de Meyer beweert in zijn werk¹⁹ over de geschiedenis van Vlaanderen dat alle vreemdelingen vol bewondering stonden over de grote verzameling fruitbomen, bloemen, geneeskrachtige kruiden, bomen en struiken, die in het begin van de zestiende eeuw in Vlaanderen voorkwamen²⁰.

¹⁶ Vrij geciteerd uit: De Herdt René, *Gentse Floraliën: Sierteelt in Vlaanderen* (Gent, 1990), p. 325.; Keith Thomas, *Het verlangen naar de natuur: De veranderende houding tegenover planten en dieren. 1500 - 1800.* (Amsterdam, 1990), pp. 431 ;: J.G. Van Onsem, *Geschiedenis van de Bloemeteelt in Oostvlaanderen* (Gent, 1950), pp. 224 & De Potter F., 'Gent, de stad van Flora: Historisch overzicht van haren bloemkweek en bloemhandel. In: *Oud en nieuw, historische, letterkundige en wetenschappelijke uitgaaf*, 1 (1865), pp. 339 – 94

¹⁷ Van Hulthem, Ch. *Discours sur l'état ancien et moderne de l'agriculture et de la botanique, dans les Pays-Bas.* Gent : Vanderhaeghen, 1837, pp.76.

¹⁸ In het Nederlands Brandende liefde genoemd. De 80-100cm hoge plant wordt veel als tuinplant gekweekt. Hij draagt dan namen als Maltezer kruis of Jeruzalemkruis. (bron: <http://nl.wikipedia.org/wiki/Koekoeksbloem>)

¹⁹ Jac. Meyeri, *Flandria Rer.*, tom. X, Brugis, 1531, fol. 43. uit: J.G. Van Onsem, *Geschiedenis van de Bloemeteelt in Oostvlaanderen* (Gent, 1950), pp. 224 (p. 6)

²⁰ "Permagnam videas pomariorum, hortorum, pascuorum, torrentium, nemorum, rivulorum, pratorumque amoenitatem, ingentem virgultorum, florum, arbustorum dulcedinem, tantamque copiam ac virtutem, omne genus salutarium herbarum, ut hominibus peregrinis ingenti admirationi esse soleant." Jac. Meyeri, *Flandria*

Ontwikkeling van de Bloemencultuur in het Gentse 1500 - 1900

In de zestiende eeuw begint de renaissance zich te verspreiden in onze streken. Dit zorgde op wetenschappelijk gebied voor een ware revolutie. In het spoor van de eerste ontdekkers, volgden de geneesheren-kruidkundigen, daarna de naturalisten en botanici op zoek naar nieuwe en ongekende planten. Indien het mogelijk was, werden er stalen naar Europa meegebracht. Het toesturen van zaden en knollen naar het vaderland, bracht een nieuw cultuurverschijnsel met zich mee: Het kweken van exotische of vreemde planten.

Het antropologische gedachtegoed brokkelde geleidelijk aan af als gevolg van verschillende ontwikkelingen. Eén van die ontwikkelingen was de opkomst van de natuurlijke historie, de wetenschappelijke bestudering van flora en fauna. In de vroeg-moderne tijd was er geleidelijk aan een fundamentele breuk ontstaan met de veronderstellingen van het verleden. In plaats van de natuur primair in termen van haar overeenkomst en gelijkenissen met de mens te zien, waren de naturalisten terug begonnen met de natuur op zichzelf te bestuderen. Zij stonden allerminst onverschillig tegenover het nut van de natuur voor de mens, maar maakten dit niet tot het kernpunt van hun waarnemingen. Een neutrale²¹, naar men dacht meer objectieve taxonomie was in de plaats gekomen van de antropocentrische classificatiemethode. Deze wetenschappers waren leden van een grotere Europese wetenschappelijke broederschap die aan de basis lagen van de moderne botanie, zoölogie,... Ook Vlaanderen heeft hierin zijn rol gespeeld. Denken we maar aan de drie grote Vlaamse plantkundigen Dodoens, de l'Ecluse en de l'Obel.

Rer., tom. X, Brugis, 1531, fol. 43. via: J.G. Van Onsem, Geschiedenis van de Bloemeteelt in Oostvlaanderen (Gent, 1950), pp. 224 (p. 6)

²¹ Men ging nu op basis van het uiterlijk van de planten trachten de totaliteit van de flora onder te brengen in een systematisch geheel.

Ontwikkeling van de Bloemencultuur in het Gentse 1500 - 1900

Rembert Dodoens²² (Mechelen 1517 / 1585) is de eerste die in België de inlandse flora beschreef. Vanaf zijn jeugd was Dodoens al bezig met het bestuderen van planten. In 1552 verschenen zijn eerste publicaties. In 1554 verscheen zijn vermaard werk "Cruydeboeck"²³. Dit werk bevat 1060 plantenbeschrijvingen met 719 gravures. De grootte interesse in dit werk blijkt uit het feit dat het boek dertien uitgaven kent. Dit zowel in het Nederlands, het Frans, het Engels als in het Latijn. Dodoens heeft zijn werk in het Nederlands geschreven zodat het toegankelijker zou zijn voor minder geleerde botanici en hofbouwers. In 1583 publiceerde hij zijn Latijns werk "Stirpium historiae pemptades sex sive libri" dat door Plantijn werd gedrukt. Ook dit werk had een enorm succes en werd zelfs in het Japans vertaald. Ondanks zijn geneeskundige opleiding brak Dodoens met de traditie om planten te classificeren volgens het nut voor de mens.

Charles de l'Ecluse of Clusius²⁴ (Atrecht 1526 / 1609) zijn internationale faam als botanicus blijkt uit het feit, dat hij tot directeur werd benoemd van de keizerlijke kruidtuin te Wenen. Hij zorgde verder voor een Franse vertaling van Dodoens' Cruydeboeck. Hij was een rondtrekkende botanist. Zo ging hij naar Nederland, Portugal, Duitsland, Spanje, Hongarije en Frankrijk. Zijn werk "*Rariorum aliquot stirpium per Hispanias observatorum libri*"²⁵ beschrijft de resultaten van een plantenzoektocht in Spanje. In 1601 publiceerde Johannes Moretus, schoonzoon en opvolger van Plantijn, het verzamelde werk van Clusius "*Rariorum plantarum historia*"²⁶. Het is een omschrijving van planten die hij op zijn talrijke reizen botaniseerde. We hebben trouwens aan hem het invoeren

²² Gebaseerd op: J.G. Van Onsem, Geschiedenis van de Bloemeteelt in Oostvlaanderen (Gent, 1950), pp. 224 (p. 14) & De Herdt René, Gentse Floraliën: Sierteelt in Vlaanderen (Gent, 1990), pp. 355.

²³ Online te bekijken: <http://leesmaar.nl/cruydeboeck/> (niet gelezen)

²⁴ Gebaseerd op: J.G. Van Onsem, Geschiedenis van de Bloemeteelt in Oostvlaanderen (Gent, 1950), pp. 224 (p. 14) & De Herdt René, Gentse Floraliën: Sierteelt in Vlaanderen (Gent, 1990), pp. 355

²⁵ Antwerpen, 1576. Online op: <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k968474> (niet gelezen)

²⁶ online op: <http://caliban.mpiz-koeln.mpg.de/~stueber/ecluse/index.html> (niet gelezen)

Ontwikkeling van de Bloemencultuur in het Gentse 1500 - 1900

van talrijke nieuwe plantensoorten te danken. Voorbeelden hiervan zijn de plataan, de Perzische lelie en de schorseneer. Hij trachtte net als Dodoens het plantenrijk in te delen volgens natuurlijke kenmerken. De l'Ecluse wordt eveneens beschouwd als de vader van de mycologie of paddenstoelenleer door zijn in 1601 gepubliceerd werk "Fungorum brevis Historia".

Matthias de L'Obel of Lobelius (Rijsel 1538 / 1616) wordt aanzien als de minst originele van de Vlaamse plantkundigen uit de renaissance. De l'Obel heeft vier werken uitgegeven, waaronder "Kruydtboek of beschrijvinghe van allerley gewassen, kruyden, heesteren ende gheboomten²⁷" uitgegeven in 1581. Hierin ging hij bij het klasseren uit van de bladvorm van de plant. Hoewel zijn werk niet de diepte en kwaliteit van de vorige twee benadert, zijn ze eveneens van uitzonderlijke waarde. Zo bezorgde hij ons de eerste uitvoerige beschrijving van gecultiveerde rozen. Op het eind van zijn leven kreeg hij het toezicht over de kruidtuin te Hackney (Londen).

Deze nieuwe benaderingen vertegenwoordigden belangrijke pogingen om de planten te classificeren op de intrinsieke kenmerken. Dit was in schril contrast met het oude antropocentrische uitgangspunt, waarbij de plant beoordeeld werd op haar eetbaarheid, schoonheid, nut of moreel aanzien. Alleen de bouw van de plant werd de maatstaf bij het onderscheid van de soorten.

Toch waren het niet enkel botanici, die op een andere manier naar de natuur begonnen te kijken. Ook bij amateurs, artsen, staatslui en apothekers begon de liefde voor de plant te groeien. Becanus beschreef het al in zijn werk "Origines

²⁷ online op: <http://visualiseur.bnf.fr/CadresFenetre?O=NUMM-98031&I=1&M=tdm>

Ontwikkeling van de Bloemencultuur in het Gentse 1500 - 1900

Antwerpianae²⁸ van 1569: "Indien ik de verscheidenheid der planten wilde beschrijven welke in de tuinen dezer stad²⁹ worden aangetroffen, zou ik verplicht zijn er een volledig boekdeel mee te vullen. Praktisch nergens kan men planten vinden die ook hier niet met zorg gekweekt worden, niet alleen door de apothekers, eveneens door andere bewoners. Geen bedrag is te groot om deze hobby te betalen, en dit enkel en alleen om te genieten van het uitzicht van de planten. Dit is de reden waarom ik hen aan de top zet van de tuinbouw, ver boven alle andere landen."³⁰

Op basis van dit stukje tekst ben ik op zoek gegaan naar enkele voorbeelden uit die tijd. Zo was **keizer Karel V** ook een grote liefhebber van bloemen. Volgens Claeys³¹ zond hij in 1537 een verzameling tulpen uit Cappadocië naar Gent om in zijn tuin van het prinsenhof te planten. Ook het Afrikaantje, dat volgens Dodoens³² na de verovering van Tunis door Karel V in onze gewesten werd geïntroduceerd, zal waarschijnlijk hier gestaan hebben.

Augier van Busbeke, Vlaams Humanist en diplomaat, werd door Ferdinand I op vredesmissie gestuurd naar Constantinopel. In zijn vrije tijd bestudeerde hij de flora en fauna in de buurt. Zo vermeldde hij in zijn brieven dat hij nabij Adrianopel (Edirne) bloemen had gezien die de Turken "Tulipans" noemden. Het was ook hij, volgens de Potter³³, die de eerste zaden van die bloem in onze gewesten bracht. Andere voorbeelden van planten die hij introduceerde waren de gladiool, de plataan en de sering.

²⁸ Goropii Becani, Origines Antwerpianae, Antwerpen, Plantijn, 1569.

²⁹ Verwijst naar Antwerpen.

³⁰ Vertaling gehaald uit: Van Hulthem, Ch. Discours sur l'état ancien et moderne de l'agriculture et de la botanique, dans les Pays-Bas. Gent : Vanderhaeghen, 1837, p.7.

³¹ Prosper Claeys, Pages d'histoire locale, Gent, 1894.

³² Dodoens, R., Cruijdeboeck, Antwerpen: Plantijn, 1554, p. 217 of

<http://leesmaar.nl/cruijdeboeck/deel2/capitel025.htm> : "Dese bloemen wassen in Afrycken ende sijn van daeren in dit landt ghecomen/ naer dat die aldermachtichste ende alder vroomste Carolus Keyser die vijfste tlandt ende die stadt van Thunis ghewonnen heeft/ hier te lande worden sy in die hoven ghesayet."

³³ De Potter F., 'Gent, de stad van Flora: Historisch overzicht van haren bloemkweek en bloemhandel. In: Oud en nieuw, historische, letterkundige en wetenschappelijke uitgaaf, 1 (1865), pp. 339 – 94 (p. 342).

Ontwikkeling van de Bloemencultuur in het Gentse 1500 - 1900

Guillaume Quackelbeen, arts te Kortrijk, dient eveneens in deze context vernoemd te worden. Net als Busbeek ging hij de flora onderzoeken rond Constantinopel en in Klein Azie. Volgens De Potter³⁴ hebben via hem vele planten onze gewesten bereikt. Enkele voorbeelden hiervan zijn de paardenkastanje, de Oosterse plataan en de Iris Tuberosa. Leverde eveneens bijdragen tot de kennis van komijn, kamfer en gember en de werking van Cannabis Sativa bij de Arabieren.

De apotheker **Pieter Coudenberg** uit Antwerpen leverde opmerkelijke bijdragen tot de acclimatisatie van honderden exotische gewassen. Zijn tuin, gelegen vlakbij de huidige dierentuin, behoorde samen met die van **Brancion** van Mechelen tot een van de oudste wetenschappelijke tuinen van Europa. De Zwitserse botanicus Konrad Von Gesner heeft een deel van de planten in Pieters' tuin opgenomen in zijn werk "De Hortis Germaniae"³⁵. Voorbeelden hiervan zijn: Agave Americana L., Melia Azedarach L., Momordica balsamina L. en vele andere. Rond 1571 waren er al ongeveer zeshonderd exotische plantensoorten in zijn tuin. Wellicht komt hem ook de eer toe het principe van de oranjerieën te hebben uitgevonden. Hij liet namelijk als eerste niet-winterharde plantensoorten overwinteren in potten in vorstvrije ruimtes. Talrijke geleerden waren hem veel verschuldigd. Denken we hier maar aan l'Obel en Dodoens die in hun werken enkele planten vermeldden, die enkel in Coudenberg's tuin voorkwamen. Een andere belangrijke figuur in de zestiende eeuw is de Gentse schepen **Willem de Blasere**. Het was volgens de Potter³⁶ diegene die het zaad van de komkommer voor het eerst invoerde. De Potter laat verder over hem weten: "... in zijne tijd befaamd als den grootsten liefhebber, kenner en kweeker van de alstoen hier bestaande oranjabomen. Zijne planterij, bij het

³⁴ Ibid, p.342

³⁵ 1561

³⁶ De Potter F., 'Gent, de stad van Flora: Historisch overzicht van haren bloemkweek en bloemhandel. In: Oud en nieuw, historische, letterkundige en wetenschappelijke uitgaaf, 1 (1865), pp. 339 - 94. (p. 343)

Ontwikkeling van de Bloemencultuur in het Gentse 1500 - 1900

prachtig slot te Afsnee aan de Leie, werd door al de vreemdelingen van aanzien, die in Vlaanderen reisden bezocht..."³⁷

Van Hulthem³⁸ citeert nog talrijke andere liefhebbers van de bloemen- en sierplantenteelt. Zo vermeldt hij: "Guillaume André, pharmacien d'Anvers, George van Rye et Raphael Coxie, habitants de Malines, Jean Bidaut, Chanoine a Lille, Charles de Groy, Prince de Chimay, Pierre de Bossu, vicomte de Bruxelles, Gilbert d'Oignes, évêque de Tournai, Charles de Houckin, seigneur de Longastre, Jaques Utenhove, Philippe Deurnagle de Vroylande, Jean de Limoges et trois professeurs de l'université de Louvain, savoir Pierre de Breughel, Corneille Gemma et Jean Viring"³⁹ Deze namen en nog andere komen allen voor in het voorwoord van de werken van De l'Escluse, Dodoens en De l'Obel.

Ons land had dus al vroeg een groot aantal liefhebbers van planten. De l'Obel schreef het in zijn werk⁴⁰ als volgt: "*Deze beroemde en oude Gallo-Belgische provincie, sedert lang gekend onder de benaming Nederlanden of Beneden-Germanië, mag aanzien worden als de aanzienlijkste verzamelplaats van Europa, waar men uit alle hoeken van de wereld alle merkwaardigheden, over land en over zee, in overvloed naar toe brengt, en waar men de schatten van Europa, Azië en Afrika opgestapeld ziet. Dit land bezit een groot aantal geniale mannen, rijk aan talent en die alle takken van de kunsten en wetenschappen beoefenen. En al zijn die noorderstreken -gekenmerkt door strenge koude, lange winters en slechte seizoenen- minder geschikt voor de cultuur van een*

³⁷ Ibid, p. 343.

³⁸ Van Hulthem, Ch. Discours sur l'état ancien et moderne de l'agriculture et de la botanique, dans les Pays-Bas. Gent : Vanderhaeghen, 1837, pp.76.

³⁹ Ibid, p. 17.

⁴⁰ De l'Obel, Matthias, *Plantarum seu stirpium historia Matthiae de Lobel...*, cui annexum est adversariorum volumen. Antwerpen: Plantijn, 1576, vertaling uit De Herdt René, *Gentse Floraliën: Sierteelt in Vlaanderen* (Gent, 1990), p. 24.

Ontwikkeling van de Bloemencultuur in het Gentse 1500 - 1900

groot aantal planten, toch is de nijverheid van dit volk en zijn aanhoudende ijver om de planten te beschermen tegen de onbarmhartigheid der seizoenen en de guurheid van het klimaat derwijze, da het onmogelijk is een plant aan te treffen die men er niet zou kunnen kweken, dit dank zij de zorgen en het volhardend werk van de beroemde liefhebbers uit dit land, die geen moeite of uitgaven besparen om dit doel te bereiken. Om deze redenen plaats ik, zonder de minste twijfel, de Belgen op de eerste rang in de kunst om planten voort te kweken; want men vindt in dit land meer soorten variëteiten van planten, bomen en struiken dan in Griekenland, Spanje, Duitsland, Engeland, Frankrijk, Italië, of in de omstreken⁴¹."

Onze gewesten hadden in de zestiende eeuw op het gebied van plantkunde⁴² een enorme voorsprong op de andere Europese landen. De faam van onze hofbouwkundigen was in dat tijdperk zo groot dat Isabella⁴³ Vlaamse hoveniers inzette om de Denen in de hofbouwkunde te onderrichten. Deze Vlaamse hoveniers werden gevestigd in de buurt van Kopenhagen en in korte tijd vormde deze steriele landstreek zich om in vruchtbare landerijen. Volgens de historicus Mallet⁴⁴ is het aan deze Belgische hofbouwers dat Denemarken zijn faam op land- en tuinbouwgebied te danken heeft.⁴⁵

Deze leidende rol verdween op het einde van de zestiende eeuw door de vele troebelen in onze gewesten. Een groot deel van de bevolking vluchtte voor het Spaanse juk en ging naar Holland en Engeland. Vandaar dat onze noorderburen, die toen een heel wat gunstigere conjunctuur kenden, ons langzaam voorbijstevenden. Opvallend is ook hoeveel Belgische

⁴¹ Latijns http://alfama.sim.ucm.es/dioscorides/consulta_libro.asp?ref=X53240072X&idioma=1. Vertaling: De Herdt René, *Gentse Floraliën: Sierteelt in Vlaanderen* (Gent, 1990), p. 325.

⁴² L'Obelius, Clusius & Dodoens

⁴³ Zuster van Keizer Karel en echtgenoot van Christiern II, koning van Denemarken.

⁴⁴ Hist. De Dannemarc, Genève, 1787, t. 5, p. 367. Via : J.G. Van Onsem, Geschiedenis van de Bloemeteelt in Oostvlaanderen (Gent, 1950), pp. 224 (p. 22).

⁴⁵ Gedeeltelijk geciteerd uit: J.G. Van Onsem, Geschiedenis van de Bloemeteelt in Oostvlaanderen (Gent, 1950), pp. 224 (p. 22).

Ontwikkeling van de Bloemencultuur in het Gentse 1500 - 1900

professoren er destijds in Leiden doceerden⁴⁶. Ook ontstond de botanische tuin van Leiden reeds in 1578. Deze kreeg spoedig een grote vermaardheid en werd dé plantentuin van Europa. Ook de publieke tuinen kwamen er tot een enorme bloei. Van der Groen vermeld hieromtrent in zijn inleiding van *'Den Nederlandschen hovenier'* uit 1670: *'Alle degenen die de Nederlanden bekend zyn, weten ook wel, dat het aan dese lustigheden niet gebreekt, en besonderlyck ons kleyn, doch tot nog toe geseget Hollant. Want hierin heeft men wel zoo veel Heeren huysen, lusthoven en hofsteden als in Vranckryck, hoewel doorgaans niet zoo prachtig en kostelyck. Evenwel moeten de Princelycke huysen en hoven, by Ryswyck, Hons-Holredyck en Oranjezael wel bij eenige van de voornaamste in Vranckryck gerekent worden. D'andere mindere bestaen in groot getal: Hiervan kunnen getuygen omtrent Amsterdam, de uytgemalen Diemer-Meer, d'omliggende landen van Naerden, Weesp, {...} sonder te vergeten de vermakelycke plaetsen by de stadt Utrecht, aan de rivier de Vecht gelegen. Hierin moet Hollant sich dan gelukkig noemen.'*⁴⁷

De grote vermaardheid die onze burens genoten blijkt eveneens uit het feit dat verscheidene bekende buitenlandse botanici er hun opleiding genoten. Een voorbeeld hiervan is Carolus Linnaeus. Wat de bloemen aangaat en dan vooral de bolgewassen heeft Nederland reeds voor eeuwen een Europese vermaardheid verworven. In de zeventiende eeuw was het vooral de tulp die het meest in de smaak viel. Een bekend verhaal hierbij is de tulpomanie in het begin van de 17de eeuw.⁴⁸ Terwijl de botanica in de Noordelijke Nederlanden in de 17de en 18de eeuw op een internationaal niveau evolueerde, was de rol die de Zuidelijke Nederlanden in de 16de eeuw hadden vervuld in de

⁴⁶ Frans Gomarusen BonaventurenVulcanius van Brugge, Jan Polyander, Vanden Kerckhove, Wallaeus en Heisius uit Gent, Dodoens, Clusius, Lipsius,...

⁴⁷ Van der Groen, J.; *Den Nederlandtsen Hovenier...*, Amsterdam, 1670, pp. 279. Online te raadplegen op: http://www.zum.de/stueber/groen/high/IMG_5871.html

⁴⁸Overgenomen uit: Uilkens, Th. F., *Geschiedenis van den Tuinbouw in Nederland en Overzicht van die in de verschillende Staten van Europa.*, Groningen: Wolters, 1855, pp. 167.

Ontwikkeling van de Bloemencultuur in het Gentse 1500 - 1900

evolutie van de plantkunde als wetenschap volledig verloren gegaan.⁴⁹

Volgens De Potter⁵⁰ zijn het ook de Vlamingen in 1567 die aan de Engelsen geleerd hebben hoe ze potbloemen, stoffelieren, tulpen, angelieren, wind en provence-rozen moesten kweken. De eerste als zodanig herkenbare commerciële kwekerijen verschenen ook rond die tijd. Deze vermenigvuldigden zich in het begin van de 17de eeuw en namen daarna enorm in aantal toe. Omstreeks 1690 waren er al minstens vijftien kwekerijen rond Londen.

2.2. Eindnota

De Zuidelijke Nederlanden stonden aldus op een zeer hoog niveau op gebied van de plantkunde doorheen de 16de eeuw. De faam van onze hofbouwkundigen verspreidde zich over de landsgrenzen heen. Niet alleen de botanici, maar ook de amateur-liefhebbers en apothekers hadden hier een groot aandeel in. De opstand tegen de kerk en koning, op het einde van de 16de eeuw, maakte echter een einde aan de welvaart in de Vlaamse steden. De godsdienstoorlogen, die de zuidelijke Nederlanden teisterden hadden rampzalige gevolgen. In 1584 en 1585 moest een groot deel van onze steden zwichten voor de overmacht van de hertog van Parma. Als gevolg hiervan vluchtte een groot deel van de bevolking naar Holland en Engeland. Ook onze befaamde botanici ontvluchtten onze gewesten. Zo aanvaardden Dodoens & Clusius beiden een professoraat aan de universiteit van Leiden. De rol die de Vlaamse amateur-liefhebbers en apothekers in de 16de eeuw

⁴⁹ De Herdt René, *Gentse Floraliën: Sierteelt in Vlaanderen* (Gent, 1990), p. 30.

⁵⁰ De Potter F., 'Gent, de stad van Flora: Historisch overzicht van haren bloemkweek en bloemhandel. In: Oud en nieuw, historische, letterkundige en wetenschappelijke uitgaaf, 1 (1865), pp. 339 - 94

Ontwikkeling van de Bloemencultuur in het Gentse 1500 - 1900

hadden uitgeoefend, werd in de 17de eeuw overgenomen door rijke kooplieden in de Verenigde Provinciën. Toen Gent werd heroverd op 17 september 1584 vertrokken er ook uit Gent een tienduizendtal inwoners. Deze kwamen grotendeels uit de intellectuele en financiële elite en uit de klasse der geschoolde arbeiders. Tegen het eind van de zestiende eeuw telde Gent nog slechts dertigduizend inwoners, minder dan de helft dan tijdens de bloeitijd in de veertiende eeuw.

Verschillende tijdsgenoten beschreven hoe Gent er in op het einde van de 16de eeuw ellendig bij lag. Ook De L'Obel beschreef het gevolg van de oorlogen op het gebied van de tuinbouw: *"Non possum, hujusce communis patriae nostrae calamitates piis lacrymis vobiscum serio non deplorare, quae detestando atque execrabili hoc bello civili tam miserè atque hostiliter hinc inde dilaceratur, ut non tantum urbes et firmissimas munitiones funditus dirutas spectemus, multaque hominum millia aquis, ferro, fame et incendio extincta, sed etiam mutuis pobulationibus agricolas passim profligari, exterminari, et musarum pieridumque chorum, qui in amoenissima hujusc provinciae viridaria, relicta Graecia et tantum poëtis antiquis decantato Helicone, sua sponte a multis jam annis commigraverat, ferè hinc infestissimis armis disturbari. Quos casus tam infelices et damna irreparabilia sine sumno dolore aspiciera nemo vir bonus ac plus queat."*⁵¹

⁵¹ Eigen Vertaling: "Ik kan samen met jullie op ernstige wijze met vrome tranen treuren over de rampen van ons gemeenschappelijk vaderland daar, dat door deze verfoeilijke en vervloekte burgeroorlog op een dergelijke ellendige en vijandige manier uiteen wordt gerukt, zodat wij zien dat niet alleen steden en de stevigste bolwerken geheel en al vernietigd zijn en dat vele duizenden mensen gedood zijn door water, zwaard, honger en brand, maar ook dat door plunderingen aan weerszijden de boeren overal worden te gronde gericht, verjaagd, en (zodat wij zien) dat het koor van muzen en dochters van Pieria, dat naar de aantrekkelijkste luthoven van deze provincie reeds sinds vele jaren uit eigen beweging was verhuisd, nadat Griekenland was verlaten en nadat de Helicon slechts door oude dichters was bezongen, hier bijna met de meest vijandige wapens werd vernietigd. Geen enkele goede en vrome man zou deze zo ongelukkige gebeurtenissen en onherstelbare vernielingen kunnen aanzien zonder het grootste verdriet." Latijnse tekst uit: De l'Obel, Matthias, *Plantarum seu stirpium historia Matthiae de Lobel...*, cui annexum est adversariorum volumen. Antwerpen: Plantijn, 1576. via: J.G. Van Onsem, *Geschiedenis van de Bloemeteelt in Oostvlaanderen* (Gent, 1950), p. 23.

Ontwikkeling van de Bloemencultuur in het Gentse
1500 - 1900

**3. De ontwikkelingen van de bloemencultuur in de
XVIIde eeuw.**

3.1. Inleiding

In dit deel zal ik nagaan of we in Vlaanderen, net zoals in Engeland, kunnen spreken van een steeds groeiende interesse voor bloemen en planten in de zeventiende eeuw⁵². Om deze vraag op te lossen maak ik gebruik van verschillende bronnen. Zo heb ik het over de literatuur van bloemen en planten, die uitgegeven wordt in de zeventiende eeuw. Ook de opkomst van broederschappen van bloemenliefhebbers verdient mijn aandacht.

Via deze indirecte bronnen zal ik trachten de situatie van de sierteelt in onze gewesten voor te stellen. Alsook welke bloemen het meest geliefd zijn. Verder bespreek ik ook nog enkele tuinen in het Gentse.

**3.2. Politieke en economische situatie in de
Zuidelijke Nederlanden en Gent in de XVIIde eeuw.**

In de zestiende eeuw was de economische situatie in de Nederlanden heel gunstig. Vooral de textielsector groeide

⁵² Keith, Thomas, Het verlangen naar de natuur: De veranderende houding tegenover planten en dieren. 1500 - 1800. Amsterdam: Agon, 1990, pp. 431.

Ontwikkeling van de Bloemencultuur in het Gentse 1500 - 1900

sterk. Ook op cultureel opzicht behoorden de Nederlanden in de zestiende eeuw tot de top van Europa. Vlaanderen stond dan ook aan de top op gebied van de plantkunde. De troebelen op het einde van de 16de en het begin van de 17de eeuw zorgden echter voor een ommekeer in deze situatie.

Volgens het werk "Gent, apologie van een rebelse stad"⁵³ bleek deze ellendige situatie echter van korte duur. Een te exclusieve aandacht voor de Europese oorlogen, waarvoor de Zuidelijke Nederlanden als slagveld fungeerden, heeft in de historiografie tot de conclusie geleid dat de hele zeventiende eeuw synoniem stond voor ongelukseeuw. Het tegendeel blijkt waar te zijn. Gent blijkt van de het begin van de zeventiende eeuw een krachtig reveil gekend te hebben, met slechts lichte haperingen ten gevolge van de oorlogsomstandigheden. In 1665 had het bevolkingscijfer opnieuw de kaap van 50.000 overschreden. Ook enkele kwantitatieve indicatoren, zoals de stijgende prijzen, de intense bouwactiviteit, de expansie van de Gentse lijnwaadmarkt en de groei van de linnennijverheid wijzen in dezelfde richting.

3.3. Verlangen naar de natuur

In de Renaissance was de stad synoniem met beschaving, het platteland met boersheid en lomphed. De stad was de bakermat van kennis, manieren, smaak en verfijning. In zijn werk vermeldt Keith Thomas⁵⁴ dat doorheen de vroeg-moderne tijd deze opvatting veranderde en de drukte, vervuiling en stank van de steden het verlangen naar de natuur deed oplaaien. Uit de bronnen, die ik hieronder zal bespreken, bleek dit ook het geval te zijn in de Nederlanden. De eerste tekst waarop ik

⁵³ Decavele, J., Balthazar H., Boone, M., Coppejans-Desmedt, H., Van Caenegem, RC., Geens, G., Gent: apologie van een rebelse stad: geschiedenis, kunst, cultuur., Antwerpen: Mercatorfonds, 1989, pp. 446.

⁵⁴ Keith Thomas, Het verlangen naar de natuur: De veranderende houding tegenover planten en dieren. 1500 - 1800. (Amsterdam, 1990), pp. 431.

Ontwikkeling van de Bloemencultuur in het Gentse 1500 - 1900

mijn these baseer is de inleiding van 'Den Nederlandschen hovenier⁵⁵' uit 1670. Hierin kan men zeer duidelijk dat verlangen naar de 'natuur' waarnemen. Uit de tekst blijkt ook zeer duidelijk de non-utilitaristische houding ten aanzien van de natuur. Dus louter het kweken van bloemen en planten voor de esthetische bevrediging. In de bijlage geef ik een uittreksel⁵⁶ uit deze inleiding. Van der Groen vermeldt verder in zijn werk dat één van de eerste die "den Lof des Landtlevens {had} opgesongen"⁵⁷ in de Nederlanden de Vlaming Petrus Hondius was.

Daarom gebruik ik zijn werk 'Mouse-schans⁵⁸' uit 1621 als tweede bron. Petrus Hondius of Peter de Hondt (1578?-1621) was predikant te Terneuzen en had een buitenverblijf genaamd de Mouseschans. Dit was ooit een versterking even buiten de wallen van de stad, aangelegd tijdens de Tachtigjarige Oorlog. Hier heeft Hondius zich ontwikkeld tot een kruidkundige, die een zekere vermaardheid genoot. Zijn Hof was in haar bloeitijd algemeen bekend in de botanische wereld. Deze tuin werd liefdevol bijgehouden en was een lustoord waar het publiek werd toegelaten om te wandelen. Voor de vele bezoekers schreef hij het hiervoor vernoemde werk. Dit boek bestaat uit tien delen geheel op rijm⁵⁹. De tien delen zijn:

- (1) Het Ste. Leven vergeleken by het buytenleven
- (2) Buyten - Hof
- (3) Bloem - Hof
- (4) Moes cruyden
- (5) Gheneescruyden
- (6) Spijse

⁵⁵ Van der Groen, Jan, Den Nederlandschen hovenier. Amsterdam: Marcus Doornick, 1670, pp. 276.

⁵⁶ Ibid, p. 14 - 15. Bijlage 1

⁵⁷ Van der Groen, Jan, Den Nederlandschen hovenier. Amsterdam: Marcus Doornick, 1670, p. 15.

⁵⁸ Hondii, Petri; Dapes inemptae, of de Moufe-schans/ dat is, de soeticheydt des buyten-levens vergheleschapt met de bouckten., Leiden: Daniel Goels, 1621, pp. 576 (digitaal aanwezig op; <http://caliban.mpiz-koeln.mpg.de/%7Estueber/hondius/index.html>)

⁵⁹ Geciteerd uit: <http://plantaardigheden.nl/aardig/aardigheden/kruidenboeken11.htm>

Ontwikkeling van de Bloemencultuur in het Gentse 1500 - 1900

- (7) Ouffeninghe naer den eten
- (8) Ouffeninghe op 't cantoor
- (9) Wandelinghe naer 't studeren
- (10) Morgenstont-werck

Uit de eerste drie hoofdstukken komen duidelijk drie thema's naar voor:

1. Verheerlijken van het platteland en het buitenleven
2. Het vervloeken van het stadsleven
3. Non - utilitaristische houding ten opzichte van bloemen en planten⁶⁰

3.4. Literatuur over bloemen en planten in de 17de eeuw⁶¹

Dat er in Nederlanden een hernieuwde interesse ontstond voor praktisch tuinieren, sierteelt en botanie blijkt uit de vele tuinboeken die in de loop van zeventiende eeuw uitkwamen. Van de jaren 1660 af verschenen er verschillende boekjes voor hoveniers. De meesten staan bekend onder de naam "de Verstandige Hovenier" en "De Nederlandse hovenier". Deze werken werden meestal gebundeld met andere boekjes als "De Medicijnwinkel, De Byenhouder en De Verstandige Kok".⁶² Ik zal hier een overzicht⁶³ geven van de populairste tuinboeken uitgegeven in de Nederlanden doorheen de zeventiende eeuw. Ik zal eerst beginnen met de werken die in onze gewesten werden uitgegeven. Daarachter geef ik enkele tuinboeken uit de Verenigde Provinciën.

⁶⁰ zie bijlage 2

⁶¹ Van de Velde, A. J. J.; Zuid- en Noordnederlandse kruid- en tuinboeken voor 1800. 1. Van Jacob van Maerlant tot Franciscus van Sterbeeck. Ledeberg : Erasmus, 1931, pp. 55; R. Tavernier, Van verstandige en Nederlandse Hoveniers. Anderhalve eeuw populaire tuinboeken. In: Ex Officina, 5. 1988, p. 91-130; De Herdt René, Gentse Floraliën: Sierteelt in Vlaanderen (Gent, 1990), p. 325. & Van Onsem, J. G. Geschiedenis van de Bloemeteelt in Oostvlaanderen (Gent, 1950), p. 208.

⁶² R. Tavernier, Van verstandige en Nederlandse Hoveniers. Anderhalve eeuw populaire tuinboeken. In: Ex Officina, 5. 1988, p. 91

⁶³ Ik zal mij weliswaar bij dit overzicht niet beperken tot de Gent maar over de gehele Nederlanden hebben. Omdat de werken van de Noordelijke Nederlanden ook in onze gewesten gretig werden gelezen

Ontwikkeling van de Bloemencultuur in het Gentse 1500 - 1900

3.4.1. Zuidelijke Nederlanden

Een belangrijke plantkundige, die zich onderscheidde door zijn studies over verschillende plantenfamilies en zijn grote liefde voor de botanie, is Frans Van Sterbeeck (1630/1693). Hij was het die het vuur er in hield bij onze hofbouwers en botanici. Hij was priester te Antwerpen en vanaf zijn prilste jeugd legde hij zich toe op de hofbouwkunst. Hij was in betrekking met alle gekende botanici en liefhebbers van onze gewesten en in de omgevende landen. Zijn voornaamste arbeidsveld vormden de schimmels en de oranjerieplanten. Onder zijn belangrijkste werken mogen we rekenen:

Sterbeeck, Franciscus van, *"Theatrum Fungorum oft het Tooneel der Campernoelien, waer inne vertoont wort de gedaente, kenteeckens, natuere crachten, voetsel, deught ende ondeught; mitsgaders het voorsichtigh schoonmaken ende bereyden van alderhande Fungien...benefpens eene nauwkeurige beschrijvinghe vande Aerd-buylen, papas, Tarratouffli, Artichiocken onder d'aerde"*, Antwerpen, By Ioseph Iacobs, 1675⁶⁴

Als eerste Vlaamse botanist maakte hij hierin gebruik van kopergravures voor de illustraties. Hierna legde hij zich volledig toe op zijn volgend werk:

Sterbeeck, Franciscus van. 1682. *"Citricultura oft regeringhe der uythemsche Boomen te weten Oranien, Citroenen, Limoenen, Granaten, Laurieren en andere"*. Joseph Jacops, Antwerpen. 296 pp. (tweede druk 1712)

Een belangrijk gegeven in zijn werk is dat hij de amateur plantkundigen van zijn tijd beschrijft. Wanneer we deze bekijken valt het op dat de meeste van beroep apotheker of

⁶⁴ online op:

<http://www.wbss.pg.gda.pl/servlet/showPreview;jsessionid=B8A4E5FDE238BDFA625D1683F59088D8?docId=http%3a%2f%2fwww.wbss.pg.gda.pl%2fresource%2faced19d0&chapter=1&type=scan>

Ontwikkeling van de Bloemencultuur in het Gentse 1500 - 1900

dokter⁶⁵ zijn. Enkele namen die hij citeert zijn Jan Van Buyten, geneesheer en leraar in de anatomie en chirurgie te Antwerpen, Adriaan David, apotheker te Antwerpen, Jan Hermans apotheker te Brussel, Justus de Nobelaer, heer van Burst, en de befaamde plantenliefhebber van Brabant, de kweker Alexis Hoefnagel, hertog van Bournevil en Willem de Blasere, Schepen van de Stad Gent.

De hiervoor vermeldde Reyntkens⁶⁶ heeft eveneens een werk geschreven: "*Den sorghvuldighen hovenier ende de oprechte practycke om blommen te zaeyen, planten ende gouverneren naerde Konste van de hof-bauwinghe*" + "*Het tweede boeck ghenamt de nieuwe practycke om alle boomen te zaeyen.*" Gent: Boudewijn Manilius⁶⁷

Dit werk bestaat uit twee delen. Het eerste deel handelde over bloemen het tweede over bomen. Dit werk had veel succes in onze gewesten zodanig dat er reeds in 1694 een tweede uitgave kwam.

In het eerste deel van zijn werk heeft hij het over de cultuur van: "*Tulipanten, narcissen, Ioncquillien, Hiachinte, Animonien, Ranonckels, Colchicum, Crocus, Fritilaria, Ciclamina, Lelien, Iris, Pionen, Anjelieren, Auricula-ursi, Hepatica, Cardinael-Blomme, Constantinopelen, Stofelieren, Viola Matrimonialis, Fransche Roosen en Winter-roosen, Korenblomme, Primula veris, Amarathus oft Fluweel blomme, Immortalen, Violet, Africanen, Sonne-blomme, Aquileyen, dobbel Riddersporen, Nardus oft Spinne-coppen, Monincxcappen, Cassauwen ende Lelikens vanden Dale.*" Wanneer men kijkt naar de aandacht die de auteur aan de bloemen geeft zien we dat de tulp bovenaan het lijstje staat. Van de 128

⁶⁵De Potter F., 'Gent, de stad van Flora: Historisch overzicht van haren bloemkweek en bloemhandel.' In: Oud en nieuw, historische, letterkundige en wetenschappelijke uitgaaf, 1 (1865), pp. 339 - 94.

⁶⁶Stichter van de St Dorothea Gilde in de St Pieterskerk.

⁶⁷Analyse gedeeltelijk overgenomen uit J.G. Van Onsem, *Geschiedenis van de Bloemeteelt in Oostvlaanderen* (Gent, 1950),

Ontwikkeling van de Bloemencultuur in het Gentse 1500 - 1900

hoofdstukjes waren er 29 aan de tulp gewijd. Hier geeft hij tal van praktische tips over hoe men de tulp moet zaaien, onderhouden,... Aan de narcissen werden slechts twee hoofdstukken gewijd; paasbloemen kregen er vier en anjers dertien.

In het tweede deel, dat handelt over bomen heeft hij het over "*De Indiaesche Canna, Orainge ende Citroen-boomen, Granadeboom, Vyghen-boom, Moerbesieboom, Olyf-boom, Dadelboom, Iuniperus, Lauwerboom, Myrthus-boom, Iasamin, Lauristinus, Roose-boom, Oleander-boom, Cypres-boom, Altea-boom, Miserboom, Syringe, Agnus-Castus boom, Peper-boom, Wyngaerden, Aelbesien diemen abusivelyck Genyvers noemt, Roosemaryn, en enkele fruitbomen, zoals Appel, Peer, Mispel, Abrikoos, Okkernoot, Quee-peeren ende Quee-appelbomen, Steenfruytbomen, Amandelbomen, Framboisen, Hars-boom oft Sparreboom.*"

Dit werk is interessant omdat het een aanduiding geeft over welke planten en bomen de Gentenaar in de 17de eeuw aandacht voor had. Men mag met enige zekerheid aannemen, dat een groot deel van de planten hier beschreven aanwezig waren in de tuin van de St. Pieters abdij waar hij opzichter was, alsook in het Belvédère van bisschop Triest.

Terwijl het werk van Frans van Sterbeeck veeleer naar de aristocratie gericht was met zijn vele platen en gravures, was het werk van Reyntkens dat geen illustraties bevat gericht naar de meer modale burgerman. Voor zijn werken heeft Reyntkens veel informatie gehaald uit werk van Nyland⁶⁸.

3.4.2. Verenigde Provinciën

⁶⁸ infra

Ontwikkeling van de Bloemencultuur in het Gentse 1500 - 1900

De hiernavolgende titels illustreren dat ook in de Verenigde Provinciën heel wat interesse bestond voor praktisch tuinieren. Dat er hier veel meer werken werden gepubliceerd is niet verwonderlijk. De Verenigde Provinciën bevonden zich in de periode⁶⁹ waarin de Nederlandse handel, wetenschap, kunst en militaire macht (vooral ter zee) een toppositie in de wereld innamen. Volgens De Herdt⁷⁰ werden deze boeken ook in de Zuidelijke Nederlanden gretig gelezen.

Cluyt, Outger; *"Memorie der vreemder bloom-bollen, wortelen, kruyden, planten, struycken, zaden en vruchten, hoe men die sal wel gheconditioneert bewaren ende over seynden."*
(Amsterdam) 1631 (meerdere drukken)

Van Aengelen Pieter⁷¹; *"De Verstandige hovenier over de twaelf maenden van't jaer; Onderwijsende om Bogaerden, hoven en thuynen op de bequaemste manier te beplanten en bezaeyen; als mede allerhande boomen, kruyden, vruchten en zaden..."*
(Amsterdam) 1661 (meerder drukken)

Vander Groen, Johan & Nyland, Peter⁷²; *"Het Vermakelijck Landt-Leven, begrepen in drie delen, I Den Verstandigen Hovenier, door P. Nyland. II Den Nederlandtsen Hovenier Door J. van der Groen. III Den ervaren Huyshouder, door P. Nyland, of Medicyn-Winkel; als mede de Distilleerkonst, den naerstigen byenhouder, de Verstandige kok en Confituurmaker, 3 deelen."* (Amsterdam 1669) De drie delen kunnen ook apart voorkomen

De verschillende drukken van dit werk gekend zijn⁷³:

⁶⁹ Gouden eeuw

⁷⁰ De Herdt René, *Gentse Floraliën: Sierteelt in Vlaanderen* (Gent, 1990), p. 39.

⁷¹ online zie: <http://www.let.leidenuniv.nl/Dutch/Renaissance/Facsimiles/VerstandigeHovenier1662/>

⁷² online op: <http://www.zum.de/stueber/groen/>

**Ontwikkeling van de Bloemencultuur in het Gentse
1500 - 1900**

1661, De verstandige hovenier door P.V. Aengelen,
Amsterdam, M.W. Doornick

1669, Den verstandigen Hovenier door P. Nyland,
Amsterdam

1672, Den verstandighen Hovenier door P. Nyland,
Brussel Ph Vleugaert

1687, 2de druk, Den verstandigen Hovenier door P. Nyland,
Brussel, Ph Vleugaert

1711, Den verstandigen Hovenier door P. Nyland,
Amsterdam, Wed. Van Gijsbert de Groot.

1672, 3de druk, Den Verstandigen Hovenier, door F V S
Pbr, Antwerpen, R. Slegheers

1698, 5de druk, Den verstandighen Hovenier door F V S
Pbr, Antwerpen, G. van Gaesbeeck.

1751?, 5de druk, Den verstandighen Hovenier door F V S
Pbr, Antwerpen, A. P. Colpyn

1775?, 9de druk, Den Nederlandschen verstandigen Hovenier
door F V S Pbr, Gent, P. Gimblet.

S.D, 10de druk, Den Nederlandschen verstandigen Hovenier
door F V S Pbr, Gent, A.B. Steven

S.D, 11de druk, Den Nederlandschen verstandigen Hovenier
door F V S Pbr, Gent, W^e Steven en Zoon.

Deze laatste werken worden vaak toegeschreven aan Van Sterbeeck maar die ontkent het auteurschap in zijn Theatrum fungorum.

“Den Nederlantdschen Hovenier” start door een inleiding met figuren over fonteinen en over entingen van bomen (24 blz.). Daarna zien we opeenvolgend bestudeerd: de bomen, kruidachtige planten, bolbloemen en zaden. Dit alles wordt gevolgd door een alfabetisch register. Het eerste deel

⁷³ gehaald uit: Van de Velde, A. J. J.; Zuid- en Noordnederlandse kruid- en tuinboeken voor 1800. 1. Van Jacob van Maerlant tot Franciscus van Sterbeeck. Ledeberg : Erasmus, 1931, pp. 55.

Ontwikkeling van de Bloemencultuur in het Gentse 1500 - 1900

eindigt met tweehonderd figuren van tuinen, doolhoven, priëlen, zonnewijzers en in de tuinbouw gebruikte toestellen. In "De Verstandigen Hovenier" vinden we raadgevingen voor de twaalf maanden, gevolgd door een alfabetisch register⁷⁴ van plantennamen in het Nederlands (zie afbeelding hieronder). Belangrijk hierbij is dat we hierdoor een overzicht krijgen van de planten aanwezig in de zeventiende eeuw.

⁷⁴ http://www.zum.de/stueber/groen/high/IMG_5979.html

**Hobeniers Register / om te weten wat men in den Hof heeft / of wat'er
noch ontbreekt / seer dienstigh om in goede ordze sijn Hof af te deelen / een pe-
der soort by het sijne te setten / gelijk wy hier vertoonen.**

De Ooft-Boom en Fruyt-Hof, beplant men met

Appelboomen	Abricoos
Peereboomen	Quee-appels
Limoenen	Noteboomen
Orangien	Hafelaer
Jasmin	Mispelboomen
Amarellen	Vygen
Kriecken	Wijngaert
Karssen	Granaet-appels
Aelbesier	Laurier
Kruys-besien	Genever
Pruymen	Vlierboomen.

De Medicinale Kruyt-Hof met

Angelica	Hipericon
Aloë	Lepelbladen
Byvoet	Malve, Pappelen
Camillen	Schelkruyt
Carde Benedict	Sinnau
Centaurea	Senegroen
Galligan	Wintergroen
Gentian	Walwortel.
Hafelwortel	
Heemstwortel	
Holwortel.	

De Kool- en Wortel-Hof met

Kool	Aspargies
Bloemkool	Pompoen
Savoy	Meloen
Wortelen	Comcommers.
Pinghsternaken	
Bietwortelen	
Suyckerwortelen	
Cichoreywortelen	
Peperwortelen	
Radijs	
Rapen	
Ajuyn	
Knoffloock	
Bitterravien	
Articiocks	

De Lelien, Roosen en Bloemen-Hof met

Annemonien	Pionien
Angelieren	Roosen
Aquileyen	Ridderpoer
Kroon Imperiael	Sleutelbloem
Druyf-kruyt	Sonnebloem
Duyfentschoon	Stockroos
Goutsbloem	Tunisbloem
Helmkruyt	Tulpen
Ireas	Tyloosen
Lelien, roode, witte	Vingerhoet
Lelie Convalbi	Violen
Constantin.bloemen	Munnickskappen
Mater	Wollekruyt, of
Maeghdelieven	Koningskeers
Narciffen	Cimbaleen klockjens.

De Sala en Warmoes-Hof met

Endivie	Annijs
Kropsla	Kars
Vette Kors	Kervel
Biet	Lattou
Biesfloock	Longkruyt
Betonie	Leverkruyt
Bloetkruyt	Parey
Costus	Pieterfelie
Ceul	Pimpernel
Confelie	Porceleyn
Comijn	Spennagie
Dil	Suyringh
Dragon	Vennekool.

De Welruyckende Kruyt-Hof met

Alft	Nip
Averuyt	Poley
Basilicum	Roolmarijn
Balsum	Rijnevaern
Bedstroo	Salie
Camillen	Sevengety.
Confelie	Tijm
Yfoop	Wijnruyt
Laurier	Druyf-kruyt.
Lavendel	
Mater	
Majoleyn	
Munte	

L 3

Be

De Belgische uitgave die in Vlaanderen, onder andere in Gent verschenen dragen niet dezelfde titel als diegene die te Antwerpen gedrukt werden. Ze herinneren meer aan de eerste traktaten van "het vermackelijcke landleven" .

Ontwikkeling van de Bloemencultuur in het Gentse 1500 - 1900

Een ander plantkundige die een werk geschreven heeft over de Oranjecultuur is J. Commelin, hoogleraar te Amsterdam en directeur van de botanische tuin. Commelin koos als titel: "Nederlandsche Hesperides, dat is oeffening en gebruik van de limoen- en oranjebomen, gesteld na den aardt en climaat der Nederlanden." Amsterdam 1676

3.5. De ontwikkelingen van de tuinbouw in de XVIIde eeuw.

Zoals eerder beschreven was de situatie in de Zuidelijke Nederlanden niet zo ellendig als voorgesteld. Ondanks de oorlogen en woelingen behielden de Zuidelijke Nederlanden de liefde voor de planten. Dit wordt duidelijk uit de volgende voorbeelden. Reeds bij het uitvaardigen van de Akte van Afstand op 6 mei 1598, waarbij Philips II de zeven provinciën aan zijn dochter Isabella en aartshertog Albrecht van Oostenrijk gaf, kunnen we spreken van een periode met betrekkelijke welstand. Zij hielden de hofbouw in bescherming en lieten bijvoorbeeld van Spanje onder meer een aantal tot dan toe onbekende planten invoeren. Ook hadden ze een fraaie verzameling oranjebomen. Deze werden zelfs enige tijd "Isabellen" genoemd. Dit tijdsvak vond ik op het vlak van de tuinbouw onderbelicht in de literatuur. Opvallend bij mijn onderzoek vond ik de toenemende interesse in het esthetische van de plant in deze periode. In navolging van de heersende trend in England op dat ogenblik⁷⁵.

⁷⁵ Keith Thomas, Het verlangen naar de natuur: De veranderende houding tegenover planten en dieren. 1500 - 1800. (Amsterdam, 1990), pp. 431.

Ontwikkeling van de Bloemencultuur in het Gentse
1500 - 1900

**3.5.1. Soorten van bloemen en planten in de 17^{de}
eeuw.**

3.5.1.1. De tulp ⁷⁶

Zoals we kunnen afleiden uit mijn gegevens⁷⁷ en in de secundaire literatuur⁷⁸ is de tulp in de zeventiende eeuw de meest geliefde, kostbare en gewilde bloem. Wat West-Europa aangaat begon de geschiedenis van de tulp in Turkije. Het was daar dat Europese reizigers, waaronder de Vlaamse ambassadeur Busbecq en arts Willem quackelbeen, halverwege de zestiende eeuw voor het eerst melding maken van de tulp. Hoewel Holland en tulpen⁷⁹ in het collectieve geheugen even onafscheidelijk zijn als Fransen en wijn, staan de Hollanders niet aan de wieg van de introductie van de tulp in Europa.

In 1559 zag de Zürichse arts Gesner de tulp voor de eerste keer bloeien in Augsburg. Van daaruit verspreidde hij zich snel over West-Europa. In 1562 was hij reeds in Antwerpen en in 1583 in andere delen van België. In 1590 bereikte hij via Clusius Leiden en in 1598 Montpellier. Geleerden als Clusius en Lobelius verzamelden deze planten voor wetenschappelijk onderzoek. De adel verzamelden ze meer als 'statussymbool'. Vanaf het eind van de zestiende eeuw zien we een enorme verspreiding van de tulp over Europa. Dit was het gevolg van de vele vluchtelingen die vanwege hun godsdienstovertuigingen hun land moesten verlaten. De bollen waren waardevol en konden gemakkelijk meegenomen worden op hun vlucht. Zo verschenen de tulpen, dankzij de Vlaamse en Franse vluchtelingen langzaam in nieuwe gebieden. In de tweede helft van de zestiende eeuw waren het de protestantse

⁷⁶ Gebruik gemaakt van: Pavord, Anna, De tulp., Amsterdam: Anthos, 1999, pp. 439.

⁷⁷ tuinboeken

⁷⁸ Ibid, pp. 439.

⁷⁹ De zoektermen 'Tulpen AND Holland' levert in Google 354.000 hits op.

Ontwikkeling van de Bloemencultuur in het Gentse 1500 - 1900

hugenoten die de tulpen vanuit Vlaanderen naar de verschillende buurlanden brachten. Deze waren namelijk op de vlucht voor de vervolgingen van Filips II in de Spaanse Nederlanden. Want reeds lang voor Holland was Vlaanderen hét kwekerscentrum van tulpen in Europa. Ook De Potter⁸⁰ vermeldt dat de Vlamingen aan de Engelsen geleerd hebben hoe ze tulpen moesten kweken.

Toch bleven er ook binnen Vlaanderen en dan vooral rond het Vlaamse Rijsel vele kwekers. Zo hadden volgens Pavord⁸¹ de Vlaamse bloemen⁸² de tulpengekte, rond het einde van de zestiende eeuw, in Frankrijk aangewakkerd. Het was ook hier dat de Hollandse bloemisten hun tulpen haalden tot aan de Franse omwenteling.

In het begin van de 17de eeuw begon de tulpomanie in de Noordelijke Nederlanden. Het waren vooral de steden Amsterdam, Alkmaar, Haarlem, Hoorn, Enkhuizen en Leiden waar de handel in tulpenbollen werd bedreven. Hoe overdreven men toen te werk ging kan men afleiden uit het volgende: Op een veiling van 99 kavels tulpen die op 5 februari 1637 werd gehouden kwam de gemiddelde prijs die per bol werd betaald overeen met ongeveer twee jaarsalarissen van een meestertimmerman in Leiden. De totale opbrengst was 90.000 gulden, in hedendaags geld bijna 8.170.000e⁸³.

Vanuit ons standpunt gezien is deze tulpomanie nauwelijks voorstelbaar. In onze ogen is het een bloem die overal verkrijgbaar is. Wij zijn vertrouwd met een enorme hoeveelheid verschillende planten. We weten hoe we ze moeten kweken en gebruiken. Dit was echter niet het geval in de 17de eeuw. Er was nauwelijks begin gemaakt van een naamgeving. De wereld van de natuur was één van verwondering en verbazing.

⁸⁰ De Potter F., 'Gent, de stad van Flora: Historisch overzicht van haren bloemkweek en bloemhandel. In: Oud en nieuw, historische, letterkundige en wetenschappelijke uitgaaf, 1 (1865), pp. 339 - 94

⁸¹ Pavord, Anna, De tulp., Amsterdam: Anthos, 1999, pp. 439.

⁸² Baguetten

⁸³ Pavord, Anna, De tulp., Amsterdam: Anthos, 1999, p. 167.

Ontwikkeling van de Bloemencultuur in het Gentse 1500 - 1900

Ondanks de vele oorlogen en gebeurtenissen doorheen de 17de en 18de eeuw bleef de tulp onwankelbaar op zijn troon zitten. Het was de meest gewilde en kostbare plant van dit tijdperk.

3.5.1.2. De Oranjerieën⁸⁴

Veel vorstenhuizen en huizen die aan de adel toebehoren bouwden oranjerieën bij hun gebouwen. Deze werden gebouwd om mediterrane en subtropische planten te kweken en ermee te pochen als een teken van hun welstand en rijkdom. De planten waar het om ging, waren citrusvruchten en later zeker palmen. Vooral na het beëindigen van de 80-jarige oorlog met Spanje in 1648, kende de kweek van de oranjebomen een grote vlucht. De citroen komt uit Perzië, de limoen uit zuidelijk Azië en de 'oranje' uit China. De eerste planten werden in 1584 via Portugal naar Europa gebracht. In de 17de eeuw waren de oranjebomen in de Zuidelijke Nederlanden buitengewoon populair. Een groot aantal liefhebbers, vooral onder de aristocratie bezaten prachtige verzamelingen. In het begin lieten ze de planten groeien in volle grond. De strenge winters stelden de oranjeboomliefhebbers echter voor problemen. Om dit probleem op te lossen werd er een constructie om de planten heen gebouwd. Dit was echter zeer arbeidsintensief en kostte handenvol geld. Hiertoe werden er al snel nieuwe oplossingen gezocht. Na enkele omzwervingen begon men gebruik te maken van potten en kuipen waar de planten in werden gekweekt. Hierdoor werden de planten verplaatsbaar. Zo konden de planten in de zomer op de terrassen staan. In de winter konden ze dan naar speciale overwinteringlokalen gebracht worden. Door het stoken van kachels in de ruimte werd de koude buitengehouden. De technische vereisten maakten dat de oranjerieën zich

⁸⁴ Informatie uit: www.west-vlaanderen.be/jahia_upload/cultuur&vrijetijd/omd/2006/OMD_exotische_plantencollecties.pdf

Ontwikkeling van de Bloemencultuur in het Gentse 1500 - 1900

ontwikkelden tot bakstenen gebouwen met een steeds groter aantal ramen op de zuidmuur. Het was belangrijk het goede materiaal te gebruiken voor de opbouw want koude en vocht moest ten alle koste buiten gehouden worden.

Een belangrijke bron voor de geschiedenis van de oranjerieën in onze gewesten is het werk van Giovanni Battista da Ferrara⁸⁵. Zijn werk "Hesperides, sive Malerum aureorum Cultura et Usus" (Hespérides of de cultuur en gebruik van oranjebomen) is aanwezig in de rijke bibliotheek van de maatschappij voor Landbouw en Kruidkunde en werd gedrukt in Rome door Hermann Scheut in 1665. Dit werk handelt over het tuingereedschap, verschillende typen citroenen, sinaasappels en limoenen die gecultiveerd werden in deze periode. Ook de verschillende tuinbouwgebruiken worden uitvoerig besproken .

Dit werk was voor een groot deel de voedingbodem voor het werk van Van Sterbeek⁸⁶. Het neemt ons mee naar de eerste helft van de 17de eeuw waar men met succes oranjebomen kweekte in potten. De auteur spreekt met verwondering over oranjebomen van Guillaume De Blasere⁸⁷, heer van Hellebuys. Hij plaats de collectie van hem op dezelfde rang als die in de villa Medicis. Na opgemerkt te hebben dat deze amateur bomen heeft met de dikte van een menselijk been, laat hij weten dat het moeilijk was om deze planten te kweken in onze streken door de harde winter. Hierdoor moest men de planten in verwarmde serres onderbrengen. Op zijn kasteel van Hellebuys, gelegen in Afsnee aan de Leie, had Guillaume een serre opgericht. Dit is volgens Van Onsem⁸⁸ de eerste, met glas bedekte en verwarmde in de Nederlanden, waarvan de

⁸⁵ Vnl. geciteerd uit: Rodigas, em., un livre horticulteur du XVII siècle., In : Revue de l'horticulture Belge et étrangère., 1876, 2, p. 139 - 143.

⁸⁶ Zie onderdeel tuinboeken.

⁸⁷ Mher Guillaume De Blasere, ridder, heer van Hellibus, was voorscheper geweest in het jaar 1625, volgens het Schepenenboek berustend in het stadsarchief zie:

http://www.dbnl.org/tekst/will028belg06_01/will028belg06_01_0022.htm

⁸⁸ J.G. Van Onsem, Geschiedenis van de Bloemeteelt in Oostvlaanderen (Gent, 1950), p. 27.

Ontwikkeling van de Bloemencultuur in het Gentse 1500 - 1900

geschiedenis melding maakt. Deze tuin was een echte bezienswaardigheid waardoor tal van vreemdelingen het kwamen bezichtigen.

In de Ghendtsche Post - Tijdinghen van 12 augustus 1675⁸⁹ lezen we dit: "WAERSCHOUWINGE. Dijnsdagh den dertienden Ougste ten twee uren na middagh salmen verkoopen op de Hooghstrate binnen Ghendt, ten Huyse van den Heere van Idewalle veele schoone en rare Oragnie-boomen, Granaden, Laurieren, Myrthus, Oleanders, Witten en Geelen Jazamijn, planten van (...) en andere raere dinghen, toebehoorthebende wijlens Jos Guillaume de Blasere, in sijn leven heer van Castere, en canonick vande Cathedrale Kercke van S. Baefs in Ghendt."⁹⁰ Met dit kleine stukje tekst krijgen we inzage in wat er in de tuin van De Blasere moet gestaan hebben en meer algemeen wat er in die periode gekweekt werd.

Ferrari geeft ons de beschrijving en een illustratie van de potten waar de Belgische amateurs de vreemde planten in cultiveren. Hier geef ik een deel van de gravure mee van op pagina 141 waar bij staat geschreven: *Figura hortensis vasis ad peregrinas arbusculas educandas quod in Belgio adhiberi solet* (Figuur van de potten die men gebruikt in België)

Interessant is het feit dat men in de 15de eeuw in de Nederlanden reeds methodes gebruikte die in de 19de eeuw nog steeds van pas zijn. Volgens de auteur heeft de pot een diameter van twee Gentse voet⁹¹. Om een idee te geven hoe een oranjerie er in die tijd uitzag geef ik twee illustraties uit het boek van Commelin⁹².

⁸⁹ Ghendtsche Post – Tijdinghen, maandag 12 augustus 1675 (nr. 62), Universiteitsbibliotheek ghendt, BIB.J.000001. (bijlage 2)

⁹⁰ Ibid

⁹¹ 1 Gentse voet = 0,2753 m

⁹² Commelin, J., "Nederlandsche Hesperides, dat is oeffening en gebruik van de limoen- en oranjeboomen, gesteld na den aardt en climaat der Nederlanden." Amsterdam 1676

3.5.2. De Broederschappen van de Heilige Dorothea

Rond het midden van de zeventiende eeuw ontstonden te Gent een drietal genootschappen van bloemenliefhebbers, die zich allen onder het patroonschap plaatsten van de heilige Dorothea. Het broederschap van de Sint - Michielskerk ontstond in 1648, dit van Sint Maarten op Ekkergem in 1654 en in 1669 ontstond ze in de Sint Pieterskerk. Dat Gent hier geen uitzondering in was zien we in de oprichting van gelijkaardige confrérieën in andere steden. Zoals de broederschap van de H. Dorothea te Brugge, gesticht in 1651, alsook dat te Brussel gesticht in 1658.

De oprichting van deze genootschappen in het midden van de 17de eeuw wijst volgens mij nadrukkelijk op een opflakkerende interesse in de sierteelt.

De keuze van de bloemenliefhebbers voor de onbekende heilige Dorothea als patrones is opvallend. De studie van de legende is echter heel verklarend. Dorothea werd omstreeks het jaar 290 in Ceasarea geboren. Door toedoen van de stadhouder, die zijn oog op het jonge meisje had laten vallen, werd zij ter

Ontwikkeling van de Bloemencultuur in het Gentse 1500 - 1900

dood veroordeeld. De legende vertelt dat Dorothea op weg naar het schavot de naam van Jezus riep. Een jongeling, Theophilus, zei spottend tot haar, dat hij zich zou bekeren als hij bloemen en vruchten uit de tuin van haar bruidegom zou ontvangen. Daarop verscheen er een engel en bracht een korf vol bloemen en vruchten naar de jongeling. De "**Generale legende der heylighen**"⁹³ legt haar de volgende woorden in de mond: "...Christus, mijn bruidegom, noodt ons, dat wij zouden gaan naar den hof der wellusten in den welken appelen zijn van wonderlijke schoonheid, die vers blijven op alle tijden: daar zijn leliën, rozen en ontelbaar veel bloemen, die nooit verslensen, en fonteinen van levende wateren die nooit verdrogen." Dus alles wat de liefhebbers van de zeventiende eeuw zochten (bloemen, vruchten en fonteinen) vonden ze in de legende van de H. Dorothea.

3.5.2.1. De confrérie van de Heilige Dorothea in de St. Maartenkerk te Ekkergem.⁹⁴

Uit het archief⁹⁵ van deze confrerie blijkt, dat op 6 februari 1654, feestdag van de H. Dorothea, verschillende liefhebbers samen met pastoor Coen samen waren gekomen om een genootschap te stichtten. Daar werd ook vastgelegd, dat men jaarlijks het feest van Dorothea zou vieren. Volgens dit document bestond

⁹³ Ribandineira Petrus & Rosweydydus P., Generale legende der heylighen met het leven Iesv Christi ende Marie, vergadert uit de H. Schrifture, Oude Vaders, ende registers der H. Kercke, Antwerpen : Hieronym. en Ian Bapt. Verdussen, 1665, 2 volumes. Uit: Van Werveke, Oudheidkundige Kroniek. De Gilden van Bloemenliefhebbers, Het Patroonschap van de H. Dorothea, In: Het Laatste Nieuws, 6 augustus 1928.

⁹⁴ Informatie uit: J.G. Van Onsem, Geschiedenis van de Bloemeteelt in Oostvlaanderen (Gent, 1950), pp. 224

⁹⁵ Informatie uit het Laatste Nieuws 6 augustus 1923. Na controle blijkt dat Van Werveke geen bronverwijzing geeft waardoor geen controle mogelijk bleek.

Ontwikkeling van de Bloemencultuur in het Gentse 1500 - 1900

de gilde in de zeventiende eeuw uit twintig tot vijftwintig leden. Uit de vroegste rekeningen besluit Van Werveke dat de kerk enkel versierd werd met wandtapijten en boompjes. Uit een rekening uit 1670 blijkt dat alleen gemaakte bloemen die men huurde, werden uitgesteld. In 1794, onder de Franse republiek, werden alle genootschappen met godsdienstige inslag verboden. Volgens Van Onsem bleef deze gilde echter bestaan. Dit leidt hij af uit een document van 21 juli 1885 waar de leden zich verenigen om de gebroeders De Vriesere te vieren. Dit omwille van hun overwinning in de kampstrijden gedurende de zondagsmarkten op de Kouter.

3.5.2.2. De confrérie van de heilige Dorothea in de St. Pieterskerk

Gesticht in 1669 door een monnik van de St. Pietersabdij, Jan Bapt. Reyntkens. In 1672 werd hij tot deken van de confrérie gekozen. Hij is tevens de auteur van "Den Sorghvuldigen hovenier ende oprechte prachtijcke, ende gront vande wetenschap om blommen te zaeyen, planten ende gouverneren naer de konste van hofbouwinghe", die uitgegeven werd in 1675.⁹⁶

In het werk van Van Onsem zien we een analyse van het verslagboek van de maatschappij⁹⁷. Hierin wordt er over de stichting vermeld:

"Tot Meerder Eere Glorie Godts Ende Heylighe Dorothea Also Ghemeynelick ider mensch syn inclinatie laet eutschynen tot d'een liefhebberye soo van blomen, boomen, schilderyen als anderssins omme te thoonen den yver die somtyts den eenen meer omranckt alsden anderen geschiedt is dat Damp. Jan Bap^{te} Reyntkens, Monick regulier van de exempte abdye van Ste.

⁹⁶ Zie onderdeel: tuinboeken

⁹⁷ J.G. Van Onsem, Geschiedenis van de Bloemeteelt in Oostvlaanderen (Gent, 1950), p. 149 - 154.

Ontwikkeling van de Bloemencultuur in het Gentse 1500 - 1900

Pieters neffens Ghendt heeft inghestelt ten jare 1669 dese confrérie de welke hy tot het jaer 1672 als wanneer dat hy met pluraliteyt van voysen ghecosen is gheweest Deken derselver, ende op syn versoeck heeft doen vergaren ten selven jare 1672...”

Ook de verslagen over de jaarlijkse verkiezing van de dekens kunnen we hierin terugvinden, dit vanaf 1673 tot 1682 en 1698 tot 1702. De volgende bladen zijn echter uit het boek gescheurd.

Zoals u ziet is de informatie over deze twee maatschappijen erg schaars. Deze twee geven vandaag de dag eveneens geen teken van leven meer. Dit in tegenstelling tot het St. Dorothea-genootschap dat omstreeks 1648 in de St. Michielskerk werd gesticht. Vervolgens zijn er voor dit laatste genootschap ook veel meer bronnen aanwezig⁹⁸. Toch kan ik met enige zekerheid zeggen dat deze genootschappen qua werking en structuur sterk overeenkwamen. Confrérieën mogen echter niet verward worden met ambachtsgilden. Zo heeft men in Leuven reeds vanaf 1360 het ambacht van de hoveniers, fruiteniers en mandenmakers. Ambachtsgilden waren gericht op de verdediging van de beroepsbelangen. Confrérieën en broederschappen echter waren verenigingen met een religieus karakter. De doelstellingen waren hier meer van morele aard.

3.5.2.3. De confrérie van de H. Dorothea in de St. Michielskerk.⁹⁹

⁹⁸ Privé-archief A. Onghena (voorzitter van de tuinbouwmaatschappij Dorothea,) Jean Raystraat 9, 9000 Gent.; Archief van de Koninklijke Maatschappij voor Landbouw en Plantkunde, Floralis, 4e verdieping, Kortrijksesteenweg 1097A, B-9051 Gent.

⁹⁹ Ten dele geciteerd uit: Thirionet, J., Op zoek naar de oudste tuinbouwmaatschappij van België., In: Tuinbouwberichten, 15 februari 1960, p. 2 – 4.

Ontwikkeling van de Bloemencultuur in het Gentse 1500 - 1900

Het verslagboek van de confrérie wordt bewaard door de Koninklijke Maatschappij voor Landbouw en Kruidkunde¹⁰⁰. Hierin leest men: *"Van de consecutieve natien nopend het vervolg van confraterniteyt opgesteld in de parochiale Kerke van de H. Aerts Engel Michiel tot Gendt ter eere Godts ende van de Heylighe Maget Dorothea geconfirmeert door zijn hoogweerdigheyt Antonius Triest, Bisschop van Gendt, ende daar naer bij zijn Heiligheyt volgende de bulle geinsereert in den voorgaanden boek, begonst ten jare 1648."*

Al wie een confrérie of broederschap wenst op te richten, moet een schriftelijke aanvraag bij de bisschop indienen. Zoals we kunnen lezen werd dit genootschap gesticht op 28 december 1648 en in haar bestaan bevestigd door bisschop Antonius Triest (Bisschop te Gent van 1625 tot 1657). Mede doordat hij in geen enkele ledenlijst voorkomt lijkt het onwaarschijnlijk dat Antonius Triest de eigenlijke stichter was. Wel was hij een grote liefhebber van exotische planten en mooie bloemen. In zijn tuin de 'Belvédère' te Ekkergem werden allerlei merkwaardige planten gekweekt. Deze tuin werd gesticht tussen 1625 en 1630 en onderhouden door verscheidene hoveniers.

Bisschop Triest, na zijn goedkeuring te hebben gegeven, heeft het bestaan van de confrérie te Rome bekend gemaakt en de goedkeuring aangevraagd. In de bulle die paus Innocentius X (1644 - 1655) daartoe uitvaardigde in 1651 lezen we onder meer: *"...Daar wij vernomen hebben dat er in de parochiale kerk van St. - Michiels te Gent een vrome en devote confrérie van gelovigen van beider kunnen op canonieke wijze opgericht is onder de aanroeping van de H. Dorothea, maagd en Martelares, en daar wij vernomen hebben dat de confraters van deze confrérie de gewoonte hebben talrijke godsdienstige*

¹⁰⁰ Archief van de Koninklijke Maatschappij voor Landbouw en Plantkunde, Floralis, 4e verdieping, Kortrijksesteenweg 1097A, B-9051 Gent

Ontwikkeling van de Bloemencultuur in het Gentse 1500 - 1900

praktijken te beoefenen, hebben wij besloten, om die confraters in de beoefening van hun goede werken te bevestigen en om ze aan te sporen in de toekomst hun ijver te verdubbelen een volle aflaat van al hun zonden te schenken..."¹⁰¹

Zoals in elke vereniging moesten de leden van het broederschap zich aan bepaalde regels houden. Het Oudste reglement dateert van 25 maart 1659 en bevat zeven artikelen.¹⁰²

1. De confrérie bestaat uit twaalf personen, benoemd voor het leven. Wanneer één van hen verhuist, moet hij uit het genootschap stappen.
2. Bij het overlijden of verhuizen van een van de leden, zal door de overige leden een vervanger verkozen worden met algemeenheid van stemmen.
3. Alle medebroeders die in de stad verblijven zijn verplicht op het patroonfeest van de H. Dorothea {6 februari} de dienst bij te wonen in de Sint - Michielskerk.
4. Na afloop van deze kerkdienst moeten de leden samenkomen in het huis van de proost voor het middagmaal. Overdreven luister en buitensporigheden bij het eetmaal werden bestraft met een boete van honderd florijnen. Dit te betalen door de overtreder ten voordele van de confrérikapel. Op deze bijeenkomst zullen tevens de kosten voor de kerkdienst en alle andere lopende uitgaven betaald worden. Elk lid zal hiervoor negen florijnen betalen.
5. Er wordt op dezelfde reünie overgegaan tot de verkiezing van een nieuwe proost.
6. Deze nieuwe proost moet onmiddellijk maatregelen nemen

¹⁰¹ Vertaald uit het Latijn

¹⁰² vertaling gehaald uit: privé-archief van A. Onghena, (voorzitter van de tuinbouwmaatschappij dorothea,) Jean Raystraat 9, 9000 Gent.

Ontwikkeling van de Bloemencultuur in het Gentse 1500 - 1900

voor het laten plaatsvinden van de plechtige jaarmis het daaropvolgende jaar.

7. De dag na de plechtige patroonmis zal een dienst voor de overleden medebroeder worden opgedragen. Alle confreers zijn verplicht daarop aanwezig te zijn. Afwezigheid werd bestraft met een boete van vierentwintig cent.

Het betrof hier dus hoofdzakelijk godsdienstige verplichtingen. Er was minder sprake van het verdedigen van de beroepsbelangen. Een zekere commerciële ingesteldheid blijkt uit het gegeven, dat het schepencollege vier gezwoorenen aanduidde. Deze moesten optreden in geschillen betreffende de handel of het kweken van bloemen.

In het hoger genoemde verslagboek van de confrérie lezen we eveneens dat het beeld van Dorothea op zes februari werd versierd met bloemen en planten. Tot op vandaag is deze gewoonte blijven bestaan. Verder zien we in het register vele afbeeldingen van wapenschilden en de namen van de dekens die jaarlijks werden verkozen. Meestal kwamen die uit adel of de hoge geestelijkheid.

De bedrijvigheid van de confrérie hield stand tot aan de Franse revolutie. Onder de Franse bezetter werden in 1794 alle godsdienstige verenigingen ontbonden. In 1867 is de confrérie echter weer tot leven gekomen onder de naam 'maatschappij van Sinte - Dorothea'. De belangrijkste activiteiten die de maatschappij ondernam was het organiseren van lezingen en uitstappen naar bloemisterijen en kastelen.

3.5.2.4. De tentoonstellingen

Ontwikkeling van de Bloemencultuur in het Gentse 1500 - 1900

Karel van Hulthem, die van 1764 tot 1832 leefde, zegt in zijn redevoering over de toestand van de landbouw en de kruidkunde in de Nederlanden: "...{Triest}Il institua la confrérie de Ste Dorothee à l'église de St Michel, ou les jardiniers et les fleuristes firent chaque année, jusqu'a l'entrée des armées françaises en 1794, une exposition de Fleurs le jour de leur patronne." ¹⁰³ Van Hulthem die in 1794 dertig jaar oud was, moet die tentoonstellingen van bloemen gezien hebben. Verder zijn er geen oorkonden meer te vinden buiten die hierboven vermeld, zodat we geen bijzonderheden kennen van de achttiende eeuw. Wat het gezegde van Van Hulthem bevestigt is een uitgave van acht schellingen grooten, vermeld in de rekening van de proost van de St Pietersabdij met de volgende uitleg: " 8 februari 1735, zijnde het banket van de heren schepenen van Sint Pieters, kwam de knaap van het gilde van Dorothea mij een boucqué aan tafel aanbieden, drinkgeld 8 schellingen." Zonder twijfel was dit een van de bloemtuilen van het feest van 6 februari.¹⁰⁴

3.5.2.5. Broederschap van de Heilige Dorothea te Brugge

Omdat al deze broederschappen qua werking en structuur op elkaar lijken bespreek ik hier ook nog het broederschap te Brugge. Interessant is dat er voor deze confrérie reeds meer onderzoek is verricht en ook de bronnen talrijker zijn. Door deze informatie te betrekken in mijn verhandeling kan het mogelijk licht werpen op de onopgeloste vragen over de situatie in Gent. Opvallend is dat deze broederschap eveneens opgericht werd onder invloed van Bisschop Triest (cf. De

¹⁰³ van **Hulthem Ch.**, Discours sur l'état ancien et moderne de l'agriculture et de la botanique, dans les Pays-Bas., Gand :Vanderhaeghen,1837, p. 43.

¹⁰⁴ Van Werveke, Oudheidkundige kroniek, Het laatste nieuws 6 augustus 1928.

Ontwikkeling van de Bloemencultuur in het Gentse 1500 - 1900

confrérie van de H. Dorothea in de St. Michielskerk) wat de gelijkenis met Gent nog meer typeert. Voor het verzamelen van de informatie maak ik gebruik van het werk van Vandewalle¹⁰⁵ en Coppieters Stochove¹⁰⁶.

Ook hier vergaderden de leden jaarlijks op zes februari (feestdag St. Dorothea). Deze vergadering ging door in het landhuis van de Brugse Vrije op de Burg. Ze woonden er een mis bij, verkozen er een nieuw bestuur en begaven zich vervolgens aan tafel. De dag erop werd een requiemmis gedaan voor de afgestorven leden. In de maand mei kwamen ze weer bijeen voor de 'visitatie'. Men bezocht dan de hoven van de aanwezige confraters en toonden uit elk hof de twee mooiste bloemen aan. Na het middagmaal hield men een veiling van die bloemen. De inkomsten van de vereniging bestonden uit boetes en de 20ste penning op de verkoop van iedere pot bloemen binnen de stad. Verder wordt er nog vermeld dat er drie weken voor de feestdag verwittigingbriefjes werden rondgedeeld.

Bij onderzoek in het Fonds Vliegende Bladen in de universiteits-bibliotheek te Gent vond ik ook een dergelijk verwittigings-briefje¹⁰⁷. Hierop staat te lezen:

"D' Heeren Confrérs vande H. DOROTHEA zullen believe te Compareren op den eersten Dyssendagh vande Maendt wesende den Sevensten (november) 1702 ten Dry uren naer Noene ten Huyse van H luxembourg inde lelie inden Ram Op de ordinaire Boete by de Heeren Confrers daertoe ghestelt. T' Oorconden als Deken desen 5 (november) 1702.

(ondertekend) H. De Wyels"

Hieruit blijkt dat de leden eveneens gewaarschuwd werden wanneer er een samenkomst was. Verder kunnen we hier ook uit afleiden dat de leden niet enkel samenkwamen op zes februari.

¹⁰⁵ Vandewalle A., 'De Bloemlievende Broederschap van de H. Dorothea te Brugge, 1651 - 1784.' In: Het Brugs Ommeland, 4 (1979), p. 259 - 266.

¹⁰⁶ Coppieters Stochove, E., Origine de la Société Royale d'Horticulture et d'Arboriculture de Bruges. In: Annales de la société d'Emulation, dl. XLV (1895), p. 43-60 & ID., Oorsprong van de Koninklijke Maatschappij van hofbouw- en fruitboomkunde van Brugge, 1901, pp. 27.

¹⁰⁷ Fonds Vliegende Bladen, Universiteitsbibliotheek Gent: Fonds II H Doos 34. Zie bijlage 1

Ontwikkeling van de Bloemencultuur in het Gentse 1500 - 1900

Hier worden de leden bijvoorbeeld op zeven november verwacht in het huis van de Heer Luxembourg. We hebben er slechts het gissen naar wat men daar ging doen.

3.5.3. Enkele tuinen in het Gentse

- *Het Belvédère, lusttuin van bisschop Antoon Triest te Gent*¹⁰⁸

Omstreeks 1624 gaf bisschop Antoon Triest de opdracht een tuin aan te leggen. Hij liet die bouwen vlak onder de Gentse stadswallen, in de wijk Ekkergem. In de volledig omsloten tuin wordt duidelijk een onderscheid gemaakt tussen de siertuin met kruiden en curiositeiten en de productietuin. In de tuin werden zeldzame planten en bloemen verzorgd die de bisschop van zijn talrijke kennissen en relaties uit het buitenland verkreeg. Op de afbeelding hieronder kunnen we zien waar de tuin gelegen was

- *De tuinen rond de Kouter*

In het werk van Sanderus¹⁰⁹ zien we een afbeelding¹¹⁰ van de Kouter. Naast een beeld te geven van de Kouter kunnen we ook een blik werpen op de tuinen rond de Kouter. Onmiddellijk naast het hof van de Sint-Sebastiaangilde (rechts vanonder in de hoek) kunnen we al een vierkantig omsloten tuin bemerken, die omgeven is met bomen. De tuin van het aanpalende huis

¹⁰⁸ eerste afbeelding uit: De Herdt René, Tuinen van Eden, van keizer Karel tot heden. (tentoonstelling : Museum voor Industriële Archeologie en Textiel 20 april – 25 juni 2000), Gent: Geert Offset, 2000, pp. 320 (p. 124); 2de afbeelding uit: Fonds Vliegende blad, doos I; C 41

¹⁰⁹ Sanderus, Antonius, Verheerlykt Vlaandre, behelzende eene algemeene en nauwkeurige beschryving van dat graafschap en van zyne algemeene en byzondere wetten; alsmede eene chronologische en historische opvolging zyner graaven, tot op Karel den VI ... Nevens de beschryving der steden., Te Leyden, : by Jan vander Deyster; Te Rotterdam : by Jan-Daniel Beman; In 's Gravenhage : by Corn. en Fred. Boucquet, 1735., , 3 vol.

¹¹⁰ Ibid, vol I afb 39; via: Vandenhoute, Johan; Baillieul, Beatrix & Van Doorne, Geert; Gent, groen van nu en toen. Tentoonstelling. Gent, Museum A. vander Haeghen. 12 juni-26 september 1982; Gent : Stad Gent, 1982, pp. 96 (p. 40)

Ontwikkeling van de Bloemencultuur in het Gentse 1500 - 1900

lijkt meer op een siertuin dan een nutstuin. Bomen ontbreken en er zijn veel decoratieve elementen. Maar ook aan de linkerkant zien we enkele tuinen bij burgerhuizen. Ook zien we dat er reeds bomen aangeplant zijn op de Kouter. Deze waren lindebomen en werden volgens De Herdt¹¹¹ geplant in 1661. Daarvoor hadden er volgens hem nooit bomen gestaan. De aanplanting ging gepaard met met grootscheepse nivellerings- en heraanlegwerken. Het daaropvolgende jaar stond de Kouter vermeldt als *seer wel ende fray beplant om onder de ombrage van de groene boomen spacieuze wandelinghen te connen doen.*¹¹²

3.6. Bloemen in de Vlaamse kunst¹¹³

In de zeventiende eeuw beperkte de tuinkunst zich niet langer meer uitsluitend tot de vorsten en prinses. De burgerij beschikte nu ook over de financiële middelen om grote landhuizen op te richten, omgeven door enorme tuinen. Voor de burgerij van de 17de eeuw was het bezit van een siertuin, waarin veel exotische bloemsoorten gecultiveerd werden het statussymbool bij uitstek. De bloemenstillevenen in de schilderkunst en de florilegia in het boek zijn blijvende getuigen van deze ongewone bloemenliefde. Deze esthetische weergave staat in contrast met de vroegere weergave van planten en bloemen in de schilderkunst.

Omstreeks het einde van de vijftiende eeuw doen de eerste boeketten hun intrede in de schilderkunst. De afbeelding van de natuur en de bloemen in deze werken hadden een symbolische betekenis. Planten en bloemen werden er slechts bijkomstig in afgebeeld. Een voorbeeld hiervan zien we in het beroemde werk

¹¹¹ De Herdt, R., 100 jaar plantsoenendienst : promenades, parken, functioneel groen., Gent : Museum voor Industriële Archeologie en Textiel. Plantsoenendienst, 1985, pp. 88 (5)

¹¹² Ibid, p. 5

¹¹³ Stijlboeketten doorheen de eeuwen, Tentoonstelling georganiseerd door de Belgian Flower Arrangement Society, In: René de Herdt, Gemengd Boeket Zes tentoonstellingen rond bloemen. Gent, Museum voor Industriële Archeologie en Textiel. 1985, pp. 208., Catalogus : Bloem en tuin in de Vlaamse kunst, Gent: museum voor schone kunsten; 10 april -26 juni 1960, Brussel: Editions De La Connaissance, 1960, pp. 160. & Hairs M. L., Les peintres flamands de fleurs au XVII siècle., Bruxelles: Meddens, s.d, 1965, pp. 436.

Ontwikkeling van de Bloemencultuur in het Gentse 1500 - 1900

"Het Lam Gods " van de gebroeders Van Eyck. Zo stelde de lelie de reinheid en het lelietje der dalen de nederigheid voor¹¹⁴. De roos symboliseerde de liefde terwijl het madeliefje het teken was van barmhartigheid. Zo kwam er in het middenpaneel van de aanbidding van het lam een lelieplant voor. Deze werd afgebeeld dicht bij de stoet der maagden, waaronder zich de H. Dorothea bevindt, beschermheilige van de tuinlieden¹¹⁵. In talrijke portretten uit de vijftiende en zestiende eeuw ziet men personages, meestal mannen, een anjelier in de hand houden. Volgens Mercier¹¹⁶ zou de anjelier in de portretten symbool staan voor verloving en huwelijk.

In de zestiende eeuw echter startten enkele kunstenaars met het schilderen van bloemen puur om het esthetische. Deze bloemen werden geschilderd los van elke compositie en als enige onderwerp van het schilderij. Voorbeelden hiervan zijn Jan Provoost (1492 - 1529), Van den Bosch en Coecke. Volgens de literatuur zijn er slechts zeer weinig schilderijen van bloemen in de ware zin van het woord die van voor 1600 dagtekenen¹¹⁷.

Pas in de 17de eeuw is er een echte explosie van de bloemenstillevenen. Een belangrijke vertegenwoordiger hiervan was Jan Breughel¹¹⁸. In zijn schilderijen bereikt hij bijna de perfectie. Uit zijn briefwisseling met zijn secretaris vernemen we dat hij zijn bloemen op zichzelf staand schilderde. Hij schreef onder meer: "Irissen, rozen, tulpen heb ik met moeite ontdekt omdat ze een te grote waarde hebben om ze in huis te hebben."¹¹⁹ Voor zijn modellen te bezichtigen kreeg hij de toegang tot park van de aartshertogen in Brussel, waar hij zijn modellen vond.

¹¹⁴ Bloem en Tuin in de Vlaamse Kunst (tentoonstelling: museum voor schone kunsten, Gent, 10 april – 26 juni 1960), Brussel: Editions de la Connaissance, 1960, pp. 160 (p. 14).

¹¹⁵ Zie deel 1

¹¹⁶ Mercier, Fernand, *Les Primitifs Français*, Paris : Picard, n.d., pp. 237.

¹¹⁷ Catalogus : *Bloem en tuin in de Vlaamse kunst*, Gent: museum voor schone kunsten; 10 april -26 juni 1960, Brussel: Editions De La Connaissance, 1960, p. 160.

¹¹⁸ Zoon van Pieter Breughel de Oude en Maria Coecke

¹¹⁹ Hairs M. L., *Les peintres flamands de fleurs au XVII siècle.*, Bruxelles: Meddens, s.d, 1965, p. 103.

Ontwikkeling van de Bloemencultuur in het Gentse 1500 - 1900

Een belangrijke karakteristiek van de bloemenstilleven is dat men geen bestaande boeketten schilderde, de kunstenaars stelden zelf hun boeketten samen. Hun komposities hielden geen rekening met de seizoenen, zo brachten ze bloemen uit alle seizoenen samen in een boeket.

Uit Breughel 's werken blijkt dat hij verschillende bloemen schilderde. Hieronder rekenen we de iris, de lelie, de kleine keizerskroon, de violier, de oranjebloesems, de sneeuwbal, de roos, de anjer, de anemoon, de korenbloem en kleine bloemen als vergeet me nietjes, driekleurige viooltjes, rode muur en de pinksterbloem. Maar ook de tulp en de grote keizerskroon, twee nieuwigheden die pas uit het oosten waren gekomen vinden we terug. Andere kunstenaars zijn Daniël Seghers (1590 - 1661), Jan - Filip Van Thielen: (1618-1667), Jan Van Kessel (1626-1679), N. Veerendael (1640-1691),...

Men kan zich nu afvragen waarom er zo veel schilderijen met bloemen geschilderd werden in deze periode. Volgens De Herdt¹²⁰ was dit mogelijk omwille van de volgende factoren:

- Vele bestellingen van kerken, die tijdens voorgaande onlusten werden geteisterd.
- Invoeren van planten en bloemen in Europa en de grote belangstelling ervoor, die vaak leidde tot verzamelwoede (tulpomanie)
- Het mecenaat van lieden als de aartshertogen
- Bestellingen van vreemde prins en regeerders

Ook hier kunnen we spreken van de verschuiving die Keith Thomas bespreekt. Dus de evolutie van het praktische naar het esthetische. Daar waar vroeger de planten en bloemen voor hun

¹²⁰ René de Herdt, Gemengd Boeket Zes tentoonstellingen rond bloemen. Gent, Museum voor Industriële Archeologie en Textiel. 1985, pp. 208.

Ontwikkeling van de Bloemencultuur in het Gentse 1500 - 1900

symboliek werden afgebeeld kwamen ze, naarmate de tijd vorderde, meer en meer op de voorgrond. Hiermee samengaan viel ook de symbolische betekenis weg en werden ze enkel en alleen om hun pracht en praal afgebeeld.

Dit was de evolutie in de schilderkunst. In het boek gaf deze bloemenliefde aanleiding tot het ontstaan van de "florilegia" in de zeventiende eeuw. In deze boeken waar het decoratieve element primeert vormt de illustratie het hoofdbestanddeel. In de "florilegia" zullen we zeer zelden boeketten aantreffen, wel legden sommigen zich toe op één enkele bloem. Overal in West - Europa zag men een groeiende belangstelling voor de natuur. Tot aan het einde van de zestiende eeuw, en zelfs in de zeventiende eeuw werd voor het drukken van de kruidenboeken gebruik gemaakt van de houtsnede. Deze techniek werd echter vanaf de 17de eeuw geleidelijk vervangen door gebruik van etsen en kopergravures. De kruidenboeken van het oude type, veel gebruikt door de student, arts en botanicus, ruimden vanaf het eind van de 17de eeuw de plaats voor rijk geïllustreerde plantenboeken, waarin de afbeeldingen het overwicht hadden op de tekst. Dit verschil is grotendeels te wijten aan het doelpubliek van de twee boeken. Daar waar de kruidenboeken gericht waren aan studenten en wetenschappers (niet zo rijk) waren de florilegia gericht aan het welstellende amateurspubliek. Aan het einde van de zeventiende eeuw geraakten de geïllustreerde kruidenboeken samen met de houtsnijkunst op de achtergrond. De "florilegia" waren echter geliefkoosde literatuur en verzamelobject voor de elite van de rijke burgerij, geïnteresseerde edellieden en welstellende geestelijken.

Enkele auteurs van "florilegia" en hun werk.¹²¹

¹²¹ René de Herdt, Gemengd Boeket Zes tentoonstellingen rond bloemen. Gent, Museum voor Industriële Archeologie en Textiel. 1985, p. 48.

Ontwikkeling van de Bloemencultuur in het Gentse
1500 - 1900

Adriaen Collaert, Florilegium ab Hadriano Colleat caelatum et a Philippo Galileo editum

(Antwerpen) 1600.

Dit werk opgedragen aan Giovanni de Medici werd uitgegeven door Collaerts schoonvader, de beroemde Antwerpse graveur Philippus Galle. Geeft een zeer realistische weergave van planten en bloemen.

Crispijn van de Passe de Jongere, Hortus Floridus

(Utrecht) 4 bdn. 1614 - 1617

Volgens de secundaire literatuur mogen we dit werk beschouwen als één van de fraaiste "florilegia" uit de zeventiende eeuw. Hierdoor heeft het menig ander werk beïnvloed. De vier delen stemmen overeen met de vier seizoenen. De platen tonen ons meestal in volle grond geplante bloemen. De Nederlandse uitgave draagt de titel: "Den blomhof, inhoudende de rare oft ongemeene blommen die op den tegenwoordighen tydt by de liefhebbers in estimatie ghehouden werden..." Tot in het midden van de 18de eeuw werden de platen volop geleend voor het illustreren van andere boeken.

Emanuel Sweerts, Florilegium amplissimum et selectissimum

(Amsterdam) 1620

Sweerts had op aanvraag van de Habsburgse vorst Rudolph II dit Florilegium uitgegeven, dat ter gelegenheid van de Frankfurtse bloemenbeurs als verkoopscatalogus werd aangeboden. De bloemen die werden nagetekend kwamen uit de keizerlijke tuinen, waarvan Sweerts eveneens hoofdopzichter was. Veel aandacht ging uit naar de knolgewassen en dan vooral de tulpenbollen. Deze interesse ontstond in de zestiende eeuw maar groeide uit tot een ware obsessie.

3.7. Eindnoot

Het assortiment van gekweekte bloemgewassen is in de zestiende eeuw nog niet groot. Het waren alle eenvoudig, betrekkelijk gemakkelijk kweekbare planten. Zoals we kunnen afleiden uit de bronnen kunnen we, ondanks de troebelen, spreken van een uitbreiding van de tuinbouw in de zeventiende eeuw. Ook het assortiment van planten was rijker. Wel blijkt dat deze liefhebberij enkel voor de allerrijksten was weggelegd. Zeker in Gent is deze verschuiving goed zichtbaar. Dat kunnen we afleiden uit het ontstaan van drie bloemenverenigingen. Ook de uitgave van tuinboeken wijst in deze richting. Toch kunnen we voor onze gewesten niet spreken van een echte bloemenrevolutie, zoals die in de Verenigde Provincieën of Engeland plaats had. Door hun overzeese kolonies konden deze vele nieuwe soorten siergewassen importeren. Ook door de stijgende welvaart en de bevolkingsgroei werd deze groei mogelijk gemaakt. Vooral grote steden als Amsterdam en Londen kregen een grote behoefte aan aan tuinbouwproducten waardoor er reeds in de zeventiende eeuw specialiserende tuinbouwcentra ontstonden¹²². In onze gewesten werd er vooral geteeld voor zelfvoorziening. Vaak waren dit mensen die als liefhebberij hun tuin inrichtten met bloemen en planten.

¹²² van Benthem, Els & van der Werf, Nicole; Potplanten en hun geschiedenis., In: Tijdschrift over tradities en tijdsverschijnselen, 8, 1, 1991, p. 9 – 55 (p. 19). & Keith Thomas, Het verlangen naar de natuur: De veranderende houding tegenover planten en dieren. 1500 - 1800. (Amsterdam, 1990), pp. 431 (p. 237)

Ontwikkeling van de Bloemencultuur in het Gentse
1500 - 1900

**4. De ontwikkelingen van de bloemencultuur in de
XVIIIde eeuw.**

4.1. Inleiding

Op vlak van sierteelt in de achttiende eeuw in Gent is er bitter weinig te vinden in de secundaire literatuur. Vele

Ontwikkeling van de Bloemencultuur in het Gentse 1500 - 1900

bronnen¹²³ wijzen op de vele troebelen in onze gewesten om de schaarste te verklaren. In mijn onderzoek heb ik getracht deze lacune op te vullen. Daartoe heb ik verschillende bronnen gebruikt. Vooreerst heb ik onderzoek gedaan in de Ghendtsche Post-Tydinghen¹²⁴. Hierdoor ben ik op het spoor gekomen van de belangrijkste kwekers en liefhebbers van bloemen en planten in de 18de eeuw. Ik kon hieruit ook afleiden welke bloemen het meest in de smaak waren in die periode. Verder heb ik nagegaan welke tuinboeken er in die periode verkocht werd. Dit heb ik opgezocht via boekenlijsten, die geciteerd werden in een kalender¹²⁵ uit het einde van achttiende eeuw . Ook heb ik getracht om het ontstaan van de bloemenmarkt op de Kouter te reconstrueren en bespreek ik de invoer van nieuwe planten, een hoveniersalmanak uit 1778¹²⁶ en "Den Vlaemschen Indicateur".

4.2. Politieke en economische situatie in de Zuidelijke Nederlanden en Gent in de XVIIIde eeuw.

In de 18de eeuw evolueerde Gent van een bescheiden provinciehoofdplaats tot een heuse metropool binnen Europa, een rol die haar sinds de middeleeuwen niet meer ten deel was gevallen. Toch was die achttiende eeuw erg troosteloos

¹²³ De Herdt René, *Gentse Floraliën: Sierteelt in Vlaanderen* (Gent, 1990), p. 325.; Keith Thomas, *Het verlangen naar de natuur: De veranderende houding tegenover planten en dieren. 1500 - 1800.* (Amsterdam, 1990), pp. 431 ; : J.G. Van Onsem, *Geschiedenis van de Bloemeteelt in Oostvlaanderen* (Gent, 1950), pp. 224 & De Potter F., 'Gent, de stad van Flora: Historisch overzicht van haren bloemkweek en bloemhandel. In: Oud en nieuw, historische, letterkundige en wetenschappelijke uitgaaf, 1 (1865), pp. 339 – 94

¹²⁴ Later is de naam veranderd naar *Gazette van Ghendt* (1723) en nog later *Gazette van Gend* (1749)

¹²⁵ *Nieuwen almanach, curieux en util voor 't jaer ... ofte den getrauwen weg-wyzer der stad Gend ...*, Gent: Gimblet, s.d.. *Kalenders van het jaar 1770 tot 1790* werden geraadpleegd.

¹²⁶ G.H.B., *Nieuwen Nederlandschen Hoveniers-Almanach, over de XII maanden van't jaer. Gemaekt ende gecalculeert op den meridiaen van Vlaenderen en Brabant, alsook van de andere Nederlandsche provincien.* Gent: Gimblet en gebroeders, 1778.

Ontwikkeling van de Bloemencultuur in het Gentse 1500 - 1900

gestart. De Spaanse Successieoorlog (1702/1713), die onder meer werd uitgevochten door Frankrijk, Engeland en de Verenigde Provinciën maakten van de Zuidelijke Nederlanden het slagveld van Europa. Verschillende steden werden door vreemde troepen bezet. Zo viel Gent eerst in handen van de Fransen (1700 - 1706) en daarna van de Engelsen (1706 - 1708). In 1708 werd de stad opnieuw door de Fransen ingenomen. Deze werd echter dankzij de geallieerden terug ontzet nog voor het einde van het jaar. In 1713 maakte de vrede van Utrecht een einde aan de oorlog en werden de Zuidelijke Nederlanden toegewezen aan Oostenrijk.

Tijdens de eerste jaren van de achttiende eeuw lagen onze gewesten in de greep van een economische depressie die zich over geheel West-Europa liet voelen. Maar zelf toen de conjunctuur omstreeks 1730 omsloeg, kwam het herstel moeilijk op gang. De heropleving duurde echter niet lang. Door de dood van de Oostenrijkse keizer barstte de Oostenrijkse successieoorlog los en werden de Zuidelijke Nederlanden weer jarenlang geteisterd door oorlogsgeweld. In deze periode werd ook Gent opnieuw bezet door de Fransen. Door het Verdrag van Aken in 1748 kwam er echter een einde aan de Oostenrijkse successieoorlog. Vanaf dan brak er een periode van rust en vrede aan die zorgde voor een economische opgang. Gent werd in de tweede helft van de achttiende eeuw zelfs koploper van de industriële omwenteling op het Europese vasteland. De beginfase van deze economische expansie bleek echter enkel voordelig voor de topklasse. Door de teloorgang van de oude ambachten heerste er werkloosheid en armoede onder de gewone bevolking¹²⁷.

¹²⁷ Kin, M., Economische transformaties en verarming te Gent in de 18de eeuw. In: Tijdschrift voor Sociale Geschiedenis, 8, 1982, pp. 34 - 53.

Ontwikkeling van de Bloemencultuur in het Gentse 1500 - 1900

Dit constante oorlogsgewoel in de eerste helft van de achttiende eeuw zorgde voor een maatschappelijke en economische ontwrichting. Dit had vanzelfsprekend een enorme weerslag op de groei van de tuinbouw. Hieruit wordt duidelijk dat het gewone volk geen geld en tijd had om met de sierteelt bezig te zijn. Dit was het privilege van de kapitaalkrachtige burgerij en de adel.

4.3. Literatuur over planten en bloemen

4.3.1. Ghendtsche Post - Tydinghen, een nuttige bron.

Volgens de secundaire bronnen¹²⁸ zien we pas in het decennium 1740 - 1750 een eerste ontwikkeling van de bloemenhandel in het Gentse. Dezelfde werken menen ook dat we pas in 1742 de eerste aankondiging in de Gazette van Ghendt over een openbare bloemverkoop van "Anemonen, Hyacinten, Tulpen & Ranonkels" aantreffen. De auteurs vatten dit dan ook op als het bewijs van hun hiervoor vernoemde stelling. Doorheen mijn onderzoek heb ik de bron gevonden waaruit deze auteurs hun stelling namen. Namelijk uit het werk "Het verheerlijkt Vlaenderen of den Vlaemschen hovenier"¹²⁹ uit 1816. In dit werk is er een hoofdstuk getiteld "Land-bauwers en hoveniers Tyds-rekening", die een overzicht geeft van de belangrijkste gebeurtenissen op vlak van tuinbouw. Na elke gebeurtenis staat er hoeveel jaar geleden dit gebeurd is. Zo ook staat er te lezen: "Dat men in de Ghendtsche Gazette geannonceerd vond, de Jaerlijckse venditie Anemoniën, Hyacinten, Tulipen, Ranonkels, waer onder de purpere naest de blauwe, in den hof

¹²⁸ Van Onsem; De Potter; De Herdt

¹²⁹ Het verheerlijkt Vlaenderen of Den Vlaemschen hovenier, die Vlaenderen verheerlykt, door zyne onderrigtingen zoo in het zaeyen ... der bloemen, als in het zuygen, enten ... van alle slach van vruchtboomen en heersters ..., Gend : De Goesin-Verhaeghe, 1816, p. 28.

Ontwikkeling van de Bloemencultuur in het Gentse 1500 - 1900

van Lefeber, in den Ossenkop aan het berouw", " Is nu geleden: 74"

Dat Lefeber in dat jaar vermeld werd, blijkt na mijn analyse in deze periodiek te kloppen. Toch waren er reeds veel vroeger aankondigingen van openbare bloemverkopingen. Vooraleer ik een lijst weergeef van de gevonden resultaten doorheen de achttiende eeuw geef ik eerst, ter omkadering, de geschiedenis van de krant.

In de 17de eeuw werden de eerste kranten gedrukt. Deze steunden technisch op het feit dat er met losse letters kon gedrukt worden, een uitvinding van Johannes Gutenberg rond 1450. De geschiedenis van de Ghendtsche Post-tydinghen vangt aan in augustus 1666 wanneer de Gentse stadsdrukker en uitgever, Maximiliaen Graet, zich tot de hoogste instantie wendde. Hij schreef in zijn aanvraag¹³⁰, ter verkrijging van een octrooi, "aen den Coninck" dat er "notable coopliden ende andere personen" hem verzocht hadden om ook hen via een krant deelgenoot te maken van wat er in de "Coninckrycken ende Republieken van Europa" gebeurde. Op 17 november kreeg hij het privilege en op 1 januari 1667 rolde de eerste Gentse krant van de drukpers. Uit dit rekwes¹³¹ kan men het toenmalige lezerspubliek van deze krant afleiden. De Gentse krant was duidelijk gesticht door én voor de burgerij in en rond Gent. Het betrof dus een geletterd publiek met geld met een belangrijke commerciële of bestuurlijke functie.

Zoals hiervoor vermeld, is de stelling dat er pas vanaf 1742 voor het eerst sprake was van een aankondiging in de Ghendtsche Post-tydinghen, voor een openbare bloemverkoop,

¹³⁰ ARA, Archief van de geheime raad, Fonds T 101, doos 1279/A, nr. 115 Uit: Buys, Virginie; Doorlichting van de eerste Gentse krant: De Ghendtsche Post-thijdinghen. (licentiaatsverhandeling communicatiewetenschappen), Ugent, 2001, pp. 132.

¹³¹ Hierin staat te lezen dat "notable coopliden ende andere personen" het hem verzocht hebben te starten met een krant.

Ontwikkeling van de Bloemencultuur in het Gentse 1500 - 1900

niet correct. Van 1675¹³² af zijn er al aankondigingen voor openbare verkopen van planten. Om mijn mening te staven geef ik hieronder al de 'annonces', die aangekondigd stonden in de krant doorheen de gehele achttiende eeuw. Uit deze lijst kunnen we veel interessante gegevens destilleren. Zo zien we de belangrijkste kwekers uit de 18de eeuw samen met hun locatie en de aangeboden bloemen en planten. Helaas zijn niet alle jaargangen bewaard gebleven waardoor er enkele lacunes in het onderzoek zijn¹³³. Voornamelijk voor de eerste helft van de achttiende eeuw ontbreekt de informatie. Toch vormt deze lijst een bewijs dat er wel degelijk een handel bestond in planten en bloemen doorheen de 18de eeuw. We besluiten hieruit dat deze periode toch niet zo troosteloos is op vlak van tuinbouw als beschreven in de literatuur.

In de bijlages¹³⁴ heb ik een overzicht van de verschillende verkopen van bloemen en planten gevoegd. Op basis van dit document kwam ik aan de volgende resultaten:

Aantal Bloem- en plantgewassen te koop aangeboden op de 168 aankondigingen

Tulpen:	111 keer aangeboden
Ranonkels:	81 keer aangeboden
Anemonen:	36 keer aangeboden
Narcissen:	20 keer aangeboden
Baguetten:	17 keer aangeboden (soort tulp gekweekt in onze gewesten)
Aurikelen:	6 keer aangeboden
Orangien:	20 keer aangeboden
Laurier:	19 keer aangeboden
Jasmijn:	8 keer aangeboden
Oleander:	3 keer aangeboden

¹³² Zie hoofdstuk tuinboeken; Ghendtsche Post – Tijdinghen, maandag 12 augustus 1675 (nr. 62), Universiteitsbibliotheek ghendt, BIB.J.000001. (bijlage 2)

¹³³ Achteraan de lijst geef ik een overzicht van al de jaargangen die nog bestaan en onderzocht heb.

¹³⁴ Bijlage 3

Ontwikkeling van de Bloemencultuur in het Gentse
1500 - 1900

Aantal keren dat personen vernoemd worden

occasioneel¹³⁵

Heer van Holle:	1708
Jean François Alstein:	1708
De Meulenaere:	1711
Adriaen Martens:	1711
Heer Bonne:	1713
Heer de Wiels:	1714
François de Smet:	1726
Sr. Lauwereyns van Daele:	1737
Sr. Guillaume Hertschap:	1742
Wijlen baron de Reylof:	1742
Meester Pieter van Alstein:	1742
Sr. Malyn:	1745
Pauwel Lieven Wieme:	1749
J.F. de Lateur:	1749
P.F. de Naeyere:	1753
Sr. Jaques Masson:	1755
Heer Vander Vennet:	1765
J.B. Vander Broecke:	1776
Lucas de Buck:	1777
Sr. Philippus Arents:	1778
G. Van Pottelsberghe:	1778
R. van Huffel:	1778
Clemens:	1779
L.B. de Brabander:	1779
Sr. Jaques Vander Maeren:	1780
C. Vanden Abeele:	1781
G. de Vons:	1781

¹³⁵ Omdat er veel jaargangen ontbreken van de eerste helft van de 18de eeuw is het mogelijk dat enkele personen, uit de eerste helft van de 18 de eeuw, meer verkopeningen gehouden hebben dan ik hier weergeef.

Ontwikkeling van de Bloemencultuur in het Gentse
1500 - 1900

Karel Moerloose:	1782
L.N. Remeus:	1783
G. De Vos:	1783
Heer Garçon:	1784
Vander Perre:	1784
Livinus de Buffon:	1785
Heer Pouris:	1788
J. Boris:	1789
Sr. Boelaert:	1791
S. Callenbergh:	1792
Sr. Van Wittenberghe:	1792
Sr. Boelaert:	1793
J.J. De Naeyer:	1793
J. Schellinck:	1794
B. De Brabander:	1794
Sr. C. Thienel:	1794
F. Collumbier:	1796
C. D'Auberg;	1797
Sr. Lafally:	1797

Meerdere keren

Broeder Luxembourg:	3 keer tussen 1706 en 1708
Louis Maes:	2 keer tussen 1728 en 1741
Guillaume Lefebere:	17 keer tussen 1726 en 1760
Daniel Enghelschen:	2 keer tussen 1737 en 1742
Nicolaus Lefeber:	11 keer tussen 1761 en 1775
Quintin Le Jeune:	2 keer tussen 1767 en 1768
Jean Baptiste Du Bois:	8 keer tussen 1777 en 1788
P. Hamel.	4 keer tussen 1777 en 1784
Melchior Careelman:	2 keer tussen 1779 en 1780
Sr. J.B. Mussche:	2 keer tussen 1780 en 1791
Pieter Hostekens:	8 keer tussen 1781 en 1793
Simon Josephus Van Daele:	13 keer tussen 1783 en 1798

Ontwikkeling van de Bloemencultuur in het Gentse 1500 - 1900

J. Leurquain:	2 keer tussen 1784 en 1787
Sr. Pieter Verschaffelt:	4 keer tussen 1786 en 1793 ¹³⁶
Pieter de Waele:	2 keer tussen 1784 en 1791
J.P. Hofkens:	2 keer tussen 1793 en 1794
Sr. Van Laerebeke:	2 keer tussen 1797 en 1798

Aantal keren dat er een aankondiging staat van iemand van een andere stad

Andries Vergrouet:	Brugge, 1710
M. Tbeli:	Brugge, 1771
Francis Gabreel:	Brugge, 1776
Diu de Blaesvelt:	Geeraardsbergen, 1777
Sr. Carolus de Staesse:	Brussel, 1777
Pieter Vanden Herreweghe :	Geraardsbergen, 1782
Sr. Nys:	Mechelen, 1786
Feyerich:	Audenaerde, 1786
J.B. Droesbeke:	Geraardsbergen, 1792
V.L.C.A. Mortgat:	Dendermonde, 1793
Pieter Leys:	Brugge, 1794

Eindopmerkingen

- Onder de meest geliefde planten kunnen we de tulp en de ranonkel rekenen. Deze laatste verdiende in de 17de eeuw niet zo veel aandacht. Opvallend is verder, dat de lijst van de verhandelde planten veel beperkter is als de tot dan gekende of beschreven. Ik verwijs hier naar de lijst van Destanberg¹³⁷, die op het einde van de 18de eeuw opgesteld werd.
- Terwijl we diegenen, die een occasionele verkoop gehouden hebben, eerder beschouwen als liefhebbers;

¹³⁶ Laatste verkoop (1793) gebeurde door zijn hoirs (erfgenamen) omdat P. Verschaffelt naar alle waarschijnlijkheid gestorven was.

¹³⁷ Destanberg, D; L'horticulture à gand en 1778., Gent: Hoste, 1808, p. 25.

Ontwikkeling van de Bloemencultuur in het Gentse 1500 - 1900

kunnen we diegenen die meerdere bloemverkopingen gehouden hebben als echte kwekers bestempelen.

- Het feit dat er kwekers uit andere steden hier hun waar aanprijzen is een indirecte aanleiding dat er in Gent in de 18de eeuw veel potentiële kopers waren.
- Als we kijken naar de beroepen, die vermeld zijn bij enkele van de verkopers, kunnen we afleiden dat de liefhebberij van bloemen zich beperkt tot de adel, geestelijkheid en de burgerij.
- Opvallend is het stijgende aantal aankondigingen vanaf 1777. Als we weten dat de Bloemenmarkt in Gent ontstaan is in het jaar 1776¹³⁸, is er volgens mij een directe link tussen deze twee feiten.
- Vanaf het jaar 1777 zien we ook dat het beroep 'hovenier' gebruikt wordt om enkele van de kwekers aan te duiden.
- Van Geert vermeldt in zijn werk¹³⁹, dat rond 1800 de kwekers van bloemen en planten niet konden leven van de opbrengst van hun verkoop alleen¹⁴⁰. Zij moesten dus bijberoepen nemen -"elke bloemist was verplicht van het Snyderen der fruitboomen en 't aenleggen van engelsche hoven daarbij uit te oefenen"¹⁴¹. Deze situatie was ook van kracht in de achttiende eeuw zoals we kunnen zien in de lijst.
- De Potter vermeldt in zijn werk¹⁴² dat in de 19de eeuw het beroep hovenier meestal van vader op zoon gaat. Ook hier kunnen we zien dat Nicolaus Lefeber zijn vader opvolgt.

¹³⁸ Zie volgend hoofdstuk.

¹³⁹ Van Geert, J., Schets van den Gentschen Bloemhandel sedert het begin dezer eeuw., Gent: Van Doosselaere, 1864, pp. 57 .

¹⁴⁰ Jaarlijks één verkoping (in de maand mei)

¹⁴¹ Ibid, p. 9

¹⁴² De Potter F., 'Gent, de stad van Flora: Historisch overzicht van haren bloemweek en bloemhandel. In: Oud en nieuw, historische, letterkundige en wetenschappelijke uitgaaf, 1 (1865), pp. 339 - 94. (p. 354)

Ontwikkeling van de Bloemencultuur in het Gentse
1500 - 1900

4.3.2. Tuinboeken op het einde van de achttiende
eeuw¹⁴³

De lijst van tuinboeken die ik hierna zal geven heb ik gehaald uit twee jaargangen¹⁴⁴ van de 'Nieuwen Almanach¹⁴⁵'. Uit deze werken blijkt dat de volgende boeken over tuinbouw werden verkocht bij Philippe Gimblet op de Korenmarkt:

1. Nederlandschen Verstandigen Hovenier over de XII maenden des Jaers, vermeerderd met de onderwysinghe om de Zonnewysers te leeren maeken, met plaeten, 1773, Clutiud, Beschrijvinghe van de Biën.
10 stuyv
2. Den Nederlandschen Herbarius, ofte Kruidboek, &c. met kopere plaete verciert, door S. B. 7 guld.
3. Prachtige en gemeene Land-huysen, Lust-hoven en Plantagiën, als mede om onfeylbare Ananas vrugten, ook Citroen, Limoen, Oranje boomen, en andere gewassen te queeken, met kopere plaeten verciert, in quarto. 8 guld.
4. Den Sorghvuldigen Hovenier, en de oprechte Pracktijk om bloemen te zayen, en planten te gouverneeren, door J.B.R. vermeerderd met den Nederlandschen Hesperides. 49 stuyv
5. Den grooten Herbarius, ofte Kruid-boek, &c. door R. Dodonoeus, 6 deelen, in een volum. In folio met kopere plaeten.
6. Het Groyen der planten, met plaet. Door P. Bocone. 42 st
7. De beknopte Huyshoudelyke Hovenier, of den bloemtuyn, waer in alle de bloemgewassen, die men in de tuynen tot cieraed en vermaek plant, verhandelt worden, door J.H. Knoop, 3 deelen. 5 guld.5 stuyv

¹⁴³ gebaseerd op: De Niet, Marco; De Januskop van de achttiende-eeuwse Nederlandse almanak., In: Dierbaar Magazijn, De bibliotheek van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde (Amsterdam 1995), p. 69-82.

Online op: http://www.dbnl.org/tekst/dong001dier01_01/dong001dier01_01_0011.htm

¹⁴⁴ deze almanak liep van 1770 tot 1794.

¹⁴⁵ Nieuwen almanach, curieux en util voor 't schrikkel-jaer 1980 ofte den getrouwen wegwyzer der stad Gend., Gend: Philippe Gimblet, 1980. & Nieuwen almanach, curieux en util voor 't jaer Ons Heere 1792 ofte den getrauwen weg-wyzer der stad Gend., Gend: Philippe Gimblet, 1792.

Ontwikkeling van de Bloemencultuur in het Gentse 1500 - 1900

8. Groot en algemeen Kruid-Kundige, Hoveniers en bloemisten woorden-boek... door Philippe Miller, 2 delen in folio 28 g

Het betreft grotendeels dezelfde boeken als in de 17de eeuw. Dit doet me besluiten, dat de vernieuwing of vooruitgang op gebied van de tuinbouw in het Gentse beperkt bleef.

4.3.3. Hoveniersalmanakken¹⁴⁶

Diverse almanakken in de tweede helft van de zeventiende eeuw drukten reeds een 'kort beworp van hoe men hovenieren moet'. Volgens Mortier¹⁴⁷ waren deze vooral bedoeld voor de rijkere burgerij¹⁴⁸. De bloem-, fruit- en groentensoorten die werden vermeld (onder meer amandelen, perziken, oranjeboomen, citroenboomen, rozen, jasmijn, asperges, meloenen en pompoenen...) en het verwijzen naar serreteelt ging het hier eerder om een tamelijk dure liefhebberij, die de boer of de gewone stedeling zich niet zomaar kon veroorloven. In de loop van de achttiende eeuw trad er volgens Mortier¹⁴⁹ een verschuiving op. Er kwamen aparte hoveniersalmanakken uit, die eveneens informatie bevatten voor boeren en plattelanders. Dit is volgens haar effectief een stevige aanwijzing, dat de almanak een nieuwe laag lezers, die iets lager op de sociale ladder stonden, bereikte in de loop van de 18de eeuw.

¹⁴⁶ Ook gebruik gemaakt van: Destanberg, D; L'horticulture à Gand en 1778., Gent: Hoste, 1808, pp. 28.

¹⁴⁷ Mortier, Marijke, Inhousanalyse van de Gentse Almanakken uit de 16de, 17de en 18de eeuw. Het schetsen van een wereldbeeld., Verhandeling voorgelegd tot het behalen van de graad van licentiaat in de geschiedenis: Gent, 1980 – 1981, 2 volumes. p. 160 – 162.

¹⁴⁸ Op zichzelf kan dit terug een aanwijzing zijn voor het soort publiek tot wie de almanak zich richtte in de 17de eeuw.

¹⁴⁹ Mortier, Marijke, Inhousanalyse van de Gentse Almanakken uit de 16de, 17de en 18de eeuw. Het schetsen van een wereldbeeld., Verhandeling voorgelegd tot het behalen van de graad van licentiaat in de geschiedenis: Gent, 1980 – 1981, 2 volumes. p. 160 – 162.

Ontwikkeling van de Bloemencultuur in het Gentse 1500 - 1900

Voor Gent heb ik zo'n hoveniersalmanak¹⁵⁰ uit de achttiende eeuw gevonden. Deze dateert van 1778 en draagt de titel: "Nieuwen Nederlandschen hoveniers-Almanach"¹⁵¹

Deze almanakken geven per jaargetijde een beschrijving van de ontwikkeling en uitzicht van bloemen en planten voor de betrokken periode. Praktische richtlijnen voor het telen van de planten heb ik niet teruggevonden. De almanak is ook duidelijk gericht op sierteelt. Op basis van de types van planten en bloemen zou ik eerder besluiten, dat hier nog de burgerij als doelpubliek geviseerd werd.

4.3.4. Den Vlaemschen indicateur

In 1779 kreeg de Gentse drukker de Gimblets de toestemming van de overheid tot het uitgeven van "Den Vlaemschen Indicateur ofte Aen-wijzer der Wetenschappen en Vrije-Konsten"¹⁵². Het evolueerde tot het eerste Nederlandstalige spectatoriale tijdschrift in de Oostenrijkse Nederlanden. Behalve de lage abonnementsprijs koos dit blad ook voor het gebruik van de Vlaamse taal, zodat de inhoud toegankelijk werd voor de gewone lezer. Het tijdschrift bleef bestaan tot 1787 en was doorgedrongen tot de huiskamer van de kleine burger, de ambachtsman en de boer. Men stelt ook dat dit tijdschrift hét instrument werd voor de Vlaamse Verlichting¹⁵³. Dit tijdschrift, verspreid over de gewone burgers van Gent, geeft ons volgens De Donder¹⁵⁴ een bijdrage tot de kennis van het laat achttiende eeuwse wereldbeeld. Met

¹⁵⁰ Gevonden via: Vandenhole, F., Inventaris van almanakken en kalenders., Gent : Rijksuniversiteit te Gent, Centrale Bibliotheek, 1979, pp. 188.

¹⁵¹ G.H.B., Nieuwen Nederlandschen hoveniers-Almanach over de XII maanden van'tjaer Gemaekt ende gecalculeert op den meridiaen van Vlaenderen en Brabant, alsook van de andere Nederlandsche provincien., Gend: Gimblet en gebroeders, 1778, pp. 45.

¹⁵² Den Vlaemschen indicateur ofte Aen-wyzer der wetenschappen en vrye-konsten., Tot Gend : by de gebroeders Gimblet, #1(1779) - 18(1787)

¹⁵³ Decavele, J., Balthazar H., Boone, M., Coppejans-Desmedt, H., Van Caenegem, RC., Geens, G., Gent: apologie van een rebelse stad: geschiedenis, kunst, cultuur., Antwerpen: Mercatorfonds, 1989, pp. 446. & http://www.dbnl.org/tekst/smey001vant01_01/smey001vant01_01_0001.htm

¹⁵⁴ De Donder, M.; De ' Vlaemschen Indicateur ofte Aen-wijzer der Wetenschappen en Vrije-Konsten'(1779 - 1787). Gent: Universiteit (licentiaatsverhandeling: Geschiedenis), 1983, pp.

Ontwikkeling van de Bloemencultuur in het Gentse 1500 - 1900

dit gegeven in mijn hoofd ben ik op zoek gegaan naar wat dit tijdschrift op vlak van tuinbouw heeft gepubliceerd. Als dit een belangrijk deel van het leven van de mensen zou uitmaken zou dit toch weerspiegeld moeten zijn in dit tijdschrift. Uiteindelijk bleken er over de tuinkunde slechts enkele kleinere artikelen te zijn verschenen. Overwegend ging het over praktische tips voor het houden of telen van planten.

Zaterdag 23 januari 1779

“Botanica ofte Kruyd-kunde

Beoeffening der Bloemen

Die, de welke begeirig zyn, om hunne kaemers in den winter met bloemen verciert te sien, kunnen sig van de volgende ondervinding bedienen.

Eenen Liefhebber hadde in sijn kaemer in den winter gestelt eenen pot, met pot bloemen, om se voor de koude te bevryden. De plant was sonder leven; tot de tyd dat hy, sig van tyd tot tyd ... zeep – waeter op den bloempot hadde gegoten; de plant groeyde in weynige daegen aen ... dese groeyde op ses weken tyd tot thien duymen hoog, gaf seer groote knoppen ofte botten, en tegen half april seer schoone bloemen.

(Esprit des Journaux 1778)”

Zaterdag 20 maart 1779

“Botanica

Nieuwe bewegende Plant

In den Botaniken hof of Kruyd-hof tot Edinburg vind men tegenwoordig eene besondere plant, de welke de Liefhebbers met veel nieuwsgierigheyd komen sien, ende welke men den naem van bewegende plant gegeven heeft. Het zaed van de selve is uyte Bengalen overgesonden, te gelyk met de plaete ende Kruydkundige beschrijvinge van de plant. Men noemt de selve aldaer Burrum Chundulii, en de bygeloovige Inwoonders schrijven de selve een wonderlyke kracht en eene besondere eygenschap toe.”

Zaterdag 14 juli 1781

“Middel om de bloemen langen tyd in haere eygen gedaente, en met de naturelyke koleuren te bewaeren.

Neemt schoon rivierzand...”

Zaterdag 28 juli 1781

“Ordonnantie

Ontwikkeling van de Bloemencultuur in het Gentse 1500 - 1900

Van den Raede van Finantie van den 12 July 1781

Die van den raede der Domeynen en Financien van den keyser ende koning, hebben voor ende in den naem syne Mayesteyt ghestatueerd, gelyk sy statuereen door dese jeenwoordige, de volgende punten en artikelen.

I. ART. De Koopmanschappen bevat in de volgende Lyste, sullen mogen transiteren inkomende langs de comptoiren St. Philippe ende selsaete, mits betaelende de Rechten als volgt.

Guld. Fl. d.

Zaed, bloem, ajuyn, hof-planten, boomen en heesters, d'honderd guldens weirde 0 5 0"

Zaterdag 15 september 1781

“Nieuwe geheymen

Manieren om bloemen te droegen, soo dat sy haer natuerelyk kouleur behouden”

Zaterdag 15 juli 1786

“Aanmerkingen wegens het snoeyen van boomen”

+

“Bericht wegens eenen Vruchtdraegenden Paradijsboom in Gend

GEND den 10 Augusty 1786

Men heeft heden voor de eerste mael het genoeg van te zien bloeyen, in de Serre van d'heer Lovidon de Ghellinck, den wonderbaeren Indiaenschen Boom, genoemd door Linaus, *genere Plantarum 1141 Muse Paradisiaca, of paradijs-boom,(a)* ... Dit schoon en wonderbaer gewas is als nu circa de 13 à 14 voeten hoog, uyt het Hert spruyt een zeer schoone roode Bloem of knoop, zoo groot als een struif-ey, gevolgd door een langen tak, waer de Vruchten tros wijze somtijd ten getalle van meer dan een a twee honderd stuks aen hangen, en waer vaner alreede vyf en veertig geformeerd zyn: indien het weder gunstig blyf, verhoopt men voor het eynde October alle de Vruchten van gemelden Boom tot volkomen ryptom te zien.”

(a) Sommige willen, dat het deze Vruchten zouden zijn, die de bespieders uyt het land van belofte in het leger des Israëls bragten; anderen gelooven, dat Adam en Eva hunne schaemte met deze blaederen zou bedekt hebben... Men is verzekert dat gemelden Heer Glorie zal maeken het zelve gewas aen alle Liefhebbers der Botanique te laeten zien.

Deze artikels leiden alvast tot twee interessante observaties voor het einde van de 18de eeuw:

- Planten en bloemen werden gebruikt om kamers en interieurs te versieren.
- De handel in bloemen en planten moet voldoende belangrijk geweest zijn om er belastingen op te

Ontwikkeling van de Bloemencultuur in het Gentse 1500 - 1900

heffen. Uit de aard van de tol kan men afleiden, dat het luxeproducten betrof.

4.4. Soorten van bloemen en planten in de 18de eeuw¹⁵⁵.

De ontdekkingsreizen die de Europeanen maakten waren van groot belang voor de huidige potplantencultuur. Vanaf de 15de eeuw begonnen de West-Europese ontdekkingsreizen. Handelaars en vorstenhuizen zagen mogelijkheden om allerlei kostbaarheden uit verre landen te halen. Tijdens deze reizen gingen ook scheepartsen mee die een belangstelling hadden voor bijzondere kruiden en planten. Hiervan namen ze dan zaden, gedroogde planten of tekeningen mee naar huis. Voor levende planten was er geen ruimte op de schepen en er waren geen mogelijkheden om ze de lange zeereis te laten overleven. Tegen het einde van de 17de eeuw ging men betere methoden ontwikkelen om planten vanuit verre landen levend over te kunnen brengen. Men gebruikte hiertoe gesloten vervoerkisten met vensters, de zogenaamde Wardse kisten. Vanaf dan kregen ook de kooplieden interesse. De exotische planten bleken namelijk goed als statussymbool. Ook vonden ze gretig aftrek bij het welvarende deel van de bevolking waardoor de handelswaarde van deze planten in de lucht schoot.

Wardse kist¹⁵⁶

In de achttiende eeuw kwam de import van nieuwe planten in een stroomversnelling. Steeds meer ontdekkingsreizigers gingen naar nieuwe plaatsen. Denken we hier maar aan James Cook, die

¹⁵⁵ Gedeeltelijk overgenomen en geciteerd uit: Strouken, A. van der Zeijden (red.), 'De geschiedenis van de kamerplant', in: *Volkscultuur. Tijdschrift over tradities en tijdsverschijnselen*, 8, 1, 1991, pp. 127 (p. 21)

¹⁵⁶ *Ibid*, p. 21

Ontwikkeling van de Bloemencultuur in het Gentse 1500 - 1900

drie reizen ondernam naar de Stille Oceaan, de kusten van Australië en Nieuw-Zeeland. Deze ontdekkingsreizigers lieten zich vaak vergezellen door vakkundige tekenaars en schilders, etnologen en naturalisten. Zij onderzochten en beschreven nauwkeurig de geografie, fauna en flora van de nieuw ontdekte gebieden. Door dit soort van reizen verhoogde logischerwijs het aantal gekende uitheemse planten, terwijl er steeds meer liefhebbers kwamen die de planten acclimatiseren. Het was ook het ogenblik waarop commerciële bedrijven 'plantenjagers' op expeditie zonden. Deze laatste moesten zoveel mogelijk exotische planten naar het moederland zenden.

Engeland was toen door zijn wereldpositie de belangrijkste plaats waar de nieuwe planten werden geïntroduceerd. Het kende een grote plantenhandel en nieuwe planten kwamen constant binnen door plantenzoekers die naar overzeese gebieden trokken. Zo werd in 1734 de *Kalmia latifolia* en de *Azalea viscosa* uit Noord Amerika naar Engeland gebracht, twee jaar later volgden de *Rhododendron maximum* en de *Andromeda mariana*. De eerste *Camellia Japonica* werd er in 1741-1742 geïntroduceerd, samen met de *Magnolia Tripetale* en de uit Egypte afkomstige *Reseda Oderata*. Het is dan ook in deze periode, namelijk in 1759 dat de beroemde Kew-Gardens in de buurt van Londen werden gesticht. Maar ook de Republiek bracht veel nieuwe planten naar Europa.

Op dit vlak stonden onze gewesten veel achter op de buurlanden. Pas in de laatste vijfentwintig jaar van de 18de eeuw kwam er een eind aan het strikt lokaal karakter van de bloemenverkoop. Handelaars, rijke burgers, industriëlen en intellectuelen keken met afgunst en bewondering naar Engeland. In 1774 was de Gentse hovenier, **Judocus Huytens**, dan ook het Kanaal overgestoken. Met zijn vloot de "El Dorado" bracht hij enkele nieuwigheden zoals een lading

Ontwikkeling van de Bloemencultuur in het Gentse
1500 - 1900

Rhododendrons, Azalea's en Fuchsia's.¹⁵⁷ Deze verkocht hij vervolgens te Gent waar de vraag zeer groot was.

Een overzicht van de meest voorkomende bloemen en planten in Gent op het einde van de 18de eeuw werd door Destanberg¹⁵⁸ opgesteld.

Aconiet, monnikskap

Acore

Alchimille leeuwenklauw

Aloës

Althea Frutex

Amandier, amandelboom

Amarante, fluweelbloem

Amome

Ancolie

Anémone

Anthurium

Apocyn

Ardus Sauvage

Aubépine, hagedoorn

Auricola ursi, ezelseoren

Balsamine

Basilicum

Bluet, koornbloem

Boule de neige ou Viorne Obier, bolroos

Buis, palm

Campanule, klokbloem

Cercis Siliquastrum, judasboom

Fraxinelle, rode en witte

Fritilaire

Genet, bezemkruid

Gentiane, klein

Gérenium

Giroflée, enkele en dubbele violier

Granium, grenadille

Granaatboom

Grenadille, passiebloem

Hépatique, leverkruid

Iris

Jacinthe, hyacint

Jacobée, kruiswortel of kruiskruid

Jasmin, jasmijn

Jonquille

Laurier-tijm

Leonurus, leeuwenstaart

Linaigrette, wollekruid of gras

Limoenboom

Lelie

Liseron, winde

Lupin, wolfsboon

¹⁵⁷ De Potter F., 'Gent, de stad van Flora: Historisch overzicht van haren bloemkweek en bloemhandel. In: Oud en nieuw, historische, letterkundige en wetenschappelijke uitgaaf, 1 (1865), pp. 339 - 94. (p. 363)

¹⁵⁸ Destanberg, D; L'horticulture à gant en 1778., Gent: Hoste, 1808, p. 25. Hij heeft deze lijst gemaakt op basis van wat voor planten en bloemen er te vinden zijn in G.H.B., Nieuwen Nederlandschen hoveniers-Almanach over de XII maanden van'tjaer Gemaekt ende gecalculeert op den meridiaen van Vlaenderen en Brabant, alsook van de andere Nederlandsche provincien., Gend: Gimblet en gebroeders, 1778, pp. 45.

Ontwikkeling van de Bloemencultuur in het Gentse
1500 - 1900

Champignon	Madeliefje, dubbel en enkel
Chrisanthème	Martogon
Cianus	Mezereon, rode en witte
Citronnier	Micolatris
Clématite	Mignardise, Christusogen
Colutea	Miroir de Vénus, spiegel van Venus
Concombre sauvage	Muscari, druifhyacint
Couronne impérialeou fritillaire	Myrte
Crocus	Nardus
Croix de Jérusalem, kruis van Jeruzalem	Narcis
Cyclamen	Nispelaar van Glastenbury
Cynodon dactylum	Nénuphar, waterlelie
Digitale	OEillet, anjelier enkel en dubbel
Dictamne	Olijfboom
Ebénier, ebbenhoutboom	Opuntia, Indische Vijgeboom
Ellébore noir, nieskruid(Helleborus Niger)	Oranjeboom
Fève, rode bonen	Orchis
Ficoïde	Parquurette
Passiebloem	Papaver, klaproos
Perce-neige, sneeuwkllokje	Pervenche, maagdepalm
Phlox, vlambloem	Piment, Spaanse peper
Pimpreneille d’Afrique	Pioen
Pyracanthé	Peper, lange en Guineese
Primevère, sleutelbloem	Pyrethre, vuurwortel
Rose trémière, stokroos	Rozelaar
Ranunkel	Scabieuse, schurftkruid
Sedum	Sensitive, kruidje roer me niet
Sering	Soleil des Jardins, zonnebloem
Spartier, bezemkruid	Statice
Thlaspi	Thymelia Lauri
Thitymale, wolfsmelk	Tuberoos
Tulp	Valeriana
Véronique, eereprijs	Viooltje

Ontwikkeling van de Bloemencultuur in het Gentse 1500 - 1900

Zoals we kunnen zien werden reeds veel meer planten vernoemd dan in de zeventiende eeuw. Diegenen die vet staan heb ik niet teruggevonden in 17de eeuwse tuinboeken¹⁵⁹.

4.5. De bloemenmarkt op de kouter¹⁶⁰ in de 18de eeuw

Het beeld van de Gentse kouter zag er tijdens het ancien régime heel anders uit. Reeds van in de 17de eeuw was de Kouter een geliefde ontmoetingsplaats van de Gentenaars. Hier werd op zondag langs de zijde van de vogelmarkt een markt van neerhofdieren gehouden. De armen kwamen hier om voedsel te kopen, de boeren om hun koopwaar aan te bieden en de rijken om te zien en gezien te worden. In de 18de eeuw werden er op deze plaats aardappelen verkocht.

In het midden van de 18de eeuw streek eens per jaar, in de herfst, een Frans boomkweker neer op de Kouter. In de Gazette van Ghendt van 9 november 1761 staat te lezen: "*Men adverteert dat Pieter Robichon, koopman in fruytbomen, van Orleans is gearriveert in deze stad, met alle soorten van fruytboomen, zo groote als kleyne, en ander nieuwe fruytboomen die noyt in deze landen en zyn gezien. Hy is*

¹⁵⁹ Van der Groen, J.; Den Nederlandtsen Hovenier..., Amsterdam, 1670, pp. 279. Online te raadplegen op: http://www.zum.de/stueber/groen/high/IMG_5871.html & Reyntkens, Den sorghvuldighen hovenier ende de oprechte practycke om blommen te zaeyen, planten ende gouverneren naerde Konste van de hof-bauwinghe" + "Het tweede boeck ghenamemt de nieuwe practycke om alle boomen te zaeyen., Gent: Boudewijn Manilius

¹⁶⁰ Afbeelding:; Engelbert Van Siclers, De Kouter te Gent in 1763, Olieverf op doek; Gent: Bijlokemuseum inv.: 688 uit: De Herdt René, Tuinen van Eden, van keizer Karel tot heden. (tentoonstelling : Museum voor Industriële Archeologie en Textiel 20 april – 25 juni 2000), Gent: Geert Offset, 2000, pp. 320 (p. 150)

Ontwikkeling van de Bloemencultuur in het Gentse 1500 - 1900

gelogeerd in den groenen herder, by den kauter; tot Brussel, in het groot Hof van St-Joris; tot Loven, by Sr Vander Haeghe, op d'oude merkt, nevens den Paus; tot Mechelen, in het Keyzershof; tot Antwerpen, by Pieter van Roy, op de Gasthuysbende, bij St-Joris poort; tot Orleans, in het voorgeborchte van St Marcel."

De oorsprong van de Gentse bloemenmarkt gaat echter terug tot de hovenier genaamd Toontje Verstuyft. Deze informatie halen we uit een almanak, in 1816 uitgebracht door een drukker De Goesin - Verhaeghe in Gent, getiteld: "Het verheerlijkt Vlaenderen of den Vlaemschen hovenier"¹⁶¹. In deze almanak staat een onderdeel met een reeks historische gebeurtenissen op vlak van land- en tuinbouw. Dit onderdeel heeft de titel: "is nu geleden". Op pagina drieëntwintig lezen we: "*Dat Tontjen Verstuyft de eerste reys op de Vogelmarkt in Juny stond met een Vente van zes potjens Balsaminen die Tieste van Borluuts hem verkogt hadde, en eenige struikskens kassauwen, (nu veertig jaar geleden).*" In de noot vinden we: "Oorsprong van den zondagsche bloemmerkt".

De locatie die Toontje uitkoos, was zeer strategisch gelegen. De Kouter was het middelpunt van de traditionele zondagswandeling van de jeugd en de gegoede burgers. Het voorbeeld van Toontje Verstuyft werd snel gevolgd door andere hoveniers. Deze bloemenmarkt was gericht op de plaatselijke bevolking en was dus lokaal van karakter. Hoewel er te Gent in de zeventiende en achttiende eeuw reeds handleidingen voor tuinbouwliefhebbers waren was het kweken van planten in diversiteit erg beperkt gebleven. De verkoop van bolbloemen, fruitbomen en oranjerieën was gericht naar een zeer beperkte en rijke groep.

¹⁶¹ Het verheerlykt Vlaenderen of Den Vlaemschen hovenier, die Vlaenderen verheerlykt, door zyne onderrigtingen zoo in het zaeyen ... der bloemen, als in het zuygen, enten ... van alle slach van vruchtboomen en heersters ..., Gend : De Goesin-Verhaeghe, 1816, pp. 40.

Ontwikkeling van de Bloemencultuur in het Gentse 1500 - 1900

Dat deze bloemenmarkt op de Kouter doorheen zijn bestaan zeer befaamd werd kunnen we afleiden uit het volgende citaat: "Gent schijnt de bevoorrechte stad te zijn voor de kruidkunde; de bloemenmarkt toont reeds de plantenrijkdom der kooplieden"¹⁶²,¹⁶³. Dit citaat komt uit "Memoires d'agriculture du departement de la Seine tome 14 Paris 1811" van de grote kruidkundige uit Geneve, P. De Candolle. Dit werk werd geschreven ten gevolge van zijn kruidkundige en agronomische studie-reis in de departementen van het noordoosten van Frankrijk, gedurende de zomer van 1810¹⁶⁴.

Zoals hiervoor vermeld werkte het voorbeeld van Toontje Verstuyft zeer aanstekelijk. In de buurt van de Coupure hadden heel wat hoveniers een groenten- en moestuin, waar ze ook in bescheiden mate wat bloemen kweekten. In Gent lagen deze groententuinen in het noordwesten van de stad, binnen de stadsmuren. Op deze akkertjes werden de groenten gekweekt voor de zowat 40000 inwoners die Gent in het begin van de 18de eeuw telde. Zij waren gelegen tussen het klooster van de Bijloke, de kerk van Ekkerghem, de stadsomwalling en de Leie. Hieronder geef ik het werk '*Gezicht op Ekkerghem voor het graven van de coupure*'¹⁶⁵ weer. Deze toont een hele reeks groententuinen tussen de molenterpen in. In de verte ziet men op het schilderij de kerk van Ekkerghem liggen.

Dit schilderij geeft een mooi beeld van hoe de groententuinen onderhouden en bewerkt werden. Het schilderij situeren we voor 1751 omdat de Coupure niet weergegeven wordt. De Coupure

¹⁶² Hiermee wordt waarschijnlijk bloemisten bedoelt.

¹⁶³ Vertaling door Collumbien, A.

¹⁶⁴ informatie uit: Collumbien, A., De Gentsche Bloemenmarkt, In: *De tuinbouwkroniek*, 13, 1938, .p. 4 – 9

¹⁶⁵ Olieverf op doek, anoniem, 17de – 18de eeuw, 150 x 250 cm., Gent: bijlokemuseum, Inv. 681.

Ontwikkeling van de Bloemencultuur in het Gentse 1500 - 1900

werd immers pas vanaf 1751 aangelegd. De mogelijkheid om deze bloemen te kunnen verkopen op de Kouter deed hen in de tuin het accent verleggen op bloemen in plaats van groenten.¹⁶⁶ Logischerwijs konden zij enkel bloemen aanbieden die hier in ons klimaat in volle grond konden groeien.

Een ooggetuigenverslag van Van Hulle¹⁶⁷ toont, dat deze ontwikkeling in de 18de eeuw minimaal bleef om pas na het midden van de 19de eeuw¹⁶⁸ echt belangrijk te worden.

4.6. Eindnoot

We sluiten ons aan bij de stelling, dat de sierteelt in de aanvang van de 18de eeuw onder invloed van de onstabiele politieke en economische situatie sterk onder druk stond. Toch vonden we in de 'Gazette van Ghend' aankondigingen van openbare verkopen. Opmerkelijk is wel het feit dat er in het laatste kwart van de achttiende eeuw meer bedrijvigheid is. Dit zien we onder andere terug in het stijgend aantal aankondigingen in de 'Gazette van Ghendt' en het ontstaan van de bloemenmarkt.

Naar het einde van de 18de eeuw zijn we een toename van het aantal soorten aan planten en bloemen. Toch blijven de "de oudere soorten": tulpen en orangerien het nog goed doen.

¹⁶⁶ De Herdt, René, Gent een stad van bloemen : wandelingen en wetenschappelijke bijdragen. Gent : Vereniging voor industriële archeologie en textiel, 1990, p. 6.

¹⁶⁷ Van Hulle, H.J.; De bloemenmarkt op den kouter te Gent., In: Tijdschrift over Boomteeltkunde, Bloemeteelt, en Moeshovenierderij., 1874, p. 227 – 229.

¹⁶⁸ Zie deel 5.4.6: Evolutie van de bloemenmarkt op de Kouter in de 19de eeuw.

Ontwikkeling van de Bloemencultuur in het Gentse 1500 - 1900

Ranonkels schijnen aan belang gewonnen te hebben volgens de 'aankondigingen' in de Gazette van Gend¹⁶⁹.

Verder wijst de import van planten door Judocus Huytens uit Engeland op een achterstand in de sierteelt in onze contreien. De ontwikkelingen op het einde van de 18de eeuw zijn dan ook de aanzet voor de evoluties in de 19de eeuw.

Ook zien we in de loop van de 18de eeuw het beroep van hovenier ontstaan. De eerste keer dat dit als beroep vermeld wordt in de Gazette van Gend is in het jaar 1777.

Op het vlak van tuinboeken zien we weinig vernieuwing, maar het aantal publicaties in kranten en almanakken neemt toe.

Planten en bloemen vinden hun weg naar de woonkamer en het economische belang neemt toe. Dat besluiten we althans uit het heffen van tol op de handel van bloemen. Naar het einde van de 18de eeuw vinden we de eerste aanwijzingen van bloemenhandel op de Gentse Kouter.

Uit al deze gegevens kunnen we afleiden dat de handel van planten nog steeds het privilege is voor de adel en rijkelui.

5. De ontwikkelingen van de bloemencultuur in de XIXde eeuw.

5.1. Inleiding

Voor de negentiende eeuw is al veel onderzoek gepleegd naar de situatie van de tuinbouw. Toch neem ik deze periode op in mijn werk omdat ze als de bloeiperiode van de hofbouw aanzien wordt. Ze kan eveneens beschouwd worden als het gevolg van wat er reeds twee eeuwen daarvoor gebeurd is op vlak van sierteelt. Het zou met andere woorden een zonde zijn moest ik enkel de aanloop van de sierteelt bespreken en haar triomf weglaten. Voor dit onderdeel heb ik veel gebruik gemaakt van

¹⁶⁹ = Ghendtsche Post-Thydinghen, Gazette van Ghend

Ontwikkeling van de Bloemencultuur in het Gentse 1500 - 1900

de werken van R. De Herdt, E. Du Pré en J.G. Van Onsem¹⁷⁰. Toch hebben het Fonds Vliegende Bladen en vele andere literatuur ervoor gezorgd dat ik de reeds beschikbare informatie verder kon aanvullen en verfijnen.

Dit laatste stuk bestaat uit drie onderdelen. Het eerste onderdeel loopt van 1800 tot 1815. Hier ligt de nadruk vooral op de stichting van de plantentuin en de Maatschappij voor Landbouw en Kruidkunde. Toch heb ik voor de Maatschappij enkel de beginperiode besproken. Dit omdat de evolutie van deze maatschappij al meermaals neergeschreven en onderzocht is. De reden waarom ik deze twee aandacht geef, is het feit dat hun invloed cruciaal was voor de verdere evolutie van de sierteelt in het Gentse.

Het tweede onderdeel behelst de periode 1815 - 1830. Dit deel is vooral gebaseerd op het werk van Van Geert, vandaar dat ik deze auteur verschillende keren citeer.

Het laatste onderdeel behandelt de periode na 1830. Hierbij heb ik het ook over de meest geliefde planten doorheen de tijd, het openbaar groen en de spectaculaire groei van de hofbouw.

Een aantal belangrijke aspecten ging ik zelf bewust uit de weg omdat deze reeds uitvoerig besproken worden in andere werken. Bijvoorbeeld de opkomst van tuinbouwtijdschriften, de geschiedenis van enkele tuinbouwbedrijven en talrijke horticuultuurverenigingen. Ook de industrieel archeologische aspecten van de tuinbouw komen hier niet aan bod. Dit heb ik bewust gedaan omdat deze onderwerpen al uitvoerig aan onderzocht werden in de secundaire literatuur.¹⁷¹

¹⁷⁰ De Herdt René, Gentse Floraliën: Sierteelt in Vlaanderen (Gent, 1990), pp. 355.; Du Pré, Ellen; De exotische planten in de botanische tuinen van liefhebbers en beroeps te Gent en omstreken, in de periode 1800-1850 (onuitgegeven licentiaatsverhandeling); Ugent; 1994; pp. 370.; J.G. Van Onsem, Geschiedenis van de Bloemeteelt in Oostvlaanderen (Gent, 1950), pp. 224 (p. 202).

¹⁷¹ **opkomst van tuinbouwtijdschriften en tuinbouwverenigingen** → J.G. Van Onsem, Geschiedenis van de Bloemeteelt in Oostvlaanderen (Gent, 1950), pp. 224 ; **Bespreking van de voornaamste Gentse bedrijven en de industrieel archeologische aspecten van de tuinbouw** → Du Pré, Ellen; De exotische

**5.2. De ontwikkelingen van de bloemencultuur van
1800 tot 1815**

**5.2.1. Politieke en economische situatie in het
begin van de negentiende eeuw (1800 - 1815)**

In 1793 werden de Oostenrijkse Nederlanden door de Fransen geannexeerd en op één oktober 1795 officieel bij Frankrijk ingelijfd. In 1796 werd een nieuw bestuur opgericht. Het land werd onderverdeeld in negen departementen. Er kwamen departementale en municipale besturen, nieuwe rechtbanken en een gedeeltelijke invoering van de Franse wetgeving. Al deze veranderingen lokten weliswaar geen verzet van de bevolking uit. Deze reactie kwam er pas bij de afbraak van de katholieke kerk en de invoering van de conscriptie. Doch de Fransen konden de rust herstellen. Rond 1800 namen de notabelen, grootgrondbezitters en burgerij niet deel aan het politieke leven. Dit uit angst zich te compromitteren. Hierin kwam verandering vanaf 1801 vanwege de sociale politiek van Napoleon.

Deze periode werd gekenmerkt door de snelle opkomst van de grote kooplui en industriëlen. Een bekend Gents voorbeeld hiervan is Lieven Bauwens, die een eigen katoenspinnerij startte in Gent. Door de snelle industriële groei transformeerde Gent van het oude regime (gildensysteem en handarbeid) tot een centrum van kapitalistische ondernemingslust met een arbeidersbevolking werkzaam in de katoennijverheid. Het industriële kapitalisme bleek echter niet voor iedereen een vooruitgang. Voor de arbeiders betekende dit uitbuiting en armoede. De fabrikanten daarentegen hielden er een rijke levensstandaard op na.

5.2.2. De situatie van de tuinbouw rond 1800

planten in de botanische tuinen van liefhebbers en beroeps te Gent en omstreken, in de periode 1800-1850(onuitgegeven licentiaatsverhandeling: Geschiedenis); Ugent; 1994; pp. 370.

Ontwikkeling van de Bloemencultuur in het Gentse 1500 - 1900

In het begin van de 19de eeuw waren professionele hofbouwers-bloemisten vrijwel onbekend. Van Geert schreef in zijn werk¹⁷² hierover: «In het begin dezer eeuw was de koophandel in bloemen hier nog zoo gering , dat men op dien stiel alleen niet kon bestaan, en elke bloemist verplicht was dien van het Snyderen der fruitboomen en 't aenleggen van engelsche hoven daarbij uit te oefenen. Hetgeen alsdan in de hoven gekweekt werd, waren de vollen grond rozen, de struikplanten en boomgewassen, waarvan iedere bloemist jaarlijks eene verkoping hield, die tot 700 of 800 franken beliep. Dit was de bijzonderste opbrengst van zijnen handel.»¹⁷³ Van Damme-Sellier¹⁷⁴ beschrijft de toestand van de tuinbouw in het begin van de 19de eeuw als volgt: "C'était au commencement du siècle. Pauvres, isolés, arrêtés par cette modestie timide caractère qui cache et souvent ensevelit les hautes qualités de la race flamande, ils vivaient avec peine des travaux de jardinage qu'ils exécutaient pour compte de quelques amateurs, heureux si la vente des plantes de pépinière et de quelques culture de plein terre, ajoutaient quelques centaines de francs par an à ce qu'ils gagnaient à la sueur de leurs fronts. A cette époque une serre était une rareté, une plante nouvelle une merveille... »¹⁷⁵

Aan deze situatie kwam pas een verandering met de komst van twee organismen: De Gentse plantentuin en de Maatschappij voor Landbouw en Kruidkunde. Sinds hun ontstaan hebben zij zich enorm verdienstelijk gemaakt tot de tuinbouw en lagen zo aan de grondslag van een fenomenale evolutie.

5.2.3. Het aanleggen van tuinen rond fabrieken.

¹⁷² Van Geert, J., Schets van den Gentschen Bloemhandel sedert het begin dezer eeuw., Gent: Van Doosselaere, 1864, pp. 57 .

¹⁷³ Ibid, p. 9

¹⁷⁴ J. Van Damme-Sellier, Histoire de la société royale d'agriculture et de botanique de Gand., Gent : Van Doosselaere, 1861, pp. 291.

¹⁷⁵ Ibid, p. 87

Ontwikkeling van de Bloemencultuur in het Gentse 1500 - 1900

Vanaf de 19de eeuw groeide Gent tot een heuse industriestad. Zoals ik reeds in de inleiding beschreven had, wordt deze periode gekenmerkt door de snelle opkomst van de grote kooplui en industriëlen. Sommige van deze industriëlen legden rond hun fabrieken tuinen aan. De mooiste tuin in de onmiddellijke nabijheid van een fabriek was ongetwijfeld deze van Lieven Bauwens (zie afbeelding¹⁷⁶ onder).

Op dit aquarel ziet men aan het eind van de tuin een Chinees geïnspireerd theehuisje. Van hieruit had men een mooi uitzicht over de tuin. Bauwens was naar de mode van die tijd een verwoed liefhebber van exotische planten en bomen. Zo behaalde hij in 1809 een zilveren medaille op het tweede salon van de Maatschappij voor Landbouw en Kruidkunde. Andere voorbeelden van fabrieken omgeven door tuinen zijn de grote vlasspinnerijen "La Linière Gantoise" en "La Lys", de cementtegelfabriek "Dutry-Massy", de weverij De Porre-Cruyplants aan het Stalhof,...¹⁷⁷

5.2.4. De Hortus Gandavensis¹⁷⁸

De Plantentuin van Gent werd zoals een aantal andere Europese botanische tuinen opgericht in de geest van de Franse Revolutie. De Fransen voerden een beleid in dat er op gericht was de kerkelijke invloed te verminderen en de eigen instellingen ingang te doen vinden. Toen Gent, na de inlijving van onze gewesten, hoofdstad werd van het Schelde-departement werd het onderwijs hervormd. In de nieuwe *écoles centrales* lag het accent veeleer op het empirische dan op het

¹⁷⁶ Aquarel door Jan Joseph Wynants, ca. 1820, 36 x 50,3; Gent stadsarchief, Atlas Goetghebuer, W 121. Via: De Herdt René, Tuinen van Eden, van keizer Karel tot heden. (tentoonstelling : Museum voor Industriële Archeologie en Textiel 20 april – 25 juni 2000), Gent: Geert Offset, 2000, pp. 320 (p. 186)

¹⁷⁷ De Herdt, René, Gent een stad van bloemen : wandelingen en wetenschappelijke bijdragen. Gent : Vereniging voor industriële archeologie en textiel, 1990, p. 63.

¹⁷⁸ Ten dele geciteerd uit: J.G. Van Onsem, Geschiedenis van de Bloemeteelt in Oostvlaanderen (Gent, 1950), pp. 224 (p. 202).

Ontwikkeling van de Bloemencultuur in het Gentse 1500 - 1900

theoretische. Vandaar dat er in elke 'centrale school' een bibliotheek, een plantentuin, een natuurwetenschappelijke collectie en instrumenten voor practica aanwezig moesten zijn.

Het was de plantenliefhebber Van Hulthem en de arts Coppens die de opdracht kregen om het onderwijs op die manier te regelen. Hiervoor hadden ze hun ogen laten vallen op leegstaande gebouwen van de voormalige Baudeloo abdij. De tuin en de school begonnen met hun activiteiten in 1797. Van Hulthem was toen bibliothecaris en Coppens leraar plantkunde. Delbeke¹⁷⁹ vermeldt over deze twee personen: *"Beide werkers van het eerste uur worden terecht aanzien als de grondleggers van den hedendaagschen Gentschen tuinbouw daar zij honderden uitheemsche planten hebben ingevoerd en de kweekwijze ervan aan de Gentsche hofbouwers hebben aangeleerd."* In 1800 begon men met de bouw van de serres en de oranjerie.

De eerste collectie bestond - door het gebrek aan geld - uit de planten die al in de tuin van de vroegere monniken stond en uit die van de abdij van Eename. De tuin kreeg ook veel plantenbijdragen van amateur-plantenkwekers en bevriende tuinen. Zo ontving men giften van Thouin (directeur van de plantentuin van Parijs) en van vele lokale amateurs (Mussche).¹⁸⁰ Zo zou de tuin in de 19de eeuw uitgroeien tot één van de beroemdste tuinen van Europa.

Gedurende het bewind van Napoleon werd echter besloten om de reeds beroemde tuin te verkopen. Mussche en Van Hulthem wisten echter bij een bezoek van mevrouw Bonaparte aan de kruidtuin de verkoop van de kostbare verzameling af te

¹⁷⁹ Delbeke, V., De Gentsche Kruidtuin., In: Vereniging tot behoud van Natuur- en Stedenschoon voor Oost- en Westvlaanderen., 1 (2), 1938, p. 17 – 19 (p.17).

¹⁸⁰ Viane, R. L. & Van den heede, C. J. (reds.), 200 jaar plantentuin Gent., Gent: Vanmelle n.v., 2000, pp. 239 (p. 17).

Ontwikkeling van de Bloemencultuur in het Gentse 1500 - 1900

lasten¹⁸¹. Zij was namelijk een plantenliefhebster die te Malmaison zelf planten verzamelde.

Een nieuw probleem lonkte echter om de hoek. Door het afschaffen van de 'centrale scholen' (te republikeinse inslag) verdween ook de oorspronkelijke bestaansreden van de tuin. Door een consulaire decreet kwam de tuin in handen van de stad, die verantwoordelijk werd voor het onderhoud. Ook lieten de Fransen weten dat ze geen geld meer konden vrijmaken. Het stadsbestuur was de kruidtuin echter gunstig gezind.

Ondanks de woelige tijden bleef het plantenbestand aangroeien dankzij vele schenkingen. Hoewel de tuin niet meer rechtstreeks was verbonden met een onderwijsstelling bleef ze haar didactisch belang behouden voor leerlingen van de "école de médecine, de chirurgie, d'accouchement et de pharmacie."¹⁸² Het is ook deze tuin die aan amateurs, plantenkwekers en -liefhebbers de kans gaf zich op wetenschappelijk vlak te documenteren en om lessen in verband met botanica te volgen.¹⁸³ Zo bracht de plantentuin samen met de maatschappij voor landbouw en kruidkunde de tuinbouw op gang.

5.2.5. Maatschappij voor landbouw en kruidkunde: periode 1800 - 1814

¹⁸¹ Delbeke, V., De Gentsche Kruidtuin., In: Vereniging tot behoud van Natuur- en Stedenschoon voor Oost- en Westvlaanderen., 1 (2), 1938, p. 17 – 19 (p.17).

¹⁸² Viane, R. L. & Van den heede, C.J.(reds.),200 jaar plantentuin Gent.,Gent: Vanmelle n.v.,2000, pp. 239 (p. 19).

¹⁸³ Delbeke, V., De Gentsche Kruidtuin., In: Vereniging tot behoud van Natuur- en Stedenschoon voor Oost- en Westvlaanderen., 1 (2), 1938, p. 17 – 19 (p.18).

Ontwikkeling van de Bloemencultuur in het Gentse
1500 - 1900

**5.2.5.1. periode voor de eigenlijke stichting
van de Maatschappij**

Zoals ik hiervoor al vermeld had¹⁸⁴ bestond de Coupure rond 1800 uit enkele hoveniershuisjes, windmolens en akkers. Er werd aan moes-, fruit- en bloemeteelt gedaan. Het was dé wijk van de hoveniers. Ze hadden er zelf een stamlokaal, de herberg "Frascati" (zie afbeelding¹⁸⁵ volgende pagina). Het was gelegen aan de coupure (rechts), op de hoek van de coupuregang. In 1783 had De L' Epée daar een tuin aangelegd met een "gloriette of speelcabinet"¹⁸⁶. In 1802 werd J. Rasmon de nieuwe eigenaar en wou hij er een lusthof van maken. Daartoe diende hij in 1804 een verzoekschrift in om er door zijn huurder Cornelis Lanckman een buitenherberg te laten uitbaten. Lanckman was naast herbergier ook een belangrijke hovenier. "Ofschoon de Maire aanvoerde, dat het belang van het bestuur er zich tegen verzette een vermeerdering van het aantal drankgelegenheden te gedogen, - omdat hun eigenaars en huurders lieden waren sans moeurs et sans aveu - oordeelde hij dat er een uitzondering kon gemaakt worden voor dergelijke inrichtingen, mits ze gunstig gelegen waren en uitgebaat werden door personen die de nodige morele waarborgen boden."¹⁸⁷

Deze lusthof werd zeer druk bezocht, vooral in het jaargetijde als de tuin in bloei stond¹⁸⁸. De trouwste bezoekers waren de hoveniers uit de omgeving: Frans en Lieven Spae, Frans van Damme, Jaak Leys, Donckers, Alberdienst, Jaak

¹⁸⁴ Deel II, Bloemenmarkt

¹⁸⁵ Vliegende Bladen, Fonds I; C 41/6; Les Florales Gantoises. In : Revue de L'Horticulture Belge et étrangère., 8, 1908, p. 113-164 (afb. Tss. 144 & 145)

¹⁸⁶ De Herdt René, *Gentse Floraliën: Sierteelt in Vlaanderen* (Gent, 1990), p. 201.

¹⁸⁷ D' Ydewalle, Charles, *De Gentse Floraliën, voorheen en nu of de ontwikkeling van de tuinbouw in het Gentse.*, In: Het bedrijvige Gent is ook de weelderige Kunst en Floraliestad, Gent: Stedelijke Dienst voor toerisme, 1955, p. 9 - 59 (p. 10)

¹⁸⁸ J.G. Van Onsem, *Geschiedenis van de Bloemeteelt in Oostvlaanderen* (Gent, 1950), p. 99

Ontwikkeling van de Bloemencultuur in het Gentse 1500 - 1900

De Waele, Joost en Lode Verleeuwen, Lieven Myncke, Van Cassel, P.A. Verschaffelt,...² Men kwam er om te spreken over nieuwe planten, hofbouwpraktijken en in het kort alles wat de hofbouw aanging.

Zoals we zullen zien in het volgende hoofdstuk zijn er al veel meer professionele kwekers dan in de achttiende eeuw. Logischerwijs zou men dan ook verwachten dat er meer openbare verkopeningen in de aankondigingen van de 'Gazette van Gent' staan. Dit blijkt echter niet het geval te zijn.

In de Gazette van Gent van 25 april 1805 lezen we: "*Dat er maandag den 9e Floreal, eerstcomende (29 april), ten twee uren naer middag in d'herberg den hof van Frascati, 't eynden het Akkerstraetjen binnen Gend, door den notaris publiquelyck zullen verkocht worden vele schoone potgewassen bestaande in Oragneboomen van verscheydene hoogden, Jasmins de Péru, Laurestinen, Laurieren, Grenaden, waaronder eene extra groote koppel romeynoleanders, Mirtum, eene koppel extra groote hulsten, verscheyde Rozelaars in bloemen, Calicantes Floredes, Rhodora canadensis, Camelia Japonica ... Azalea pontica met geele bloemen, Azalea aurantia, Rhodedendrum ponticum. N.B. In de voornoemde herberghe zal van tyd tot tyd venditie van potgewassen gehouden worden; de gene, die aldaer eenigen gewassen gelieven te laeten verkoopen, kunnen hun ten allen tyde adresseeren aan C. Lanckman, bewoonder van dier.*"¹⁸⁹

Uit deze aankondiging kunnen we zien dat deze herberg een centrum werd voor de hofbouwers om hun producten te verkopen. Dit is tevens de reden waarom er niet meer aankondigingen over de openbare verkoop van planten en bloemen in de krant voorkomt. Du Pré heeft reeds, in het Fonds Vliegende bladen,

¹⁸⁹ Gazette van Gent, n° 1159, 25 april 1805 (5 Floréal jaer 13)

Ontwikkeling van de Bloemencultuur in het Gentse
1500 - 1900

deze openbare verkopeningen onderzocht¹⁹⁰. Hieronder zal ik enkele van deze verkoops catalogen overnemen. Dit om een beeld te geven van de belangrijkste liefhebbers en kwekers in het Gentse.

Een eerste verkoop (akte nr. 6888) vond plaats op 2 oktober 1807, om 14 uur, met als koopwaar fruitbomen. Onder de kopers bevonden zich: **De Naeyer** (Bieze Kapelle), **Fermont** (Lieve), **L'Olivier** (Holstraat) en **Verleeuwen Josse** (hovenier/Reep).

Een volgende verkoping, ingeschreven onder akte nr. 6972, vond plaats op 2 december 1807, om 14 uur en betrof bomen waaronder: Sparrebomen, ceders, acacia, hulst, perzikkbomen, rozenstruiken en morellen. Onder de kopers bevonden zich: **Alberdienst Jean** (hovenier), **De Cock Pierre** (wolwinkel/Oudburg), **De Coninck Louis** (hovenier/ Meirem), **D'Hane-De Steenhuyse** (Veldstraat), **De Naeyer** (Sint-Baafs), **Fermondts** (Lieve), **Hosiau Ambroise** (Holstraat), **Lanckman**, **L'Olivier** (Holstraat), **Malpé** (Sint-Pieters, Nederkouter), **Myncke Lieven** (hovenier/Ramen), **Spae Frans**, **Van Crombrughe** (Kouter), **Verleeuwen Josse** (Vrouwestraat, Reep), **Verleeuwen Louis**, **Verplancke** (Catelynestraat), **Verschaffelt** (Holstraat).

Op een andere verkoop (akte nr. 7069), die plaats had op 4 januari 1808 werden er krieckenbomen, perzikkbomen, morellen, hulst, moerbessenbomen en andere planten verkocht. Onder de verkopers bevonden zich: **Alberdienst Jan** (hovenier), **De Coninck Louis** (Meerhem), **De Hert** (Beys/Zilverstraat), **De Naeyer Frans** (Sint-Baafs), **Fermondts Philippe** (Lieve), **Henderix Frans** (Burgstraat), **Hosiaux Ambroise** (Holstraat), **Lammens**, **Lanckman Corneille** (Coupure), **Leurquain** (in den akker), **L'Olivier** (Holstraat), **Mortier Pierre** (Hooghbrugge),

¹⁹⁰ Du Pré, Ellen; De exotische planten in de botanische tuinen van liefhebbers en beroeps te Gent en omstreken, in de periode 1800-1850 (onuitgegeven licentiaatsverhandeling); Ugent; 1994; pp. 370.// U.B.G.; Fonds Vliegende Bladen; Fonds II H, doos 59d en Fonds I F, Doos 42

Ontwikkeling van de Bloemencultuur in het Gentse
1500 - 1900

Myncke Lieven (Ramen), **Spae Francois & Jan, Verleeuwen Josse & Louis, Verplancke, Vispoel Jean, Willems Henry** (Burgstraat)

Op 9 maart, 23 juni en 27 juni 1808 waren er eveneens openbare verkopeningen. Onder de kopers vindt men dezelfde mensen terug als bij de vorige.

Bij de verkoping van 19 september 1808 worden de prijzen van de verkochte planten vermeld. Er werden ondermeer hyacinten, Clerodendrum en Oleander verkocht. (akte nr. 7500)

Zo deed **Josse Verleeuwen** (Hovenier/ Vrouwestraat) een aankoop hyacinten van 3 fr en 2 potten tubersent voor 1,50 fr. **Phillipe Fermondt** (metselaar/Lieve) kocht 2 bomen voor 10,50 fr., 2 alendins voor 2, 75 fr., 1 oleander voor 2 fr., 2 jasmijnen voor 2, 75 fr, met een totaal van 18 fr., **Lanckman** deed een aankoop van 1 rozelaar voor 2,50 fr, 1 pot ceders voor 1,50 fr. En liet Pierre Mortier in zijn naam een Oleander van 5 fr. Kopen. **Francois van Cassel**, particulier, wonende in het Meulegat, kocht 6 potten stelia voor 1,50 fr., 1 pot geranium voor 1,75 fr., een pot Oleander voor 2 fr., 2 granaatappelbomen voor 3,5 fr., 1 pot Chapineter voor 4 fr., 1 jasmijn voor 1,75 fr. Met een totaal van 14,50 fr. **Lieven Myncke**, hovenier in Ramen, kocht 1 pot Jasmijn voor 4,25 fr. En 6 potten stelia voor 1,5 fr. **Jaques Van de Woestijne** kocht 1 marallia voor 3 fr. **Pierre Mortier**, bakker in de hooghbrugge, kocht 2 granaatappelbomen voor 2 fr., in naam van Lanckman 1 Lobelia voor 5 fr., een pot catalpa voor 2,75 fr., 1 pot pioms voor 7,25 fr., 1 pot Chapineter voor 4 fr., 1 pot cledilia voor 3,50 fr, met een totaal van 25 fr. **En Pierre Leurquain**, hovenier te Ackergem, kocht 1 dusilago voor 1,50 fr.¹⁹¹

¹⁹¹ Overgenomen uit: Du Pré, Ellen; De exotische planten in de botanische tuinen van liefhebbers en beroeps te Gent en omstreken, in de periode 1800-1850 (onuitgegeven licentiaatsverhandeling); Ugent; 1994; p. 57.

Ontwikkeling van de Bloemencultuur in het Gentse 1500 - 1900

was tevens de eerste stad waar men bloemententoonstellingen¹⁹⁴ inrichtte. "Wat maakt er bloemenliefhebbers? Wat lokt er vreemdelingen aan? Zijn het de openbare bloemententoonstellingen niet? Beziend met deze gedachte kwam Lodewijk Verleeuwen eens uit Brugge, alwaar hij een verkooping gehouden had, en ging naar de herberg Frascati, aan de Coupure, alwaar eenige bloemisten en liefhebbers somwijlen samen kwamen om over de liefhebberij te kouten. - Waar zijn wij nu? (riep Lodewijk Verleeuwen), wij, in Gent, met al ons gebabbel en geklap? Ziet Brugge, daar ten minste bestaat een genootschap, welk het publiek zijne kunst en liefhebberij laat zien!"¹⁹⁵

Toch waren het niet enkel Verleeuwen zijn woorden die de aanzet gegeven hebben. Frans van Cassel, die net terug was uit Engeland sprak zijn ambtsbroeders aan over de toestand van de sierteelt in Engeland. Er werd vooral nadruk gelegd op de tentoonstellingen die de tuiniers er hielden om hun producten bij het publiek bekend te maken. Van Cassel kon zijn ambtsbroeders overtuigen van de degelijkheid van dit systeem waardoor ze besloten zelf tentoonstellingen te organiseren. Hiervoor stichtten zij op 10 oktober 1808 een van de eerste hofbouwmaatschappijen op het continent.¹⁹⁶

Een ontwerp van de statuten werd opgemaakt door de advocaat L. Le Begue. Rechter bij het tribunaal van eerste aanleg en een bekend liefhebber van planten. Op 28 oktober werd dit stuk ter goedkeuring voorgelegd aan burgemeester Pycke¹⁹⁷. De statuten werden vrijwel onmiddellijk aanvaard en Pycke, het nut inziende van een dergelijke instelling, verklaarde zich

¹⁹⁴ Te Brugge was reeds in 1807 een 'société d'Agriculture du département de la lys' tot stant gekomen. Deze maatschappij richtte regelmatig tentoonstellingen in. Na een werking van een tiental jaar staakte deze vereniging echter alle activiteiten. (De Herdt René, Gentse Floraliën: Sierteelt in Vlaanderen (Gent, 1990), pp. 355.(p. 203))

¹⁹⁵ De Potter F., 'Gent, de stad van Flora: Historisch overzicht van haren bloemweek en bloemhandel. In: Oud en nieuw, historische, letterkundige en wetenschappelijke uitgaaf, 1 (1865), pp. 337 - 349.(p. 348)

¹⁹⁶ Ibid., p. 40

¹⁹⁷ Voorzien van 47 handtekeningen ; zie : J.G. Van Onsem, Geschiedenis van de Bloemeteelt in Oostvlaanderen (Gent, 1950), p. 101.

Ontwikkeling van de Bloemencultuur in het Gentse 1500 - 1900

beschermer van de jonge maatschappij. Zo kwam het dan dat op 3 november 1808 de maatschappij voor landbouw en kruidkunde officieel bestond als de "Société d'Agriculture et de Botanique de Gand, département de l'Escaut".

Na de bestuursverkiezingen zien we dat J.X. Vandewoestijne als voorzitter werd verkozen. De advocaten Lebègue en Goethals, werden respectievelijk secretaris en peningmeester. De leden van de beheerraad waren: Du Colombier, L'Olivier, Pyn, Fermondt, J. Verleeuwen, Reylof, Malpé, Mussche, J.B. Delbecq, Verschaffelt, Van de Woestijne en Dubois.

Het tweede artikel van het reglement van de Maatschappij geeft onmiddellijk het voornaamste doel aan van de maatschappij: *"Het voorwerp ende oogwit van het genootschap sijn de voortteling ende kennisse der kruydkonst ende de volmaektheyd in het voorttelen soo de binnen als buitenlandsche gewassen."*¹⁹⁸ Het middel om dat doel te bereiken werd omschreven in artikel 14: *"Eene jaerlijksche tentoonstellinge van gewassen, blommen, kleine boomkens ofte planten sal plaetse hebben op den dag van H. Dorothea, patroonesse van de hoveniers ende gewaskundige, in eene der saelen van den hof van Frascati, die sal aengekondigt worden in de Gendsche gasette ten minste acht daegen te vooren; om deze tentoonstelling belangend ende voordeelig te maeken, ieder lid sal gehouden syn ten minste dry daegen voor de tentoonstellinge in de saele te senden twee potten inhoudende gewassen, blommen, kleine boomkens ofte planten volgens syn goeddunke op straffe van te ondergaan voor iederen ontbrekende pot eene boete van dry en sestig honderste, ofte eenen schelling wisselgeld; ieder lid sal nogtans regt hebben van meer dan twee potten te senden, maer het getal sal niet hooger mogen syn als ses, den naem van den besitter sal*

¹⁹⁸ s.n., Réglement de la Société royale d'agriculture et de botanique de Gand, capitale de la Flandre orientale, Gand : de Goesin-Verhaeghe, 1827, pp. 12.

Ontwikkeling van de Bloemencultuur in het Gentse 1500 - 1900

geschreven syn op iederen pot ten einde te vermyden allen twist van eygendom;"¹⁹⁹

De eerste tentoonstelling van de maatschappij had in de Frascati plaats van 6 tot 9 februari 1809. Er waren een 50-tal planten tentoongesteld, die ik hier zal vernoemen: "Erica Triflora, Camelia japonica, Cyclamen persicum, Arbutus Andrachne, Camellia japonica, Dillenia scandens, Rosa portlandica, Mimosa longiflora, Rhododendrum ferrugineum, Jasminum glaucum, Mimosa heterophylla, cyclamen coum., Corea alba, Jasmijn van Valencia, Scylla Maritima, Pancratium amboinense, Cineraria cruenta, Justicia pulcherrima, Rhododendron ponticum, Magnolia grandiflora, Magnolia ferruginea, Magnolia nova species, Ceanothus discolor, Andromeda Lucida, Andromeda rosmarinifolia, Andromeda axillaris, Plumbago rosea, Phyllica ericoides, Phyllica plumosa, Phyllica spicata, Erica herbacea, Portlandia rosea, Heliotropium peruvianum, Arbutus uneda, Spielmannia africana (volgens sommige bronnen Sparmannia africana), Reseda arborescens, Lonicara tartarica, Ledum palustre latifolium, Ledum palustre angustifolium, Aletris capensis, Illicium parviflorum (volgens sommige bronnen Illicium anisatum), Illicium floridanum, Agave striata, Viburnum Lantana, Nerium Lantana, Nerium Oleander, Daphne odora flore albo, Rosa Chinensis, Daphne purpurea."²⁰⁰

Op deze tentoonstelling werden er ook prijzen uitgedeeld zo ontving de Erica Triflora²⁰¹ de aanmoedigingsmedaille, de Camellia japonica²⁰² de eerste eervolle vermelding en de Cyclamen persicum²⁰³ de tweede eervolle vermelding.

¹⁹⁹ J.G. Van Onsem, Geschiedenis van de Bloemeteelt in Oostvlaanderen (Gent, 1950), p. 102.

²⁰⁰ De Potter F., 'Gent, de stad van Flora: Historisch overzicht van haren bloemkweek en bloemhandel. In: *Oud en nieuw, historische, letterkundige en wetenschappelijke uitgaaf*, 1 (1865), p. 350.

²⁰¹ Online te zien op: http://www.mygarden.net.au/ /name_detail/48815/139860/1

²⁰² Online te zien op: http://www.tuinindex.be/foto_camelia.htm

²⁰³ Online te zien op: <http://www.plantfacts.com/Family/Primulaceae/Cyclamen.persicum.shtml>

Ontwikkeling van de Bloemencultuur in het Gentse 1500 - 1900

De tentoongestelde bloemen waren vijf dagen te bezichtigen. Op elf februari werden ze in het openbaar verkocht²⁰⁴.

Deze eerste tentoonstelling was onmiddellijk een groot succes. In mei 1809 waren er reeds 120 leden.²⁰⁵ Overeenkomstig aan de statuten, richtte de maatschappij tweemaal per jaar tentoonstellingen in. We lezen inderdaad in de "Gazette van Gent" van 28 juni 1809: "*Den president van het genootschap van Landbouw en kruidkunde der stad Gent heeft d'eere de liefhebbers van bloemen en gewassen te onderrichten, dat de openbare Zomertentoonstelling van bloemen heesters, boomen en gewassen, die gedaen zal worden door de leden van het genootschap, plaats zal hebben den 29 en 30 dezer maend, 1 en 2 july, in eene der zaelen van den hof van Frascati, in den Akker, en dat eenen zilveren gedenkpenning zal toegewezen worden door den besturingsraed van het genootschap, aen den genen die de schoonste bloeme ofte het best gekweekt gewas in de openbare tentoonstelling zal hebben gebraght*"²⁰⁶

De planten werden er tentoongesteld namens D'Houdetot, prefect, en burgemeester Pycke. Du Colombier won de zilveren medaille voor zijn *Plumeria rubra*, alsook de eerste accessit voor de *Metrosyderos floribunda*. De tweede accessit ging naar Pyn voor zijn *Daïs cotinifolia*.²⁰⁷ Tijdens deze tweede tentoonstelling werden niet minder dan 137 planten opgesteld.

De stad Gent heeft aan de maatschappij van Landbouw en kruidkunde niet enkel de prachtige tentoonstellingen te danken. Het is ook deze maatschappij welke Gent tot de ultieme bloemenstad heeft verheven. Het was de jonge maatschappij niet enkel te doen om het organiseren van

²⁰⁴ Fonds Vliegende Bladen doos I; C 41

²⁰⁵ J.G. Van Onsem, *Geschiedenis van de Bloemeteelt in Oostvlaanderen* (Gent, 1950), p. 105.

²⁰⁶ *Gazette van Gent*, 28 juni 1809, Universiteitsbibliotheek gent, J.000001

²⁰⁷ Du Pré, Ellen; *De exotische planten in de botanische tuinen van liefhebbers en beroeps te Gent en omstreken, in de periode 1800-1850* (onuitgegeven licentiaatsverhandeling); Ugent; 1994; pp. 370 (p. 132).

Ontwikkeling van de Bloemencultuur in het Gentse 1500 - 1900

tentoonstellingen. Ze wensten eveneens een vooruitgang van de hofbouw. Zo had de maatschappij in 1810 en 1811 verschillende wedstrijden uitgeschreven die een grote invloed gehad hebben op de wetenschappelijke ontwikkeling van de hofbouwers en liefhebbers.²⁰⁸ Zo werden er bijvoorbeeld examens afgenomen over de kennis van de "grondbeginselen der Kryudkunde, vastgesteld in de Philosophia Botanica van Linnaeus" of "inlandse planten."²⁰⁹ Op 15 juni 1809 werd er tevens een plantkundeleergang opgericht in de Gentse plantentuin.

Voor de derde tentoonstelling van 6 tot 9 februari 1810 werden er zoveel planten (243) aangevoerd dat men naar een andere zaal moest verhuizen. De tentoonstelling had uiteindelijk plaats in zaal 'Sodaliteit' in de Korte Meer. Tijdens de hierop volgende jaren zien we dat het aantal aangevoerde planten op de tentoonstellingen bleef stijgen:

1809 (winter)	50 planten
1809 (zomer)	137 planten
1810 (winter)	243 planten
1811 (winter)	377 planten
1813 (winter)	466 planten
1815 (winter)	>500 planten ²¹⁰

De zomertentoonstelling van 1810 werd eveneens in de zaal 'Sodaliteit' georganiseerd. Hier won Lieven Bauwens, de befaamde textielfabrikant, een zilveren medaille voor zijn *Coffea arabica*.

In 1811, 1812 en februari 1813 hadden de tentoonstellingen plaats in een van de zalen van Lanckman's koffiehuis "Den Botaniquen Hof" in de Holstraat. In jaar 1811 werden er eveneens prijzen uitgereikt voor de geforceerde kweek, wat

²⁰⁸ Ibid, p. 132

²⁰⁹ D. Destanberg, Het eeuwfeest der Koninklijke Maatschappij van landbouw en kruidkunde (1808-1908), Gand : Duvivier, 1908, pp. 86 (p. 6).

²¹⁰ J.G. Van Onsem, Geschiedenis van de Bloementeel in Oostvlaanderen (Gent, 1950), p. 105.

Ontwikkeling van de Bloemencultuur in het Gentse 1500 - 1900

wijst op een meer wetenschappelijke aanpak van de bloemeteelt.

Vanaf juni 1813 gingen de tentoonstellingen door in een zaal naast Lanckman's koffiehuis, "Hof ter Flora". Door de woelige periode in 1814 werd de wintertentoonstelling niet georganiseerd. De Verenigde Mogendheden hadden namelijk de Fransen verslaan waardoor op 4 februari de eerste vreemde troepen de stadspoorten van Gent binnentrokken. De Gentenaars hadden geen tijd om aan bloemen te denken. Gedurende maanden leek de stad en haar omstreken op een grote kazerne. Eind juni, bij het vertrek van de vreemde soldaten, werd alles weer normaal. De maatschappij van landbouw en kruidkunde richtte zoals gewoonlijk haar zomertentoonstelling in en verzocht de leden in plaats van twee planten er nu vier te zenden. Ook gebeurden de aankondigingen niet meer via de 'Gazette van Gent' maar per gedrukte omzendbrief.

5.2.5.3. Invloed van de plantentuin en de Maatschappij van Landbouw en Kruidkunde in het begin van de 19de eeuw.

Dat door de oprichting van de plantentuin en de Maatschappij voor landbouw en kruidkunde het aantal liefhebbers en beroeps steeg, merken we in het werk "Het vereerlyckt Vlaenderen of den Vlaemschen hovenier"²¹¹ uit 1816. Dit werk geeft een

²¹¹ "Het vereerlyckt Vlaenderen of den Vlaemschen hovenier, die Vlaenderen Verheerlyckt, door zyne onderrichtingen zoo in het zayen...der bloemen, als

Ontwikkeling van de Bloemencultuur in het Gentse 1500 - 1900

volledig overzicht van de voornaamste handelaars en liefhebbers van planten en bloemen in het begin van de negentiende eeuw te Gent.

Lusthoven rond de stad Gent gelegen²¹²

"Welckers aengeneame gelegendheyd, Orangerien, Seirren, Boomen en andere gewassen, ten allen tijde de Vrienden van Flora naer zich trekken."²¹³

Te Evergem: 1 mijl buiten Gent, De lusttuin van de heer graaf Delafaille Marialierde, heeft een merkwaardige verzameling van inheemse en uitheemse bomen en gewassen. Alsook dat van Van Saceghem, die weelderige serres en Orangerieën bezit.

Te Gentbrugge: Veel verscheidene lusthoven aanwezig. Onder andere deze van de heren van Tieghem Vandermersch en Durot Clemmen. Beide met een uitgebreide collectie van vreemde en inheemse planten. Het is ook hier dat Van Cassel, voor hij zich te Gent vestigde, zijn buitenverblijf had met zijn uitgebreide verzameling.

Te Maaltebrugge: 0,5 mijl buiten Gent. Hier kon men het lusthof met een rijke collectie buitenlandse planten van de Meulemeester - Van Aken bewonderen.

Te Maria-Oudenhove: 5 mijl buiten Gent. Hier bevindt zich volgens de auteur een van de aengenaemste lusthuizen van Vlaenderen. Het was omringd door heuvels en natuurlijke fonteinen en eigendom van Josse Maes. Hij was tevens de bezitter van een uitgebreide verzameling van vreemde planten.

in het zuygen, enten, ... van alle slach van vruchtbomen en heersters...",
Gend: De Goesin - Verhaeghe, 1816, pp. 86.

²¹² Vele van deze lusthoven zijn meestal buitenverblijven van rijke Gentse Burgers.

²¹³ Het vereerlyckt Vlaenderen of den Vlaemschen hovenier, die Vlaenderen Verheerlyckt, door zyne onderrichtingen zoo in het zayen...der bloemen, als in het zuygen, enten, ... van alle slach van vruchtbomen en heersters... Gend: De Goesin - Verhaeghe, 1816, p. 50.

Ontwikkeling van de Bloemencultuur in het Gentse 1500 - 1900

Te Melle: 0,5 mijl buiten Gent. Hier had men ook meerdere lusttuinen. De bekendste echter is deze van de bekenden heer Vande Woestyne. Wijlen voorzitter van de Koninklijke Maatschappij van Landbouw en Kruidkunde. Ook hij bezat een grote verzameling van vreemde planten en gewassen.

Te Merelbeke: 1 mijl buiten Gent. De mooiste lusttuin in deze parochie is die van de heer Jan Poelman. Hij was de eigenaar van een rijke collectie bomen en gewassen.

Te Maria-Leerne: 4 mijl buiten Gent. Hier ligt het bekende kasteel van Ooidonck. Dit kasteel was eerst eigendom van Marten Delafaille. Toen was het reeds zeer bekend door zijn prachtige tuinen. Wanneer het eigendom werd van Du Bois de Vroylande, Baron van Nevele, verrijkte hij het met de mooiste serres en oranjerieën.

Te Vosselare: Dicht bij Nevele. Lusttuin van de heer J. Du Bois Bochaute met een grote verzameling van bomen en andere gewassen.

Te Wanneghem: Tussen Gent en Oudenaarde. Hier bevindt zich het lusthof van Baron Baut de Rasmon. Het was een prachtig landgoed met een rijke verzameling bomen, vreemde struikgewassen en planten.

Verder heeft men nog enkele lusttuinen te **Westrem** (Baron Gley-Soenens), **Wetteren** (De familie Vilain, Hopsomere), **Wondelgem** (Van de Woestyne, Van Aken en Van Goethem) en te **Zwijnaarde** (De wulf).

Lusthoven te Gent

"Lusthovekens binnen Stads-veste gelegen, door versaemelinghe van Heyplanten en andere vremde gewassen voornaemendlyk bekend."²¹⁴

²¹⁴ Het vereerlyckt Vlaenderen of den Vlaemschen hovenier, die Vlaenderen Verheerlyckt, door zyne onderrichtingen zoo in het zayen...der bloemen, als in het zuygen, enten, ... van alle slach van vruchtbomen en heersters... Gend: De Goesin - Verhaeghe, 1816, p. 55.

Ontwikkeling van de Bloemencultuur in het Gentse
1500 - 1900

Liefhebbers

Waar hun hof gelegen is

Busschaert	Bij de Muidepoort
Buyck Vandermersch	In het Berouw
Couvreur	Coupure (nieuwe
straat)	
De Potter - De Loose	Korte Schipgracht
De Raeymaecker (kanunnik)	Hoogpoort
Fermondt	Nieuwenbosch
J. Poelman	Savaanstraat
Pyn	Onderbergen
Van Baveghem (apotheker)	Klein Begijnhof
Van Lokeren Jacques	Stoppelstraat
Van Toers	Coupure (nieuwe
straat)	
Van de Woestyne (dokter)	Kerkstraat
Verdonckt (Priester)	Calleytjen
Verhelst	Onderstraete
Verplancke	Bij Waerschoot
Versturme	Kromme - Ellebogen
Voortman	Groenen-briel

Liefhebbers van rozen

"Bijzondere Collectien van Roosen. Heeren Liefhebbers."²¹⁵

C. Alexis	Annonciate-Straete
Busschaert	Zandberg
A. Buyck	Nieuwland

²¹⁵ Ibid, p. 56

Ontwikkeling van de Bloemencultuur in het Gentse
1500 - 1900

Buyck Vandermersch	Berouw
Cornelissen	St. Jans-straete
Coussement	Onderstraete
Couvreur	Kalanderberg
L. D'Anvers	Kouter
De Potter Loose	Steenstraete
De Potter Rooman	Hoogstraete
De Naeyer	Biese-Kappelleken
De Keyser	Augustynen
Dujardin	Kouter
J. Everaert	Veldstraete
Moerman	Reep
J. Poelman	Savaenstraete
G. Poelman	Recollectenleye
Paelinck	Reep
J. Rosseel	Groenen-Briele
J. Rottier	Houtleye
Stalins	Zwarte zuster straete
Van Humbeke	Coupure
Van Rossem	Coupure
Verhelst	Onderstraete
Verplancke	Bij waarschoot
Vispoel	Walpoortbrugge
Voortman	Groenen Briele

Liefhebbers/Verzamelaars van:

Ranonkulen

Apers zoon	Coupure
Buyck A.	Nieuwland
De Coninck (notaris)	Bestormpoort
Van Beneden	Steendam

Ontwikkeling van de Bloemencultuur in het Gentse
1500 - 1900

Vanderheughen-Mussain	Houtlei
Verhelst	Onderstraat

Tulpen

Buyck A.	Nieuwland
Pieters (brouwer)	Nieuwland
Poelman J.	Savaanstraat
Poelman-Haemelinck	Recollectenlei
Van Beneden	Prinsenhof
Van Beneden	Steendam

Potbloemen

Buyck A.	Nieuwland
De Potter-De Loose	Steenstraat
Vanderhaeghen-Mussain	Houtlei
Verhelst	Onderstraat

Auricelen en Primulavers (Kalvertongen)

Apers J. (zoon)	Coupure
Van Beneden J.	Bessemstraat
Verhelst	Onderstraat

De belangrijkste beroepskwekers

"Aenzienelijcke Collectien Van Serre- en Orangerieplanten,
van alle slach van vremde en inlandsche Houtgewassen, Roosen,
Vrugt-boomen en planten, Kleysters, Zaeden, enz.

HEEREN KWEKERS WAER DIE TE ZIEN EN TE BEKOMEN ZYN."²¹⁶

²¹⁶ Ibid, p. 58.

Ontwikkeling van de Bloemencultuur in het Gentse
1500 - 1900

Casier	Overschelde
De Cock	Oudburg
Lanckman	Holstraat
Myncke	Comynstraat
Mortier	Maagdenstraat
Spae F.	Kortrijkse poort
Spiller	Vijf Kamerenstraat
Van Cassel	Holstraat
Van Damme F.	Akkerstraat
Verleeuwen J.	Vrouwestraat
Verleeuwen L.	Bagattestraat
Verschaffelt	Holstraat
Willems	Molenstraat

Van Geert geeft in zijn werk²¹⁷ ook nog enkele interessante feiten over de situatie van de sierteelt in het begin van de 19de eeuw. Zo had de hovenier Frans van Damme, bij wie de jonge Jan Van Geert in dienst was, de begeerte om steeds aan nieuwe planten te komen om ze te verkopen. Op die manier kwam hij in contact met Hopsomere die op zijn buitengoed in Wetteren veel zeldzame planten had, die hij had laten overkomen uit Engeland. Het is van hem dat Frans van Damme de eerste *Rhododendrum ponticum*, *Azalea carnea*, *Magnolia*, *Ledum* en *Rhodora canadensis* gekregen heeft. Het was ook op Hopsomere's landgoed dat men de eerste blauwe hortensia (*Hortensia flore coeruleo*) zag bloeien. Hopsomere had ook heel wat zeldzame bomen op zijn landgoed staan zoals de Weimouth's Pynboom (*Pinus strobus*), Balsem pynboom (*Abies Balsamea*), de twee rijige cypresboom (*Cupressus Thuyoides*), de *Rhododendrum punctatum*,... Telkens wanneer Van Damme planten van Hopsomere ontving werden ze onmiddellijk verkocht aan de voornaemste liefhebbers van de stad. Van Geert geeft ook

²¹⁷ Van Geert, J., Schets van de Gentse bloemhandel. Gent, 1870, pp. 41

Ontwikkeling van de Bloemencultuur in het Gentse 1500 - 1900

enkele namen van deze liefhebbers: M. den notaris Balliu, M. Guillaume Poelman, M. den kanonik De Raeymaeker en M. Verplancke.²¹⁸

Ook heeft Van Geert het over de tuin van de familie Villain. Daar waren er een groot aantal kostelijke planten voor de oranjerie en de warme serre. De meest uitmuntende planten waren de *Ixora coccinea*, de *Musa coccinea*, een grote verzameling van *cactussen*, *agaven* en andere planten.

Onder de liefhebbers en bloemisten die Gent toen bezat mag - volgens Van Geert²¹⁹- de heer van Cassel als één van de "voornaemste en kundigste"²²⁰ genoemd worden. Hij had een rijke verzameling planten voor de warme serre, oranjerie en de volle grond, waaronder de *Pandanus odoratissimus*, *Pandanus reflexus*, *Urania speciosa*, *Chamearops humilis*,... Deze planten had hij bij Loddiges in Londen gekocht en doen overbrengen, ten tijde van de continentale blokkade. Op die manier was hij een van de weinige, die in België en Frankrijk zulke zeldzame planten bezat. Tevens had hij een uitgebreide bibliotheek met onder meer het Engelse tijdschrift *The Botanical Magazine*.

Wanneer de handel met Engeland weer vrij was geworden besloot mevrouw weduwe Van Aken en zonen om in Wondelgem een plantenzaak op te richten. Zij specialiseerden zich in het verkrijgen en verkopen van nieuwe planten. Deze plantenzaak had daartoe een handelsrelatie met Lee & Kennedy te Londen. Dat deze methode veel succes had blijkt uit het volgende uittreksel²²¹: "*De eerste zending van planten, door de heeren Lee en Kennedi gedaen, bestond uit vier manden, inhoudende 6 Kalmia Latifolia, 6 Azalea Pontica, 2 Dirca Palustris, 4 Rhodora canadensis, 6 Boronia pinnata, 4 Passerina grandiflora, 2 Azalea calendulacea flammea, 4 Magnolia macrophylla, te samen voor weerde van 80 ponden sterlings.*

²¹⁸ Van Geert, J., Schets van de Gentse bloemhandel. Gent, 1870, pp. 41 (p. 11 – 13)

²¹⁹ Ibid, p. 14

²²⁰ Ibid, p. 14

²²¹ Ibid, p. 15

Ontwikkeling van de Bloemencultuur in het Gentse 1500 - 1900

{...} De Liefhebbers lieten zich niet lang wachten: het was aen den heer Guill^s Poelman die ik^{222} de eerste planten verkocht, namelyck 2 *Kalmia Latifolia* voor 20 Napoléons; dan eenen *Azalea pontica* aen madame Housiaux voor 40 franken, eenen *Azalea calendulacea flammea* aen M. den kanonik De Raeymaeker voor 190 franken, eenen *Magnolia macrophylla* aen den heer Verschaffelt Vader, voor 400 franken, welken deze bloemist heeft voortverkocht aen M. den advokaet Rottier {...} een dergelijke *Magnolia* was aen den kruidhof van Gent ten geschenke gegeven.

Korts daerna kwam eene tweede zending van planten toe, bestaende uit 8 manden, voor eene weerde van 260 ponden sterlings inhoudende. Onder de gewassen dezer zending bevonden zich *Poenia arborea* en *rubra*, 2 enkele *Camellias*, 6 dubbele witte, 6 dito *rubra*, 6 dito *atrorubens*, 1 dito *Maydenblush* {...} De *Poenia rubra* werd verkocht aen mevrouw de Meulemeester voor 560 franken; de *Poenia arborea* aen M. Verplancke voor 400 franken; De overige planten zyn aen het gesticht van Wondelghem gebleven, alwaer men er eene zo groote massa van heeft voortgekweekt, dat men jaerlycks er eene openbare verkooping van hield en telkens van tien tot elf duizend franken maekte. De dagelyksche verkoop daerby gevoegd, mag men rekenen dat die planten van achttien tot twintig duizend franken 's jaers hebben opgebracht.^{223}

Al snel zagen anderen het succes van het familiebedrijf Van Aken. Ook anderen zochten nu contacten in het buitenland om aan nieuwe planten te komen. Een voorbeeld hiervan is J. Verleeuwen waar men in 1808 de eerste dubbele witte *Camelia* zag bloeien. Volgens de Potter^{224} ging in die periode elke liefhebber naar het huis van Verleeuwen om die zeldzame plant

²²² Jan van Geert was aangenomen om de planten te verzorgen.

²²³ Ibid, citaat op p. 15 – 16.

²²⁴ De Potter F., 'Gent, de stad van Flora: Historisch overzicht van haren bloemkweek en bloemhandel. In: Oud en nieuw, historische, letterkundige en wetenschappelijke uitgaaf, 1 (1865), pp. 360 - 361.

Ontwikkeling van de Bloemencultuur in het Gentse 1500 - 1900

te zien. Men huurde zelfs een praalwagen om de plant door de stad te voeren. Andere hoveniers die zendingen uit Engeland lieten komen waren Lieven Myncke, Vissens en de heer Buyck - Van der Meersch. Nog veel anderen zijn hun gevolgd 'zoodanig dat de bloemen-liefhebbery dagelijks meer en meer aangroeide, door de groote winsten die zy opleverde.'²²⁵

Zoals we zien had de hofbouw reeds een grote vooruitgang gemaakt ten opzichte van de achttiende eeuw. Dit blijkt eveneens uit een verslag van A. P. De Candolle (1778 - 1841). De befaamde Zwitserse plantkundige die in 1810 door onze streken trok, was namelijk vol lof over onze tuinbouwers: "*... De flora-vrienden wijden er al hun aandacht aan de cultuur van uitheemse planten. Hun successen in deze cultuur zijn zeer merkwaardig, en het aantal inrichtingen van deze aard in België is waarlijk buitengewoon. De rijke lieden doen het uit praalzucht; de kooplieden breiden deze industrie uit en maken ervan een belangrijke tak der handelbedrijvigheid; de liefhebbers kiezen enkele geliefkoosde planten uit, die zij met grote zorg vermenigvuldigen... Gent schijnt de bevoorrechte stad der kruidkunde te zijn, reeds geeft de bloemenmarkt een beeld van de rijkdom der hofbouwbedrijven, de heer van Cassel's verzameling kan wedijveren met deze der beroemste boomkwekers; de heren Papeleu, Verdonck, Vande Woestijne, Bauwens, Le Bègue hebben kleine uitgelezen verzamelingen die uitmunten door hun goed voorkomen. Een hofbouwmaatschappij, bestaande uit liefhebbers, verleent tweemaal per jaar prijzen aan degene die de zeldzaamste bloemen tentoonstellen; de stadstuin, sedert enkele jaren gesticht en waarvan de culturen onder leiding staan van de heer Mussche, beschikt over een schoon lokaal, prachtige serres en een uitgelezen verzameling planten; het dorp Wetteren eindelijk, schijnt een echte kolonie te zijn. De Heer Hopsomere... heeft er een*

²²⁵ Van Geert, J., Schets van de Gentse bloemhandel. Gent, 1870, pp. 41 (p. 16)

Ontwikkeling van de Bloemencultuur in het Gentse 1500 - 1900

merkwaardige verzameling bomen en sierstruiken van Noord-Amerika aangelegd. Met bewondering wandelt men er te midden van grote struiken Rhododendron, Kalmia, Magnolia, en men waant er zich in de nieuwe wereld. Mad. Villain XlIII heeft daar dichtbij een prachtige inrichting, waar men zowel vollegrond-culturen als uitgestrekte serres en een bibliotheek over botanica aantreft..."²²⁶

Een andere belangrijke gebeurtenis die veel invloed gehad heeft op de verdere evolutie van de sierteelt was het op 24 december 1814 gehouden Congres van Gent. Dit nam plaats in het gewezen Chartreuzenkloosteren. Hier werd de vrede getekend tussen de Verenigde Staten van Amerika en Engeland. Een van de belangrijkste gevolgen van dit verdrag was het ontstaan van handelsrelaties met Noord-Amerika, welke een toevoer van nieuwe planten betekenden.

5.3. De ontwikkeling van de bloemencultuur van 1815 tot 1830.

5.3.1. Politieke en Economische situatie in het Verenigd koninkrijk der Nederlanden (1815 - 1830)

Nadat het latere Nederland in 1813 bevrijd was van Franse overheersing, keerde Willem Frederik, de zoon van de laatste

²²⁶ J.G. Van Onsem, Geschiedenis van de Bloemeteelt in Oostvlaanderen (Gent, 1950), pp. 44.

Ontwikkeling van de Bloemencultuur in het Gentse 1500 - 1900

stadshouder Willem V terug naar Den Haag. Daar nam hij op 2 december 1813 de titel aan van soevereine Vorst der Nederlanden. Tijdens het Congres van Wenen (18 september 1814 - 9 juni 1815) beslisten de geallieerden om een bufferstaat tegen Frankrijk op te richten. Zij verenigde de Noordelijke en Zuidelijke Nederlanden en het prinsbisdom Luik in één staat: het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden. Op 16 maart 1815 nam Willem I de titel aan van koning der Nederlanden. In dat zelfde jaar werd ook de grondwet opgesteld. Voor beide landen was er gelijke representatie²²⁷ voorzien in de Staten Generaal (elk 55 zetels), die de tweede kamer werd. De eerste kamer bestond uit door de koning benoemde notabelen. Ook fungeerden Den Haag en Brussel beurtelings als hoofdstad.

Deze periode betekende een nieuwe toekomst voor de Gentse hofbouw. Reeds op 14 april 1815 nam Willem I de titel van beschermer van de maatschappij op zich en zij werd nu bekend onder de naam Koninklijke Maatschappij van Landbouw en Kruidkunde. Hij besepte dat de invoer, de acclimatisering en de teelt van sierplanten en bloemen een winstgevende tak van de handel en de nijverheid konden worden. De beginjaren van het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden waren echter zeer hard. Spoedig bleek al dat de belangen van het agrarische en industriële Zuiden en van het op handel gerichte Noorden moeilijk met elkaar te verzoenen waren²²⁸. Na 1820 was er een verbetering door de heropleving van de Engelse economie. Hierdoor steeg de productie in onze gewesten. Willem I die sterk geïnteresseerd was in de industrie, trachtte haar te bevorderen. Hiervoor kreeg hij de steun van de grote Waalse en Gentse industriëlen. Zo verbeterde hij de transportinfrastructuur en zorgde voor financiële steun aan ondernemers. Bovendien zag hij daarin de mogelijkheid om de

²²⁷ Eigenlijk niet eerlijk omdat de Zuidelijke Nederlanden meer bevolking had, nl. 60% va de gehele bevolking.

²²⁸ De Herdt, Gentse Floraliën. Sierteelt in Vlaanderen.. Stichting mens en cultuur: Gent, 1990, pp.325 (p. 84).

Ontwikkeling van de Bloemencultuur in het Gentse 1500 - 1900

Noordelijke handel te verzoenen met de Zuidelijke industrie. Toch bleef de kloof groeien tussen rijk en arm. De grote winsten van de handel en nijverheid werden in nieuwe projecten gestoken, of verdwenen in de zakken van de directeuren.

Ook het intellectuele leven kreeg nieuwe impulsen. Zo werd in Gent onder zijn impuls op 9 oktober 1817 de Gentse Universiteit opgericht.

5.3.2. De plantentuin tijdens het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden.

De samensmelting met het Noorden had een aantal positieve gevolgen voor de plantentuin. Koning Willem zag het belang in van de tuinbouw en steunde die dan ook zoveel hij kon. Ook was er een enorme toevloed aan nieuwe planten in onze gewesten. Vele mensen kregen namelijk de opdracht nieuwe planten mee te brengen uit de koloniën. Enkele voorbeelden zijn Franz von Siebold, kolonel Rottiers, baron Van de Capelle, van Caneghem, Dr R. De Vos en de Deense geleerden Wallich en Broager.²²⁹ De grondwet toonde aan dat men werk wilde maken van een degelijk onderwijssysteem. Zo kreeg Gent een universiteit toegewezen. Mits in de grondwet van 1816 stond dat elke nieuwe gecreëerde universiteit over een eigen plantentuin moest beschikken werd er een overeenkomst gesloten tussen de universiteit en de stad (1818). Zo kreeg de universiteit van het stadsbestuur het volledige vruchtgebruik over de plantentuin. Deze regeling was voor beiden goed. De universiteit moest nu geen nieuwe tuin oprichten en de stad was tevreden want door de overdracht kon

²²⁹ De Potter F., 'Gent, de stad van Flora: Historisch overzicht van haren bloemkweek en bloemhandel. In: Oud en nieuw, historische, letterkundige en wetenschappelijke uitgaaf, 1 (1865), p. 362.

Ontwikkeling van de Bloemencultuur in het Gentse 1500 - 1900

"hun" internationaal bekende plantentuin blijven bestaan zonder de financiële verplichtingen die tot dan toe vereist waren.²³⁰ In de laatste jaren van de Hollandse regering werd de tuin met een aantal belangrijke zendingen verrijkt. Vooral door van Siebold uit Japan en door van Caeneghem uit China. Van von Siebold ontving me ondermeer de *Lilium Lancifolium* en de *Campanula verbenifolia*. Van Caeneghem stuurde de *Camelia Grande*.

5.3.3. Evolutie van de sierteelt van 1815 tot 1830²³¹

In het jaar 1815 beschrijft De Potter de toestand als volgt: "Met het jaar 1815 vermeerderde het getal liefhebbers en hoveniers merkkelijk; toen waren er reeds 13 broeikassen en orangeriën te Gent, namelijk bij de HH. Casier, De Cock, Lanckman, Myncke, Mortier, F. Spae, Spiller, Van Cassel, F. Van Damme, J. Verleeuwen, L. Verleeuwen, Verschaffelt en Willems. Er waren in Gent verscheidenen voorname liefhebbers van rozen, Renonkelen, tulpen, potbloemen en auriculen. Rond Gent waren hoven en serres van de heeren Graaf Delafaille (te Evergem), Van Tieghem- Van der Mersch (te Gentbrugge), De Meulemeester - Van Aken (te Malte-Brugge), Joost Maes (te Ste-Maria-Leerne), baron du bois-Bouchaute (te Vosselare), baron Baut de Rasmont (te Wannegem), baron de Giey-Soenens, Maximiliaan Vilaen (te Wetteren) en eindelijk die de heeren Van de Woestyne, Van Aken en Van Goethem (te Wondelgem). Al deze luthoven bezaten talrijke verzamelingen van vreemde en

²³⁰Viane, R. L. & Van den heede, C.J.(reds.), 200 jaar plantentuin Gent, Gent: Vanmelle n.v., 2000, pp. 239 (p. 21).

²³¹Voor dit overzicht maak ik vooral gebruik van: Van Geert, J., Schets van den Gentschen Bloemhandel sedert het begin dezer eeuw., Gent: Van Doosselaere, 1864, pp. 37.

Ontwikkeling van de Bloemencultuur in het Gentse 1500 - 1900

inlandsche planten, welke de bewondering aller hofbouwkundigen verdienden.²³²

Van Geert vermeldt in zijn werk²³³ als belangrijke gebeurtenis in 1820 het volgende: "In 1820 stelde ik de eerste kataloog van planten op, die in Gent gemaakt werd, en zond die aan al de mij bekende bloemisten en liefhebbers. Zij bevatten een groot aantal rozen voor de vollen grond, die men Provence-rozen noemde en waarin alsdan eene groote liefhebberij bestond..."²³⁴

De bewering van Van Geert dat hij als eerste een catalogus uitbracht in het Gentse is niet juist. Zoals we gezien hebben in mijn onderzoek in de Gazette van Gent werden al veel vroeger catalogussen uitgegeven bij een bloemverkoop. De eerste keer dat het vermeld staat is in 1786. Dit bij een openbare bloemverkoop door Weduwe de Baere.²³⁵ Toch had Van Geert veel voordelen aan het uitbrengen van zijn catalogus. Hierdoor werden zijn handelsbetrekkingen fel uitgebreid. Weldra mocht de ondernemende Gentse bloemist bestellingen ontvangen van liefhebbers en kwekers uit het hele land.

Het tweede deel van de zin: "Zij bevatten een groot aantal rozen voor de vollen grond, die men Provence-rozen noemde en waarin alsdan eene groote liefhebberij bestond..."²³⁶ laat uitschijnen dat in die tijd de meest geliefde bloem de roos was. Dit lijkt te kloppen want als we kijken naar de aankondigingen in de Gazette van Gent stelt men vast dat er enorm veel openbare verkopen van rozen plaats nam. Zo waren er openbare verkopen van 'Rozelaers' bij Lieven

²³² De Potter F., 'Gent, de stad van Flora: Historisch overzicht van haren bloemkweek en bloemhandel. In: Oud en nieuw, historische, letterkundige en wetenschappelijke uitgaaf, 1 (1865), p. 358.

²³³ Van Geert, J., Schets van den Gentschen Bloemhandel sedert het begin dezer eeuw., Gent: Van Doosselaere, 1864, pp. 37.

²³⁴ Ibid, p. 19-20

²³⁵ Zie hoofdstuk Ghendtsche Post-Tydinghen

²³⁶ Ibid, p. 19-20

Ontwikkeling van de Bloemencultuur in het Gentse 1500 - 1900

spae, St. Pietersnieuwstraete 77; T. DU Coulombier, Meulegat 24; Henri Willems, Molenaerstraete 30; Judocus Verleeuwen, Vrouwestraete; Muynck, in den Ram; C.J. Leurquain, in den Krommen Ellebogen; Lod. Verleeuwen, Bagattestraete 52; F. Van Cassel, Meulegat; F. Van Damme, stoppelstraetjen; C. Lanckman, Holstraete; Pieter de Cock, Patershol; Louis de Coninck en Lieven Cornelis, op St. Pieters Stalhof; Johannes Alberdienst, in den krommen Elleboge; P.A. Verschaffelt, Holstraete 35.²³⁷

Engeland, met zijn vele kolonies, stond in de eerste helft van de 19de eeuw zeer hoog op vlak van sierteelt. Het was via hen dat de meeste nieuwe planten Europa bereikten. De voornaamste Engelse planten-firma's uit die tijd waren: Loddiges, Lee & Kennedy, Colville, Mackay, Russel en Barrenbrockers²³⁸. Zoals we hiervoor gezien hebben, wilden vele hoveniers bloemen invoeren vanuit Engeland. Toch vormde de taal een enorme barrière. Ook voor Jan Van Geert verliepen de contacten met Engeland aanvankelijk niet van een leien dakje. Verscheidene brieven aan Loddiges kwamen onbeantwoord terug. Uiteindelijk kwam hij in contact met Herman & Goeman, commissiehandelaars die de belangen van de Belgische ondernemers behartigden in Engeland. Zij zonden Van Geert een aantal catalogi van de belangrijkste Engelse kwekers. De twee bestellingen van planten die hij via deze catalogi deed gaf hem de mogelijkheid een tweede bedrijfscatalogus uit te geven in 1824. Hierdoor kwam hij in contact met de grootste liefhebbers en kwekers van Holland, Frankrijk, Duitsland en België.

Zijn voorbeeld kreeg dan ook vele navolgers. Eén van die personen is Judocus Verleeuwen. Van Geert schrijft hierover:

²³⁷ overgenomen uit: D. Destanberg, Het eeuwfeest der Koninklijke Maatschappij van landbouw en kruidkunde (1808-1908), Gand : Duvivier, 1908, pp. 86 (p.56).

²³⁸ De Potter F., 'Gent, de stad van Flora: Historisch overzicht van haren bloemkweek en bloemhandel. In: Oud en nieuw, historische, letterkundige en wetenschappelijke uitgaaf, 1 (1865), p. 349

Ontwikkeling van de Bloemencultuur in het Gentse 1500 - 1900

"Ditzelfde jaar {1824} heeft een mijner ambtgenoten, de Heer Judocus Verleeuwen, ook eene kataloog zijner planten opgesteld, waarvan hij insgelijks een groot deel uit Engeland had doen komen. Zijn gesticht bestond van voor mijnen tijd en was alreede wel bekend; maar door het uitgeven van die kataloog werd het ook overal vermaard, hetgeen mij echter geen nadeel toebragt; want, daer wy zeer goede vrienden waren, deden wy wederzyds al wat wy konden om elkander in onzen handel nuttig te zyn en voordeel by te brengen."²³⁹

In 1825 werd de later zo beroemde bloemisterij Verschaffelt, door Alexander Verschaffelt op de gronden der vroegere Abdij van Waarschoot, tussen de coupure en de Stoppelstraat, gesticht. Ook hij heeft veel planten uit Engeland ingevoerd waardoor zijn bloemisterij zou uitgroeien tot één van de belangrijkste in die periode. Van Geert verwoordde het als volgt: "Het was in den loop van dit zelfde jaer {1825} dat de heer Alexander ook den handel in bloemen en planten begon; hy werd van al zyne ambtsgeenooten en van al de liefhebbers geacht en bemind en deed op korten tyd eenen byna ongelooflyken voortgang. Ook was hy in al zyne ondernemingen gelukkiger en stoutmoediger dan vele anderen, en kreeg welhaest een overgroot getal bestellingen, zoo uit den vreemde als uit ons land. Hy had een voorkomen dat aen eenieder beviel en was vriendelyk en gespraekzaam met al zyne medegezellen, zonder eenig onderscheid."²⁴⁰

Vanaf het jaar 1826 begon de planteninvoer steeds meer en meer uitbreiding te nemen. De belangrijkste hofbouwers²⁴¹ lieten voornamelijk uit Engeland allerlei nieuwe en zeldzame planten overbrengen. Hier werden die planten dan verder in cultuur gebracht en vermenigvuldigd. In de jaren daarna

²³⁹ Van Geert, J., Schets van den Gentschen Bloemhandel sedert het begin dezer eeuw., Gent: Van Doosselaere, 1864, p. 22-23.

²⁴⁰ Ibid., p. 24

²⁴¹ Jan van Geert, Alexander Verschaffelt, de gebroeders Verleeuwen, enz.

Ontwikkeling van de Bloemencultuur in het Gentse 1500 - 1900

werden zij van hier naar alle delen van Europa verzonden.²⁴² Hierdoor en door de tentoonstellingen van de maatschappij verwierven de Gentse culturen stilaan een Europese vermaardheid. Zo werden de Gentse bloemisterijen door talrijke vooraanstaande vreemdelingen bezocht. Jan Van Geert vermeldde in dit kader: "Op den 27 augusty 1827 kwam de alstoen regerende Groot-Hertog van Saksen-Weimar-Eisenach onverwachts myn gesticht bezoeken; zelf een voornaem liefhebber van planten zynde, kocht hy te mynent een schoon deel zeldzame gewassen, waeronder zich de *Telopea speciosissima* bevond, die voor de eerste mael in België in botten was gekomen en zeer waarschijnlijk by hem zal gebloemd hebben."²⁴³

Een andere ontwikkeling die zich voordeed was dat de commissiehandelars meer en meer inzagen dat ze een essentiële schakel vormden tussen de Engelse kwekers en de Gentse bloemisterijen. Hierdoor lieten ze hun commissielonen en de vervoerskosten stijgen. Ook Van Geert had hier duidelijk last van: " In 1830 was de inkoop groot, maar tevens zeer moeijlyk, daer de planten, die ik eertyds door tusschenkomst van de heeren Herman en Goeman ontving, thans veel hooger in prys stonden en met bovenmate veel voor vervoerkosten moesten betalen."²⁴⁴ Van Geert vond hier een oplossing op door zijn zoon gedurende drie jaar als leerjongen te plaatsen bij kweker Knight te Chelsea. Ondertussen kon hij bij Engelse kwekers in de omgeving planten aankopen en talrijke plantenzendingen naar Gent doen transportereren. Na zijn leertijd ging Jan Van Geert zijn zoon zelf gaan halen. Zo kon hij de vooraanstaande bloemkwekers in Engeland bezoeken met wie hij reeds in handelsbetrekking was

²⁴² Ibid, p. 25

²⁴³ Ibid, p. 25 - 26

²⁴⁴ Ibid, p. 26

Ontwikkeling van de Bloemencultuur in het Gentse 1500 - 1900

geweest. Zoals de heren Knights, Loddiges, Colville, Mackay, Anderson, Smith, Rollinson en andere. Daar bekeek hij de wijze van kweken en handel drijven. Ook bezocht hij een aantal kastelen en kasteeltuinen rond Londen. Op zijn terugweg deed hij de kwekerij Smith aan, waar zijn aandacht vooral getrokken werd door de *Rhododendrum arboreum*. Na zijn terugkeer in mei '33, met een hele lading 'nieuwe' planten en zijn zoon die de Engelse manier van kweken onder de knie had, nam zijn bedrijf een enorme uitbreiding.

Een citaat uit het werk 'L'hermitte en Belgique' uit 1827 toont aan hoe de bloemeteelt zich in het Gentse reeds had gevestigd en ontwikkeld: "De smaak van het publiek is bijzonder hartstochtelijk afgestemd op de bloemencultuur; deze stad is zeer rijk aan planten; en wij herinneren ons nog hoe de beroemde de Candolle, één van Europa's beroemste botanici, er behagen in vond deze stad te noemen de bevoorrechte stad van Flora. In januari en februari, als de natuur dood is en een treurig sneeuwtapijt de daken der huizen bedekt, treft men er ganse straten aan waar men bijna aan ieder venster een soort kleine tentoonstelling van planten in vollen bloei kan bewonderen."²⁴⁵

5.3.4. Internationale belangstelling ten tijde van het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden.

Door de vele contacten met Engeland en Amerika begonnen vooral rond 1820 talrijke nieuwe en zeldzame planten in het Gentse toe te stromen. Iedere bloemist die zijn bedrijf wilde laten floreren en over de nodige financiële middelen

²⁴⁵ J.G. Van Onsem, *Geschiedenis van de Bloemeteelt in Oostvlaanderen* (Gent, 1950), pp. 224 (p. 49)

Ontwikkeling van de Bloemencultuur in het Gentse 1500 - 1900

beschikte kocht deze zeldzame planten en bloemen overzee aan. In Gent werden ze verder gekweekt, verkocht en verzonden naar geheel Europa. Hierdoor kwam het dat de Gentse bloemisten een faam kregen bij de ons omringende landen.²⁴⁶ De Potter beschreef het als volgt: "De Hoveniers werden rijk; zelfs liefhebbers dreven handel in bloemen. De vreemdelingen bezochten al onze grote tentoonstellingen; Franschen, Duitschers, Hollanders, Italianen, en Engelschen kwamen ieder jaar onze hoveniers schier gansch uitkopen, en aldus verkreeg Gent langzamerhand den eernaam van Flora's tempel."²⁴⁷

Ook uit het volgende citaat van de uit die tijd geleerde Franse schrijver M. T. De Berneaud kunnen we die internationale belangstelling afleiden: "Nergens is de tuinbouw zo bloeiend en zo verspreid als in België; de stad Gent is er de ware hoofdstad van. Daar is immers iederéén tuinbouwer, hetzij om den brode, hetzij uit liefhebberij. Het is ook te Gent dat, in 1809, het plan werd opgevat voor de jaarlijkse openbare tentoonstellingen die, waar ze ook werden overgenomen, zo vruchtbaar blijken te zijn... De Belgische tuinbouwers zijn uitmuntende vaklui. Zij houden van orde en reinheid. Al wat de lucht onzuiver kan maken of het aanblik kan storen, wordt nauwgezet van kant geschoven. Men wordt het er niet moe ruiten te wassen, muren te schrobben, ononderbroken jacht te maken op vernielzuchtige insecten en woekerplanten... Het is derhalve naar België dat onze liefhebbers moeten gaan om de beste methodes aan te leren en de gezondste tradities te bestuderen..."²⁴⁸

²⁴⁶ De Herdt René, *Gentse Floraliën: Sierteelt in Vlaanderen* (Gent, 1990), p. 88.

²⁴⁷ De Potter F., 'Gent, de stad van Flora: Historisch overzicht van haren bloemkweek en bloemhandel. In: *Oud en nieuw, historische, letterkundige en wetenschappelijke uitgaaf*, 1 (1865), p. 359.

²⁴⁸ Citaat uit een werk uit 1823 als besluit van zijn beschouwingen over de tuinbouw in België, *Uit: D' Ydewalle, Charles, De Gentse Floraliën, voorheen en nu of de ontwikkeling van de tuinbouw in het Gentse.*, In: *Het*

5.4. De ontwikkelingen van de bloemencultuur na 1830

5.4.1. De Politieke en economische situatie.

Rond het midden van de jaren twintig kon Willem I zich nog volop wijden aan zijn constructieve politiek van nationale welvaart. Vanaf 1827 moest hij zijn aandacht echter steeds meer geven aan het overwinnen van ernstige binnenlandse problemen. In 1825 was er de opkomst van het neoliberalisme, welke geloofde in de vrije groei van de instellingen en de soevereiniteit bestreed. Het was tevens anti-gouvernementeel want zij vonden dat niets vrij was in de Nederlanden. Er kwam een groeiende oppositie tegen de regering. Wanneer in het begin van 1830 de economische bloei leek te verwelken was het hek volledig van de dam. De werkloosheid onder de handarbeiders door de beginnende mechanisatie en de gestegen voedselprijzen door de mislukte oogst van 1829 zouden als vruchtbare voedingsbodem dienen om een massa proletariërs op straat te krijgen.

In augustus en september 1830 braken er onlusten uit in enkele Zuidelijke provincies. Deze werden gesteund door enkele en een deel van de clerus. De Nederlanders zagen dit als een aanval van de Belgen. Op die manier gaf de regering de opstand haar nationaal karakter, waaraan zij haar succes dankte.

Na de opvoering (25 augustus 1830) van de romantisch nationalistische opera "La muette de Portici" (De Stomme van Portici) in de Koninklijke Schouwburg in Brussel, thans de Muntschouwburg, bleven de toehoorders "vive la liberté" roepen. Later op de avond gingen enkele heethoofden (opgehitst door Franse geheime agenten) aanvallen op woningen van Nederlandse hoogwaardigheidsbekleders en fabrieken

bedrijvige Gent is ook de weelderige Kunst- en Floralia- stad, Gent: Stedelijke Dienst voor toerisme, 1955, p. 9 - 59 (p. 21)

Ontwikkeling van de Bloemencultuur in het Gentse 1500 - 1900

uitvoeren. De Brusselse burgerij reageerde hierop met de oprichting van een burgerwacht. Deze kon de rust herstellen waardoor ze alle macht in de stad verwierven.²⁴⁹

Gesterkt door dit gezag, nam het college van notabelen, dat in het Brusselse stadhuis bijeenkwam, het initiatief in handen. De burgerij wou een modern liberaal systeem en al snel ook een zelfstandig België. Zij namen gedurende september genoegen met de eis van een administratieve scheiding tussen de twee delen van de Verenigde Nederlanden. Willem I twijfelde echter en wachtte tot 29 september om een besluit te nemen. Dit was echter te laat omdat men in België reeds besloten had tot een echte breuk.

Op 23 september 1830 trok Prins Frederik, op bevel van Willem I, met zijn troepen Brussel binnen. Nederland wou de opstandelingen straffen. Hier stuitte Nederland op fel verzet van het voorlopig bewind. Dit militaire optreden verscherpte de tegenstellingen aanzienlijk, maar de actie leidde verder tot niets. Toen de koning niet bij machte bleek de situatie zelf te klaren, vroeg hij de hulp aan de mogendheden (Groot-Brittannië, Oostenrijk, Pruisen en Rusland). Deze konden door de internationale situatie geen hulp aanbieden. Daarom besloot men in oktober 1830 een conferentie te houden met de vier grootmachten en Frankrijk. Toen het Belgisch Congres op 18 november 1830 de onafhankelijkheid uitriep, volgde de conferentie op 20 december. Deze had als voornaamste doel crisisbeheersing en het vermijden van een Europese oorlog. De logica van de internationale situatie tendeerde toen al vrij snel naar een zelfstandige Belgische staat. Op 20 december 1830 werd, buiten Willem I om, besloten tot de onafhankelijkheid van België. Een maand later kwamen de

²⁴⁹ Ten dele uit Wikipedia: http://nl.wikipedia.org/wiki/Belgische_Revolutie ---> gecontroleerd in Blom & Lamberts; Geschiedenis van de Nederlanden. Baarn: uitgeverij HB, 2004, pp. 419.

Ontwikkeling van de Bloemencultuur in het Gentse 1500 - 1900

mogendheden bovendien overeen België voor eeuwig neutraal te verklaren en die neutraliteit ook te garanderen.

België begreep dat het de steun van Engeland nodig had. Daarom aanvaarden zij de Engelse troonkandidaat Leopold van Saksen-Coburg als soeverein. Daarop kregen zij van de conferentie een regeling: de 18 artikelen van 1831. Totaal onverwacht reageerde Willem I toen met een militaire actie, de Tiendaagse Veldtocht. Hiertegen traden de Fransen snel op, ten voordele van de Belgen, waarop de Nederlanders het land verlieten. Als gevolg van deze gebeurtenissen kreeg Willem I gunstiger voorwaarden toegewezen van de conferentie: de 24 artikelen van 1831. Nederland erkent de Belgische onafhankelijkheid pas in 1839, bij het Verdrag van Londen.

Het separatisme dat leidde tot de Belgische onafhankelijkheid was voor België en in het bijzonder de belangrijkste industriestad Gent een catastrofe. In 1832 verwerkte de Gentse textielnijverheid nog slechts 2 miljoen kg katoen, tegenover 7,5 miljoen kg in 1829. De meeste arbeiders waren als direct gevolg van de Belgische afscheuring werkloos geworden en de anderen verdienden nog amper 30 % van hun loon uit 1829²⁵⁰. De crisis liet zich eveneens sterk voelen in de hofbouw. Zij zagen zich beroofd van hun weldoener. Een gevolg hiervan is dat de tentoonstellingen er tijdelijk door in verval raken. Deze crisis blijft echter niet lang duren. Het is een periode waarin de groei van de plantenteelt enorm is. Zo ontstaan de eerste plantentijdschriften, worden de eerste floralia ingericht, worden beroeps naar verschillende werelddelen gestuurd om 'nieuwe' planten te vinden en kan men voor sommige hofbouwers reeds over groothandel spreken.

5.4.2. De Plantentuin na 1830

²⁵⁰ Wikipedia: http://nl.wikipedia.org/wiki/Belgische_Revolutie gecontroleerd in Blom & Lamberts; Geschiedenis van de Nederlanden. Baarn: uitgeverij HB, 2004, pp. 419.

Ontwikkeling van de Bloemencultuur in het Gentse 1500 - 1900

Het wetenschappelijk onderzoek kende in de woelige periode tussen 1830-1835 een inzinking. Dit had eveneens zijn weerslag op de plantentuin. Door de politieke onzekerheid²⁵¹ vertrok de toenmalige directeur Van Breda en het voltallige professorenkorps naar Nederland. Bovendien leed Mussche aan een slepende ziekte waardoor de tuin verwaarloosd werd. Door de scheiding werden er eveneens geen nieuwe planten meer toegestuurd door Hollandse kruidkundigen, zoals von Siebold. J. Knight, een bekend Engels tuinier, schreef in 1833 naar aanleiding van zijn bezoek aan de Gentse tuin: "Er bestaat in Gent een botanische tuin die zich veleer kan beroemen op een ouderwetse dan op een nieuwe inboedel."²⁵²

Na het overlijden van Mussche werd Donckelaer, voormalig hoofdhovenier van de Leuvense plantentuin, aangesteld als hoofdhovenier van de Gentse plantentuin. De Potter vermeldt over deze periode: "... zelf was de hof te openbaar geworden: de raarste en merkwaardigste planten hadden nieuwe meesters gevonden. Hadde het interim nog wat langer geduurd, wij geloven dat men 't zou beproefd hebben gansch den hof, met serren en al, op andere plaatsen over te brengen... Donckelaer vond dan ook zoveel vernield en verwaarloosd, dat de hof, om zoo te zeggen, opnieuw te maken was."²⁵³ Donckelaer heeft dit ook met glans gedaan waardoor amper een paar jaar na zijn indiensttreding de tuin zijn luister van weleer had teruggewonnen. Hij verrijkte de tuin met duizenden nieuwe planten, welke hij ontving via zijn relaties met andere openbare tuinen en de grootste liefhebbers van over de hele wereld. Volgens Delbeke is het door hem dat "den Gentschen Kruidtuin aan de ontwikkeling van den Gentschen Tuinbouw in

²⁵¹ Scheiding van Noorden (België) en Zuiden (Nederland)

²⁵² Ten dele geciteerd uit: "Viane, R. L. & Van den heede, C.J.(reds.), 200 jaar plantentuin Gent, Gent: Vanmelle n.v., 2000, pp. 239 (p. 23)."

²⁵³ De Potter F., 'Gent, de stad van Flora: Historisch overzicht van haren bloemkweek en bloemhandel. In: Oud en nieuw, historische, letterkundige en wetenschappelijke uitgaaf, 1 (1865), pp. 339 – 94.

Ontwikkeling van de Bloemencultuur in het Gentse 1500 - 1900

het begin van der 19^e eeuw, in nauwe betrekking met Ch. Van Hulthem, eenen ernstigen stoot heeft gegeven. Hij heeft de kunde in het kweken van honderden uitheemsche planten aan de Gentsche bloemisten kond gemaakt en deze op hun beurt hebben met hun fijn kweekerstalent de teelt op handelsgebied ingericht en aldus de Gentsche teelten vasten voet gegeven.”²⁵⁴

Ondertussen waren de serres doorheen de tijd in bouwvallige status geraakt. De autoriteiten wilden van de kans gebruik maken om de tuin naar een ander deel van de stad over te plaatsen, die beter geschikt zou zijn voor de plantengroei. Donckelaer verzette zich hier echter tegen. Hierdoor werden er vanaf 1845 nieuwe serres gebouwd. Deze waren monumentaal maar weinig geschikt voor de culturen.²⁵⁵

Na de dood van Donckelaer (1858) werd Van Hulle zijn opvolger. Na een periode van betrekkelijke welstand kwamen er steeds meer problemen om de hoek kijken. Zo lieten de gebreken van de in 1845 opgerichte monumentale serres zich steeds scherper voelen. Ook de lucht rond het Baudeloo was zo vervuild door de talrijke fabrieken in de nabijheid dat deze niet geschikt was voor het kweken van tere planten.²⁵⁶ Toch werd door het stadsbestuur, dat door de organieke wet van september 1835 terug moest instaan voor de tuin, geen actie ondernomen. Ondanks de vele voorstellen en de ijver van vele personen liet het stadsbestuur de plantentuin aan haar treurig lot over. Zij volhardde in het feit dat de herstellingwerken door de staat diende uitgevoerd te worden.

²⁵⁴ Delbeke, V., De Gentsche Kruidtuin., In: Vereniging tot behoud van Natuur- en Stedenschoon voor Oost- en Westvlaanderen., 1 (2), 1938, p. 17 – 19 (p.19).

²⁵⁵ J.G. Van Onsem, Geschiedenis van de Bloemeteelt in Oostvlaanderen (Gent, 1950), pp. 224 (p. 202)

²⁵⁶ Hier een uittreksel van de brief aan stadsbestuur door Van Geert (Vader): “*In den alsnu bestaanden hof zijn de planten als versmacht en de goede lucht wordt hun dagelijks meer en meer ontnomen, door de nieuwe gebouwen en fabrieken die rond den koophandelsdok oprijzen. De rook maakt hen zwart en vuil en verlet hunne volkomene uitwaseminge. Als de hof zal verplaatst zin, zullen de planten eene zuivere lucht hebben*”. (uit ²⁵⁶ J.G. Van Onsem, Geschiedenis van de Bloemeteelt in Oostvlaanderen (Gent, 1950), pp. 224 (p. 203)

Ontwikkeling van de Bloemencultuur in het Gentse 1500 - 1900

Hierbij kwam dan ook nog eens de grote overstroming van 1872 bij waarbij het water tot boven de ketels steeg en een normale verwarming niet kon plaats grijpen.²⁵⁷

Het was pas onder Julius Mac Load dat de Hortus Botanicus naar betere oorden werd verplaatst. De plantentuin werd verplaatst naar het Citadelpark langs de Ledeganckstraat. Hiermee werd een nieuwe glansperiode binnen de annalen van de Hortus Gandavensis geïntroduceerd.

Dat de Gentse plantentuin veel invloed gehad heeft op de evolutie van de sierteelt in onze gewesten blijkt uit het eerste verslag van de bestuursraad van de Maatschappij van Landbouw en Kruidkunde. Het werd ondertekend door Van Hulthem toenmalig secretaris van de maatschappij: "Sedert het stichtten van den Plantentuin dezer stad, een der fraaiste van het Fransche keizerrijk, hebben wij gezien, dat het getal plantenliefhebbers merkkelijk is vergroot, dat onze hoveniers zich hebben verrijkt met een tal van nieuwe planten, die zij vroeger niet kenden, en dat hunne betrekkingen en hun handel zich merkkelijk hebben uitgebreid, niet alleen in deze stad, maar ook met al de omliggende steden, met Holland, met het noorder- en andere departementen. De bezorgdheid der bestuurders van den plantentuin om hem te verrijken met al wat mooi en zeldzaam is, het groot getal planten, zaden en loten van daar herkomstig is en die den hoveniers en liefhebbers werden uitgedeeld, den aanmoedigingen en prijzen door de maatschappij uitgeloofd, hare jaarlijkse tentoonstellingen, en de vriendschappelijke samenkomsten, die herhaaldelijk binnen elke maand plaats grepen, de goede verstandhouding tusschen de hoveniers en de liefhebbers, en de kennis, die daarvan het natuurlijk gevolg is, zullen onze hoveniers, die reeds als de beste van België bekend staan, nog meer doen onderscheiden, en van Gent de hoofdplaats maken

²⁵⁷ Ibid; p. 204

Ontwikkeling van de Bloemencultuur in het Gentse 1500 - 1900

voor den handel van zeldzame planten en bloemen, evenals de handel in Tulpen, Hyacinten en Narcissen gedurende langen tijd uitsluitend te Haarlem gevestigd bleef.”²⁵⁸

5.4.3. Evolutie van de sierteelt van 1830 tot het midden van de negentiende eeuw.

Door de scheiding der Nederlanden heerste er in de Gentse hofbouwwereld een verwarde situatie. Door het wegvallen van hun weldoener -Willem I- heerste er een ware crisis in de hofbouwmiddens. Ook het overlijden van twee figuren die voor de Gentse sierteelt voor essentieel belang waren hebben niet geholpen aan de situatie. Charles van Hulthem, mede-oprichter van de plantentuin, stierf in 1832. Jan Mussche, de Hortulanus van de plantentuin stierf twee jaar later. Jan Van Geert schreef hierover: *“Ondertusschen hadden wy allen een gevoelig verlies geleden: De heer Jan-Hendrik Mussche, opper - hovenier van den Gentschen Kruidhof, was den 24 december 1834, in den ouderdom van rond de 70 jaren overleden. ... Die kundige en zedige man, wiens raadgevingen men nooit te vergeefs aenriep, heeft oneindig veel medegeholpen om den lust tot de plantenweekery te verspreiden en de stad Gent in dit vak den rang te doen bekomen dien zy thands geniet.”*²⁵⁹

Pas met de tentoonstelling in 1834 van de Koninklijke Maatschappij van Landbouw en Kruidkunde ter ere van haar vijftwintigjarig bestaan kunnen we spreken van een zekere heropbloei van de bloemeteelt in het Gentse.²⁶⁰

²⁵⁸ De Kerckhove – De Denterghem; De Floralia van Gent, Gent: s.n., 1878, genummerd van p. 65 tot p. 95. overgenomen uit: Du Pré, Ellen; De exotische planten in de botanische tuinen van liefhebbers en beroeps te Gent en omstreken, in de periode 1800-1850 (onuitgegeven licentiaatsverhandeling); Ugent; 1994; pp. 370 (p. 132 - 133).

²⁵⁹ Van Geert, J., Schets van den Gentschen Bloemhandel sedert het begin dezer eeuw., Gent: Van Doosselaere, 1864, p. 30.

²⁶⁰ J.G. Van Onsem, Geschiedenis van de Bloemeteelt in Oost-Vlaanderen (Gent, 1950), pp. 224 (p. 50)

Ontwikkeling van de Bloemencultuur in het Gentse 1500 - 1900

Rond 1837 zijn er volgens Van Onsem reeds 230 serres en 120 hofbouwers in Gent. Dit met een uitvoercijfer van 1.500.000 fr.²⁶¹ Deze explosieve toename van hofbouwers in onze gewesten werd eveneens beschreven door Van Geert: "Het getal liefhebbers in planten groeide meer en meer aen, en zoo werd de hoveniersstand van dag tot dag beter en voordeeliger: ook zag men welhaest menigvuldige jongelingen zich daerop toeleggen, bemerkende dat zy daerin een goed en treffelyk bestaen konden vinden. Ongetwyfeld hebben onze jaerlyksche tentoonstellingen oneindig veel medegeholpen om den lust tot de bloemen alhier zoo algemeen te maken: want er zyn thans weinig huizen in Gent van de hoogste tot de geringste klasse der bevolking , maer (sic) men zich niet met het kweken van eenige planten bezig houdt."²⁶²

Toch ontbrak het de hofbouwers aan het begin van de jaren '40 nog steeds aan dieper inzicht, voorlichting en elementaire wetenschappelijke vorming. De planten werden hierdoor primitief en in weinig voordelige omstandigheden gekweekt. De planten waren dan ook vier maal zo duur als in 1914²⁶³. De grote bedrijven zoals die van Verschaffelt, Van Houtte, Van Geert, Verleeuwen, De Saegher, Lanckman en Baumann waren de bekendste. Deze bedrijven hadden eveneens contacten met het buitenland en dan voornamelijk Engeland om planten in te voeren. Toch waren zij eerder uitzonderingen in de Gentse bloemisterijscène. Rond 1840 bestonden er vooral veel kleine bedrijfjes, met één of twee serres en een beperkt assortiment planten. Men bracht ze op de markt of verkocht ze door aan de meer gereputeerde siertelers. Deze kleinere bloemisten hadden

²⁶¹ J.G. Van Onsem, *Geschiedenis van de Bloemeteelt in Oost-Vlaanderen* (Gent, 1950), pp. 224 (p. 50)

²⁶² Van Geert, J., *Schets van den Gentschen Bloemhandel sedert het begin dezer eeuw.*, Gent: Van Doosselaere, 1864, p. 31.

²⁶³ De Corte, P. & De Herdt, R., *Fine Fleur, Gentse floralien en bloemsierkunst*. Tielt: Lannoo, 2005, pp. 159 (p. 30)

Ontwikkeling van de Bloemencultuur in het Gentse
1500 - 1900

niet de kennis en het geld om zich in Engeland te gaan bevoorraden met nieuwe variëteiten.

In het werk van Delathouwer krijgen we een overzicht van de hoveniers en hofbouwers te Gent van op het eind van de jaren '40²⁶⁴. Volgens hem telt Gent in 1848 126 hofbouwkundigen met 486 serres.

Bailleul	Hospitaalstraat 57
Baumann	Nieuwe Wandeling
Beelaert	Berouw
Bracke	Kleine Bellevuestraat
Byls, gebroeders	buiten de Brugsepoort nr.
46	
Cardon	Kleine Bellevuestraat
Coene	Gentbrugge
Collombier	Ledeberg, Rotsen Aardeweg
Cornelis Pieter	Ledeberg,
De Clerq J.	Ledeberg, bij de kerk
De Cock Lieven	Ledeberg, bij de kerk
De Cock Aug.	Schipgracht
De Cock Frans	Palingstraat 28
De Cock J.B.	Ledeberg, bij den Karpel
De Coninck	in de Allée -Verte
De Coster J.B.	te Melle, aan de zwaan
De Cuyper, weduwe en zoon	Bellevuestraat 37
De Deyn	Coupure 23
De Herdt	Vogelzang 3
Delaruye-Spae	Terplaten 37
Delaruye Eduard	Berouw
Delbare Louis	Ledeberg-Dries
Delmotte	Sint-Lievensstraat 37
De Mangelaere L.	Sint-Amandsberg Oostakker

²⁶⁴ Overgenomen uit Delathouwer L.A., Het Belgisch kruidboek of de Gentse hovenier., Gent: Hoste & Hebbelynck, deel 1, 1848, p. 169-170.

Ontwikkeling van de Bloemencultuur in het Gentse
1500 - 1900

Demarcq	Engelse Nonnestraat
De Moerlooze Frans	Bagattestraat
De Moerlooze Jan	Bellevuestraat 1
De Moerlooze Jacob	In de Camellia, te
Ledeberg	
De Saegher	Grijsberg 27
De Waele	Akkergeraast
Duval Cornelis	Holstraat 44
François, gebroeders	Holstraat 66
Gezelle Frans	Plaisantvest 44
Gulinck	buiten Brugse poort
Ghijs Piet	Dendermondsesteenweg
Haek-Helsens	Slijpstraat
Heantjens	Kleine Bellevuestraat 18
Haessaert Constant	bij Sint Denijs Westrem
Hellebuyck	Gentbrugge
Helsens Fred	Slijpstraat
Helsens Guill.	Abeelstraat
Hoste Lauwereyns	Bagattestraat 78
Langerock Jan en Lod.	Kleine Bellevuestraat
Leurquain weduwe	Pollepelstraat
Leys Francies	Kallei 1
Mathot	buiten Kortrijkse Poort
Moentjens P.	Mariakerke
Pathé Albinus	Bij Casino 27
Roets Guill.	Akkergeraast
Roos Francies	Afsnede
Schilders	Spaans kasteel
Schockaert Ch.	Ledeberg
Schuermans, zoon	Sint-Pietersplein
Spae Fr.	Kortrijksestraat 145
Spae, gezusters	Krommen Elleboog 29
Spae Francois	Coupure 57
Story, weduwe	Bij Muidepoort

Ontwikkeling van de Bloemencultuur in het Gentse
1500 - 1900

Timmerman	Dendermondsesteenweg
Troeblijn	Sint-Amandsberg
Van Damme Jan	Akkergeraast
Van den Zanden	buiten de Keizerspoort
Vanderhaeghen	Bellevuestraat 72
Van Dijcke	Sint-Pietersnieuwstraat
101	
Van Geert Jan	Keizerspoort
Van Geert Aug.	Belgradestraat 65
Van Houtte	Gentbrugge
Van Loo	Kortrijksestraat 101
Verkouteren	Berouw
Verleeuwen	buiten Keizerspoort
Verschaffelt Alex.	Stapelstraat 50
Verschaffelt Jan	Holstraat 43
Verschaffelt Louis	Rooighem
Verschaffelt Jos	Sint-Pieters-Vrouwstraat
50	
Verschaffelt, weduwe L.	Bagattenstraat 76
Verschaffelt Jan, zoon van L.	Ledeberg
Verschaffelt Alex. Jul., zoon L.	bij Casino 25
Vervaene D.	Buiten Keizerspoort
Vervaene Fr.	Ledeberg
Vervaene Louis	Ledeberg

In deze periode speelde de Koninklijke Maatschappij voor landbouw en kruidkunde nog steeds een belangrijke rol. De bloemisten konden op de tentoonstellingen hun mooiste collecties en exemplaren laten bewonderen. Zo verspreiden ze de liefde voor de plant zowel lokaal als internationaal. Ook zorgden ze voor de faam van de Gentse hofbouw. De Lahaye, toenmalig ondervoorzitter van en voorzitter van de jury op de tentoonstelling van 1949 vatte het zo samen: "In de

Ontwikkeling van de Bloemencultuur in het Gentse 1500 - 1900

hofbouwkunst is de stad Gent zonder weerga. In onze oude en nijverige stad lieten de hofbouwproducten van alle landen zich inburgeren. Dank zij de volharding en de grondige kennis van onze tuinbouwers, nemen de moeilijkste vreemde planten schoner vormen, bontere en rijkere kleuren als in hun land van herkomst aan. Zulke schitterende uitslagen maken van Gent het ware vaderland van Flora.”²⁶⁵ Volgens de Kerchove-De Denterghem bezochten alle standen deze tentoonstellingen: “Nergens meer dan te Gent is het volk zoo zeer met de floralia ingenomen. Al de standen der samenleving stroomden er even beheerig heen, en smaken er een waar genot: de dagen, als men er tegen 50 en 75 centiemen toegang bekomt, zijn niet die waarop de bloemen het minste bewonderd worden; integendeel, het ‘kleinere’ publiek oordeelt en waardeert de geëxposeerde verzamelingen doorgaans beter dan de bezoekers der eerste dagen: dat volgt uit een wereld bijna feit, namelijk dat er te Gent schier geen huisje is, hoe schamel ook, waarvan de venster niet wordt opgefrischt met eenen bloempot of eene of andere plant, die, met liefde onderhouden, de vreugde uitmaakt van hare nederige kweekers. Soms is het verbazend onder de werklieden, die zich op de tentoonstellingen verdringen, liefhebbers aan te treffen, die, zelve zekere planten aangekweekt hebbende, voor het uitgestalde eene uitzonderlijke, gansch hartelijke deelneming betuigen.”²⁶⁶

In maart 1839 hield de maatschappij haar derde tienjarig wintersalon. Het werd een enorm grote tentoonstelling waarbij het publiek 3722 planten kon bewonderen. Deze nam plaats in haar nieuw gebouw gelegen langs de coupure: “Het Casino”, dat

²⁶⁵ J.G. Van Onsem, *Geschiedenis van de Bloemencultuur in Oost-Vlaanderen* (Gent, 1950), pp. 224 (p. 58)

²⁶⁶ De Kerchove-De Denterghem, O., *De Floralia van Gent.*, Gent, s.n.; 1878, genummerd van p. 65 tot p. 95); Overgenomen uit: Du Pré, Ellen, *De exotische planten in de botanische tuinen van liefhebbers en beroeps te Gent en omstreken, in de periode 1800-1850.*, (onuitgegeven licentiaatsverhandeligen in Letteren en Wijsbegeerte), 1994, pp. 370 (p. 97-98)

Ontwikkeling van de Bloemencultuur in het Gentse 1500 - 1900

sinds 15 augustus 1836 ingehuldigd was. De maatschappij besloot toen om elke vijf jaar een tentoonstelling van zulk allure te organiseren. Later zouden deze tentoonstellingen bekend worden onder de naam 'Floraliën'. Deze verschilden met de zesmaandelijks tentoonstellingen door de grootsheid van het gebeuren, de talrijke wedstrijden en prijzen, de internationale jury en de enorme publicitaire aandacht.²⁶⁷

Op de eerste tentoonstelling in 1809 werden er 49 planten tentoongesteld. Op de wintertentoonstelling van 1847 waren dat reeds 3260 planten. Het ledenaantal van de maatschappij steeg ook van 34 leden bij de stichting in 1808 tot meer dan 1500 omstreeks het midden van de 19de eeuw.

Uit al deze feiten lijkt het duidelijk dat de planten- en bloemencultuur ontegensprekelijk in de lift zat. Toch was het nog voor verbetering vatbaar. Zo was er geen degelijke opleiding om de bloemencultuur naar een hoger niveau te tillen.

Op het eind van de jaren '40 was er wel een zware crisis in onze gewesten. De vlasnijverheid, de grootste industrie van het platteland, werd door de mechanisatie zeer ernstig in gedrang gebracht. De mislukte oogsten en de aardappelziekte verergerden de toestand. Door deze omstandigheden stegen de voedselprijzen en brak er hongersnood uit. Logischerwijs had dit ook zijn effect op de hofbouw die een kleine kentering kende in die periode.

5.4.3.1. De modeplant uit de aanvang van 19de eeuw: De Camelia²⁶⁸

²⁶⁷ De Herdt René, Gentse Floraliën: Sierteelt in Vlaanderen (Gent, 1990), p. 325 (p. 92).

²⁶⁸ Grotendeels overgenomen en geciteerd uit: De Herdt René, Gentse Floraliën: Sierteelt in Vlaanderen (Gent, 1990), p. 325 (p. 102).

Ontwikkeling van de Bloemencultuur in het Gentse 1500 - 1900

De camelia's vormden de grondslag van de Gentse bloemisterij in de eerste helft van de negentiende eeuw. Al in de derde eeuw werd de camelia beschreven in Chinese manuscripten. De eerste Camelia's in Europa waren waarschijnlijk in de zeventiende eeuw in Portugal geïmporteerd. In 1739 werd de plant vanuit China naar Engeland gevoerd door lord Petre. De naam van de plant is, door Linnaeus, afgeleid van George Joseph Kamel (1661 - 1706). Kamel, een jezuïet, die vaak naar het oosten ging, leverde door zijn studies een belangrijke bijdrage aan de plantkunde.

Tot bij de aanvang van de negentiende waren het vooral de Engelsen die ze in cultuur brachten. De eerste camelia die te Gent werd ingevoerd vanuit Engeland was in 1801. De continentale blokkade, die ingesteld werd vanaf 1806, maakte verder handelsverkeer met Engeland echter onmogelijk. Toch maakte men er in de hofbouwwereld een prestigepunt van om bloemen te bezitten die de blokkade hadden doorbroken. Zo slaagde Joost Verleeuwen erin om via Nederland een Camelia in Gent te krijgen. Hij stelde deze Camelia dan ook voor op de eerste tentoonstelling van de Maatschappij voor Landbouw en Kruidkunde in 1809. Wanneer de handelsblokkade tot een einde kwam (1814/1815) zou de Gentse horticultuur zich in sterke mate op de Engelse Camelia's richten. Louis Casier slaagde erin de vermeerdering van de Camelia's tot vier maal toe te versnellen. Dit deed hij door het "zetgriffelen" op de wilde onderstam. Deze methode zou ervoor zorgen dat de Gentse sierteelt een grote voorsprong zou nemen op het buitenland.

Al snel veroverden de "Gentse" camelia's het buitenland. Van overal stroomden de bestellingen toe. Zo vertrok er in 1836

Ontwikkeling van de Bloemencultuur in het Gentse 1500 - 1900

een schip naar Odessa met aan boord 6000 Gentse Camelia's²⁶⁹. De auteur L.A. Delathauwer geeft ons een beschrijving van het kweken van Camelia's omstreeks 1848: "... men heeft sedert 30 of 40 jaren deze schoone planten zoodanig vermenigvuldigd, en op eene kundige wijze door het zaed aangekweekt, dat wy heden by onze bloemisten, hoveniers en liefhebbers, wel 800 verschillende soorten en medesoorten, met allerlei gedaenten van bladen en kleuren,, enkele, half-enkele en dubbele bloemen vindt, waaronder men rooskleurige, roode, witte, bonte en gestreepte bloemen bemerkt, die meest allen door onze kundige kweekers uit het zaed gewonnen of uit vreemde landen hier byeen verzameld zijn. Gelyk myn werk te wydloopig zou worden, indien ik al de namen die de Kamellias van de kweekers hebben verkregen, wilde melden, zal ik my bepalen met te zeggen dat men de lysten met al de namen, gedaenten en kleuren der bloemen daerby aengemerkt, hier kan bekomen by onze besonderste bloemisten, die zich bemoeijen met die plant voort te kweken en naer alle vreemde landen te verzenden, alwaer zy heden onder den naem van Gentsche Kamellias zyn bekend. De Kamellias worden op de wyze van de Oranjeboomen gekweekt en op verscheidene wyzen geënt; ..." ²⁷⁰

Tot omstreeks 1870 was de camelia dé geliefde plant. Op talrijke feesten was zij aanwezig. De burgerij ging niet zonder een Camelia in het knoopsgat op stap. Na 1870 was deze bloem niet meer de "modeplant" die ze ooit was. Zij had haar plaats moeten afstaan aan de Azalea indica en de Orchidee.

²⁶⁹ De Potter F., 'Gent, de stad van Flora: Historisch overzicht van haren bloemkweek en bloemhandel. In: Oud en nieuw, historische, letterkundige en wetenschappelijke uitgaaf, 1 (1865), p. 366.

²⁷⁰ Delathouwer L.A., Het Belgisch kruidboek of de Gentse hovenier., Gent: Hoste & Hebbelynck, deel 1, 1848, p. 169-170. Via: De Herdt René, Gentse Floraliën: Sierteelt in Vlaanderen (Gent, 1990), p. 325 (p. 102 - 103)

5.4.4. Evolutie van de sierteelt in de tweede helft van de negentiende eeuw

Na de crisis van de jaren '40 verbeterde de economische situatie. De industriële ontwikkeling was over het algemeen gunstig en de nijverheid ging omstreeks 1870 een bloeiperiode tegemoet. Ook op sociaal vlak betekende het einde van de 19de eeuw een ommekeer. Er kwam geleidelijk aan een uitgebreid stelsel van sociale wetgeving die de omstandigheden van de arbeiders verbeterden. Tegen het eind van de 19de eeuw was de levensstandaard van de bevolking duidelijk toegenomen. Zo was de koopkracht bijna verdubbeld ten opzichte van het midden van de eeuw. Door de vermindering van het aantal werkuren hadden de arbeiders ook meer vrije tijd. Hierdoor kwam er tijd voor "nuttige" en "leerzame" vrijetijdsbesteding, namelijk de groenten-, fruit- en bloemeteelt. Ook in de arbeiderswoning stond voortaan een sierplant en was er vraag naar snijbloemen.²⁷¹

Op 30 april 1849 was Louis Van Houtte gestart met een middelbare tuinbouwschool, die door de regering werd gesubsidieerd. Vijfentwintig jaar lang zou Van Houtte directeur zijn en liet hij bekende plantkundigen les geven. Door het opleiden van ervaren technici, met zowel een theoretische als praktische kennis, heeft Van Houtte de ontwikkeling van de Belgische sierteelt sterk bevorderd. De school trok ook heel wat leerlingen uit het buitenland. Deze jonge bloemisten ondergingen hier hun opleiding en zouden de faam van de Gentse tuinbouw in het buitenland helpen verspreiden.²⁷² Van Hulle schrijft hierover: "*... Nu, wanneer het staatsbestuur, of de vooruitziende mannen, wiens*

²⁷¹ Gedeeltelijk overgenomen en geciteerd uit: De Herdt René, Gentse Floraliën: Sierteelt in Vlaanderen (Gent, 1990), p. 325 (p. 109 - 110)

²⁷² De Herdt René, Gentse Floraliën: Sierteelt in Vlaanderen (Gent, 1990), p. 325 (p. 122)

Ontwikkeling van de Bloemencultuur in het Gentse 1500 - 1900

ingevingen het gevolg heeft, de inrichting van Tuinbouwscholen heeft bevolen, was zijn einddoel niet, door een bijzonder onderwijs, te komen tot de uitbreiding, de volmaking en de verspreiding onder het volk van al de bebouwingen in het algemeen en van deze die het nut of het vermaak betreffen, in't bijzonder?

De beginselen waren zeer moeilijk: de slenter voerde het meesterschap; het ontbrak aan leeraars. Men beproefde het nochtans, al tastende, en weldra kwamen de eerste gediplomeerde leerlingen zich voegen bij hunne eerste meesters; fier over hunne zending, waren zij, misschien zonder het te weten, de voorloppers eener tuinbouwkundige leering welke berustte op de min of meer grondige kennis der plant en bijgevolg op de regels welke in de teelt moeten gevolgd worden. Hebben zij en hunne opvolgers er toe bijgedragen, om de tuinbouwlust die zich meer en meer openbaart, te verspreiden."²⁷³

Op 12 mei 1850 stierf één van de grootste promotors van de Gentse tuinbouw, Alexander Verschaffelt. Van Geert schrijft over hem: "... Men moet met waarheid bekennen dat hij, door zijne uitgebreide korrespondentie, het meest heeft bijgedragen om den Gentschen Bloemhandel in een groot deel van Europa vermaard te maken..."²⁷⁴ Zijn zoon Ambrosius volgde hem op en onder hem nam de faam van hun bloemkwekerij sterk toe.

De Potter laat weten dat Gent, rond 1860, hét Mekka van de hofbouw was geworden. Meer dan 200 bloemisten en liefhebbers beschikten over meer dan 600 serres. Onder de voornaamste vermeldt hij: " ... de heren C.-L. en W. Alberdienst, Jozef

²⁷³ Van Hulle, H.J., Welke zijn de aan te wenden middelen om de plantenteelt onder het volk te verspreiden?, In: Tijdschrift over Boomteeltkude, Bloemeteelt en Moeshovenierderij., 1886, p. 107 – 111 & 151 – 154 (p.107 – 108).

²⁷⁴ Van Geert, J., Schets van den Gentschen Bloemhandel sedert het begin dezer eeuw., Gent: Van Doosselaere, 1864, p. 30 - 31

Ontwikkeling van de Bloemencultuur in het Gentse 1500 - 1900

Baumann, Jozef Beeckman, Byls, J.-B. Cardon, F. en A. Coene, Dallièrè, J.-B. en Lieven de Cock, De Coninck, Jan en Lodewijk Delmotte, De Saegher, Lodewijk de Smet, Ghys, G. Helsens, Haentjens, Hoste, Lammens, Leys, J. Moerloose, L. Maenhout, Albijn Pathé, Papeleu, Robichon, L. Roos, Tonel, J.J. en Pieter van Damme, Van der Meulen, Van Eeckhaute, Van Geert, vader en zoon, Ambroos en Jan Verschaffelt, D. Vervaene, Pieter Wyckaert, enz...

De voornaamste liefhebbers van den hofbouw zijn: de heeren Victor Van den Hecke van lembeke, voorzitter der maatschappij van hofbouw en kruidkunde; J. De Cock-Speelman, Van de Woestyne-d'Hane, Cam. Vanden Bossche (St. Denijs-Westrem), J. d'Hoop, De Kerckhove van Oeselgem, Burchtgraaf de Nieupart (Poeke), juffrouw weduwe Tertzweil, Aug. Mechelynck, ridder Heynderycx-De Volder, Claes-Thierentyn, enz..."²⁷⁵

Van Geert beschrijft de situatie als volgt: "Wanneer ik overdenk wat de bloemhandel alhier ten tyde myner kindsche jaren was, en dan beschouw waertoe hy thands gekomen is, zie ik met bewondering wat de vlyt en neerstigheid der gentsche hoveniers op den tyd van 50 jaren uitgewerkt hebben, en voel eene zekere zelfvoldoening, denkende dat ik ook het myne heb bygedragen om onzen handel dien luister en voorspoed te helpen geven die hy bekomen heeft. Trouwens de plantenweekery is heden een der voornaemste takken van den gentschen koophandel geworden, waerby niet alleen de hoveniers, maer een oneindig getal werklieden, tot verschillende ambachten behoorende, hun bestaen vinden. Voegt hier nog by de verzendingen van planten die daghelyks en byna onophoudelyk, zoo langs de yzeren wegen als met de beurtschuiten en de nog bestaende diligentien gebeuren, en

²⁷⁵ De Potter F., 'Gent, de stad van Flora: Historisch overzicht van haren bloemweek en bloemhandel. In: Oud en nieuw, historische, letterkundige en wetenschappelijke uitgaaf, 1 (1865), p. 394

Ontwikkeling van de Bloemencultuur in het Gentse 1500 - 1900

men zal zich eene gedachte kunnen maken van de overgrootse kapitalen die door dezen handel in omloop worden gebragt.”²⁷⁶

Rond het midden van de eeuw voerden ontdekkingsreizigers nieuwe planten in uit Nieuw-Holland, Brazilië, Japan, Mexico, Peru,... Jaarlijks werd aldus voor hoge bedragen aan planten ingevoerd. De voornaamste staten voor uitvoer waren: Holland, Engeland, Frankrijk, Rusland, Duitsland en Italië²⁷⁷. Alle Europese vorstenhuizen werden door de Gentse hofbouwers van planten voorzien. Deze uitgebreide planten-importaties en de voortdurende inspanningen van de hofbouwers gaven aanleiding tot grootse internationale tentoonstellingen. De eerste nam plaats in Brussel (1864). Andere belangrijke internationale tentoonstellingen namen plaats in Amsterdam (1865), Londen (1866), Parijs (1867), St. Petersburg (1869). De Gentse hofbouwers behaalden op deze tentoonstellingen de mooiste prijzen. Dit vooral met nieuwe Azalea- variëteiten.

Rond 1878 lag het zakencijfer al tussen de 3,5 en 4 miljoen frank te liggen. Het kweken van de zogenaamde handelsplant, met de 'Azalea indica' en de "heidegrondplanten" op kop, nam steeds verder uitbreiding. De kwekers schakelden ook meer en meer over van een bedrijf, waar een mengeling van planten werd gekweekt, naar meer specifieke plantenculturen.

Op de bloeiende Gentse plantenuitvoer kwam omstreeks 1880 een zwarte schaduw te liggen. Op de Phylloxera- conventie, die gehouden werd te Bern op 17 september 1878, waren de wijnlanden namelijk overeengekomen dat geen enkele plant, boom of struik in de handel mocht worden toegelaten als de wortels niet van de aarde waren ontdaan. Dit had natuurlijk

²⁷⁶ Van Geert, J., *Schets van den Gentschen Bloemhandel sedert het begin dezer eeuw.*, Gent: Van Doosselaere, 1864, p. 37.

²⁷⁷ ²⁷⁷ De Potter F., 'Gent, de stad van Flora: Historisch overzicht van haren bloemkweek en bloemhandel. In: *Oud en nieuw, historische, letterkundige en wetenschappelijke uitgaaf*, 1 (1865), pp. 339 – 94.

Ontwikkeling van de Bloemencultuur in het Gentse 1500 - 1900

grote gevolgen op de handel in de sierplantenteelt. Deze maatregelen werden genomen om de wijngaard- culturen te beschermen tegen de inval van de druivenbladluis. Toch lieten de meeste wijnlanden in 1878 en 1879 zonder enige beperking de invoer van sierteeltproducten toe. De uitvoer van de hofbouw nam bovendien een spectaculaire groei. Dit was een rechtstreeks gevolg van de Phylloxera- maatregelen. De buitenlandse liefhebbers, die een effectieve inwerking treden van de conventie vreesden, deden snel nog een voorraad planten op. Toen in februari 1880 de buitenlandse pers echter meedeelde dat de maatregelen van Bern volledig zouden worden toegepast, begonnen onze hofbouwers zich zorgen te maken.

Hierdoor vormden enkele Gentse hofbouwers²⁷⁸, ter verdediging van hun belangen, een "Comité der Gentse hofbouwers". Hieruit onstond de Syndicale Kamer (17 mei 1880) die enkele tijd later haar werking over het gehele land uitstreckte onder de naam "Syndicale Kamer der Belgische Hofbouwkundigen" (18 Augustus 1882). Deze zorgde voor het steeds opnieuw verschuiven van de datum voor de inwerkingtreding van de maatregelen van de Conventie van Bern. Door het verzet dat ook Nederlandse, Duitse en Engelse verenigingen aantekenden werd er in 1881 een tweede congres te Bern gehouden. Hier kwam men tot een nieuwe overeenkomst. Deze bestond erin dat planten en bloembollen ingevoerd mochten worden met een kluit teeltaarde mits bijvoeging van een certificaat. Vanaf 1883 kende men nog een aantal versoepelingen.

Een statistiek²⁷⁹ vermeldt dat er rond 1880 over het gehele land 1200 hofbouwkundigen, boomkwekers, zaadhandelaars en tuinarchitecten waren. Dat Gent hét hofbouw-centrum bij

²⁷⁸ August Van Geert, Louis de Smet, Adolf d'Haene, Lucien Linden, Jan Nuyttens-Verschaffelt en Louis Van Houtte junior

²⁷⁹ Morren, E, *La Belgique Horticole, annales d'horticulture, Belge et étrangere*, Liège, 1882, p. 12 via: J.G. Van Onsem, *Geschiedenis van de Bloemencultuur in Oost-Vlaanderen (Gent, 1950)*, pp. 224 (p. 65)

Ontwikkeling van de Bloemencultuur in het Gentse 1500 - 1900

uitstek vormt, blijkt uit het aantal bloemisterijen per provinciehoofdstad: Antwerpen: 16; Aarlen: 0; Brugge: 32; **Gent: 135**; Hasselt: 3; Luik: 49; Bergen: 8; Namen: 5.

De hofbouw was op het einde van de eeuw het stadium van de vrijetijdsbesteding voor rijke burgers volledig ontgroeid²⁸⁰. Het was uitgegroeid tot een nationale industrie die voor de staat een enorme bron van inkomsten vormde. In 1882 schatte de heer Willequet de waarde van de Gentse plantenexport rond de 7 miljoen frank.²⁸¹ Tot het jaar 1889 stijgt de bloei van de Gentse hofbouw. Rond 1888 werd het aantal bloemisterijen geschat op 273. Door de constante stijging van de bevolking werden steeds meer braakliggende terreinen ingenomen door woningprojecten. Hierdoor en door de stijgende prijzen van de grond breidde de bloemeteelt zich geleidelijk aan uit naar de omringende gemeenten. Vandaar dat, naast Gent, nu ook Wondelgem, Sint-Amandsberg, Ledeborg, Gentbrugge, Merelbeke, Melle, Lochristi, Evergem, De Pinte, Sint Denijs Westrem en Munte deel gingen uitmaken van de groeipool van de bloemen- en plantenteelt.

5.4.4.1. Sociale impact van de sierteelt

Dat er een drang bestond om de plantenteelt te verspreiden onder de 'gewone bevolking' kunnen we afleiden uit verschillende bronnen. Zo vinden we in een tijdschrift²⁸² uit 1886 een artikel met de titel 'Welke zijn de aan te wenden middelen om de plantenteelt onder het volk te verspreiden' geschreven door Van Hulle. Hierin geeft hij enkele mogelijkheden om dit doel te bereiken. Zo heeft hij het over

²⁸⁰ De Herdt René, Gentse Floraliën: Sierteelt in Vlaanderen (Gent, 1990), p. 325 (p. 166)

²⁸¹ Een eeuw vooruitgang in den Belgischen hofbouw : vijftigjarige herdenking der stichting van de Syndikale kamer der Belgische hofbouwkundigen 1880-1930., Gand : Hoste, n.d, pp. 200 (p. 45) via: J.G. Van Onsem, Geschiedenis van de Bloemeteelt in Oost-Vlaanderen (Gent, 1950), pp. 224 (p. 65)

²⁸² Tijdschrift over Boomteeltkunde, bloemeteelt en moeshovenierderij, 1886

Ontwikkeling van de Bloemencultuur in het Gentse 1500 - 1900

de rol van de 'reizende voordrachtgever' en de schoolmeester. De schoolmeester zal de liefde voor de bloemen moeten doorgeven aan de 'tedere jeugd'. "Zoo zullen bijna allen min of meer ingewijd zijn met de geheimen der natuur, zij zullen de planten beminnen, later als werklieden, zullen zij die kweken, zoodra de gelegenheid zich voordoet."²⁸³ De reizende voordrachtgever zal dan bij uitstek de verspreider zijn van plantenkweek onder de werkende klassen. Ook pleit hij ervoor om een stuk grond aan de werklieden te geven om planten te kweken. En voor de mooiste tuintjes prijzen uit te vaardigen. Volgens Van Hulle zou dit een voortreffelijk middel van propaganda zijn. Dit is echter enkel mogelijk voor 'den buiten', in de steden zou men de teelt van bloemen enkel kunnen verspreiden door het voorbeeld, wegens plaatsgebrek. Zo schrijft hij: "Dat de rijken beter hunne culturen verzorgen en deze uitbreiden: de burger zal zulks willen navolgen en eindelijk de werkman ook zal willen planten aan zijn venster hebben, en groen overal waar een hoekje vrij blijft. Hij zal er maar te gelukkiger om zijn en de beschaving zal alsdan een kloeken stap vooruit gedaan hebben."²⁸⁴

Maar ook op andere manieren trachtte men de liefde voor planten en bloemen te verspreiden. Een voorbeeld daarvan kunnen we afleiden uit de volgende afbeelding²⁸⁵. Hieruit kunnen we zien dat er een bloemenfeest wordt georganiseerd in de wijk Ekkerhem. We kunnen zien dat het om een soort van praaltocht ging waar al het moois kon bewonderd worden.

²⁸³ Van Hulle, Welke zijn de aan te wenden middelen om de plantenteelt onder het volk te verspreiden., In: Tijdschrift over Boomteeltkunde, bloemeteelt en moeshovenierderij, 1886, p. 107 – 111 & 151 – 155 (p. 109)

²⁸⁴ Ibid, p. 151

²⁸⁵ vliegende bladen fonds I; C 41

Ontwikkeling van de Bloemencultuur in het Gentse 1500 - 1900

5.4.4.2. Modeplanten

5.4.4.2.1. De Azalea

De Azalea werd het eerst vermeld door Breynius²⁸⁶ onder de benaming '*Chamaerhododendron exoticum amplissimum floribus liliacüs*'. De Nederlanders voerden haar voor 1680 in uit Jacarta en werd twaalf jaar lang gekweekt door Jeroom van Beverning. Deze soort ging echter op het einde van de 17de of begin 18de eeuw verloren als cultuurplant in Holland. De Duitse geneesheer Kaempfer bracht ze terug in Europa in 1693 wanneer hij terugkwam van Japan met een Hollands gezantschap. Carolus Linnaeus gaf de plant, steunend op de geschriften van zijn voorgangers, de naam Azalea Indica. Later (1808) werd een Azalea Indica naar Engeland gebracht door kapitein Welbanck. Anderson, hoofdhovenier van James Vere kweekte de plant verder door middel van afleggers. De Franse catalogi maakten melding van de plant in 1815. In België werd zij in 1818 tentoongesteld door Baron du Bois de Vroylande. Burggraaf de Schrynmackers de Dormael was de eerste om de azalea in België te zaaien en stelde de eerste resultaten ervan tentoon op 5 februari 1833. Zijn voorbeeld kreeg al snel navolging en zo zien we de tijd aanbreken dat de Azalea steeds meer en meer op tentoonstellingen te bezichtigen was. In de eerste catalogus van Louis Van Houtte (1839) worden reeds 97 variëteiten van de Azalea Indica vermeldt. De Camelia, basis van de Gentse Culturen in de eerste helft van de 19de eeuw, werd geleidelijk verdrongen en tenslotte volledig overschaduwde. Charles d'Ydewalle beschrijft het zo: "In de loop van het decennium 1860 - 1870 nam het Gentse

²⁸⁶ Prod. I, 1680, p. 23 via: d'Ydewalle, Charles, De Gentse Floraliën, voorheen en nu of de Ontwikkeling van de Tuinbouw in het Gentse., In: Het bedrijvige Gent is ook de weelderige Kunst en Floraliastad, Gent: Stedelijke Dienst voor toerisme, 1915, p. 9 - 59 (p. 35)

Ontwikkeling van de Bloemencultuur in het Gentse 1500 - 1900

publiek de Azalea op en vond smaak in dit vernuftig laboratoriumproduct.”²⁸⁷

5.4.4.2.2. De Orchidee²⁸⁸

Een andere belangrijke plantencultuur naast de Azalea was het kweken van Orchideeën. De meeste orchideeën gedijen nabij de evenaar. Van de ongeveer 20000 soorten komen er in België zo'n 35 wilde soorten voor. Orchideeën zijn epifyten die leeft van de humus tussen de schors en takken van een boom.

Tropische Orchideeën werden al vanaf de 18de eeuw in Europa geïmporteerd. Maar deze leefden niet lang omdat men de juiste levensomstandigheden van deze epifytische planten niet kende. In België begon men met het kweken van Orchideeën rond 1830. Vanaf dan zouden Engelse en Belgische bedrijven geregeld plantenjagers naar de tropische wouden op Orchideeënjacht sturen. Één van de pioniers van de Orchideeënkweek zijn de gebroeders Vandermaelen. In 1836 publiceerde François Vandermaelen een publicatie waarin hij de zeldzaamste en meest typische Orchideeën beschreef. Dat deed hij op basis van Orchideeën die hem opgestuurd werden door de geoloog Galleotti (1814 - 1858), die voor hem op expeditie was in Mexico. Een andere pionier is Jean Linden. Hij had tijdens zijn expedities 1800 nieuwe planten, waaronder veel Orchideeën, binnengebracht. Hij vestigde zich bij zijn terugkomst eerst in Luxemburg. Door de beperkte verkoopsmogelijkheden in deze stad verplaatste hij zich in Gent, in het voormalig bedrijf van Ambrosius Verschaffelt.

²⁸⁷ d'Ydewalle, Charles, *De Gentse Floraliën, voorheen en nu of de Ontwikkeling van de Tuinbouw in het Gentse*, In: *Het bedrijvige Gent is ook de weelderige Kunst en Floraliestad*, Gent: Stedelijke Dienst voor toerisme, 1915, p. 9 - 59 (p. 36)

²⁸⁸ Gedeeltelijk overgenomen uit: De Corte, P. & De Herdt, R., *Fine Fleur, Gentse floraliën en bloemsierkunst.*, Tielt: Lannoo, 2005, pp. 159 & De Herdt René, *Gentse Floraliën: Sierteelt in Vlaanderen* (Gent, 1990), p. 325 (p. 147 - 149)

Ontwikkeling van de Bloemencultuur in het Gentse 1500 - 1900

Later opende hij een filiaal in Parijs en stichtte hij een tweede bedrijf in Brussel. Vanaf 1887 kweekte Linden enkel nog Orchideeën. Hieruit mag men afleiden dat de vraag naar orchideeën groot was.

5.4.4.3. Openbaar Groen in Gent²⁸⁹

Dat Gent bij het begin van de negentiende eeuw over vrijwel geen openbare parken en plantsoenen beschikte, is niet verwonderlijk. De nood aan rustbrengend groen kende men niet en het platteland lag niet zo ver van de stad. Het was pas vanaf de negentiende eeuw dat de stedelijke overheid oog begon te hebben voor de noodzaak aan openbaar groen.

Het openbaar groen beperkte zich aanvankelijk tot het aanplanten van bomen langs grote invalswegen en waterlopen. Van Hulle beschreef het als volgt: *"Van in de oudste tijden had men reeds de gewoonte, langsheen de voorname openbare wegen, woudboomen te planten. Dit had niet alleen voor doel, 's avonds en vooral bij winterdag in den sneeuw de baan beter aan te duiden, maar ook om 's zomers, schaduw en, tot slot van rekening, eene zekere opbrengst in geld te bekomen... Naarmate het menschdom beschaafder, en dus ook meer verlangend werd, kwam men allengs tot de gedachte, niet alleen op den buiten boomenreijen te planten, maar ook in de onmiddellijken nabijheid der steden."*²⁹⁰ Er werden vooral bosboomsoorten zoals linden, populieren en olmen geplant. Deze aanplantingen langs wegen en kanalen vormden de geliefde

²⁸⁹ Gebruikte werken: Beheer van het Gentse Openbaar Groen in de 19de en 20ste eeuw., Stad Gent: plantsoendienst, 1981, pp. 27; Van Plantsoendienst naar Groendienst, Historische schets 1885 - 2005. Gent: Groendienst, 2005, pp. 5; De Herdt, R., 100 jaar plantsoendienst, promenades- Parken- Funktioneel groen., Gent: MIAT, 1985, pp. 81 & Baillieul, Beatrix Van Doorne, Geert; Gent, groen van nu en toen., Tentoonstelling, Gent, Museum A. vander Haeghen, 12 juni-26 september 1982; Gent : Stad Gent, 1982, pp. 96.

²⁹⁰ H.J. Van Hulle, Openbare Plantingen., In: Tijdschrift over boomteeltkunde, bloemteelt en moeshovenierderij., 1873, p. 234 - 236 (p. 234) .

Ontwikkeling van de Bloemencultuur in het Gentse 1500 - 1900

wandeloorden van de Gentse bevolking. Volgens de openbare aanbestedingen werden tot 1860 onder andere volgende beplantingen verricht: Coupure, Kouter, Rabot, Kortrijksesteenweg, Nieuwe Wandeling, Brusselse poort tot St. Lievenspoort,...²⁹¹ Deze aanplantingen werden in het begin niet aangelegd om het 'esthetische' of de leef- en woonsituatie van de bevolking te verbeteren. Het was eerder het grote belang dat de geneeskunde aan de hygiëne begon te geven. Vooral de milieuzuiverende functie van het groen werd benadrukt.

Geleidelijk aan kreeg men oog voor de andere functies van het groen en begon men rustgevend recreatiegroen aan te leggen. Van Hulle ziet het zo: *"Men vond die eerste scheppingen {aanplantingen van woudbomen langs invalswegen etc.}, vooral na eeuwen bestaans, al te bekoorlijk, dan dat men niet tot de overtuiging zou gekomen zijn, dat met behulp der kunst, veel partij uit die aanlagen te trekken viel, in het belang van den goeden smaak en's menschens veredeling en zielsgenot."*²⁹²

De bevolking reageerde hier echter niet altijd positief op. De molenaars van Ekkergem waren de belangrijkste contestantten. Op de stadsomwalling stonden er rond 1800 een achttal windmolens. Langsheen de coupure stonden er ook nog eens drie. Zolang die bomen klein waren hadden de molenaars weinig windverlies. Maar wanneer de wilgen, populieren en platanen gegroeid waren, kwamen de molens echter in de windluwte te liggen. Een andere groep die protesteerde tegen de hoge bomen langs de wandelingen waren de hoveniers. Volgens hen namen deze bomen te veel zonlicht af en trokken ze te veel water en voedsel uit de grond. Als gevolg hiervan kreeg het stadsbestuur in de eerste helft van de 19de eeuw de

²⁹¹ Beheer van het Gentse Openbaar Groen in de 19de en 20ste eeuw., Stad Gent: plantsoendienst, 1981, pp. 27 (p. 3)

²⁹² H.J. Van Hulle, Openbare Plantingen., In: Tijdschrift over boomteeltkunde, bloemeteelt en moeshovenierderij., 1873, p. 234 - 236 (p. 235) .

Ontwikkeling van de Bloemencultuur in het Gentse 1500 - 1900

ene na de andere klacht binnen. Ook vandalisme werd er gepleegd op het openbaar groen. Zo waren er personen die op eigen houtje gingen handelen en de bomen zelf omkapten.

De uitbouw van de groenvoorzieningen maakte een enorme opgang vanaf het midden van de negentiende eeuw. Daarvoor waren de Kouter, de Coupure (vanaf 1785; zie afb.²⁹³) en de stadswallen de geliefde wandelgangen.

Het hoofdaccent van het Gentse openbaar groen in de eerste helft van de negentiende eeuw lag aldus op het aanplanten van 'wandelingen'. Vanaf 1860 waren de openbare beplantingen meer gediversifieerd: wandelingen, pleinen, squares en parken. Ook de belangstelling voor planten en bloemen was enorm toegenomen. Van Hulle (in 1860 aangesteld als inspecteur van de openbare beplantingen) schrijft in dit kader: *"...Grootere en beperktere zoogezegde openbare parken werden aangelegd, die hedendaags nog bestaan en de algemene bewondering wegdragen. En zoover verwierven zij de algemeene goedkeuring, zoo aangenaam vond men dat groen, die schaduw, dat men welhaast de behoefte gevoelde, ook lommer, gras en zelfs bloemen tot in het midden der steden te bezitten, waarvan de geringste werkman, even als de rijke cresus kan genieten. Van daar dagtekent de daarstelling der zoogenoemde boulevards en squares, die hedendaags in alle groote steden bestaan. Welk land of stad deze eerst heeft beginnen aanleggen hoeven wij voor alsnu niet op te zoeken, maar zeker is het dat Parijs daartoe eenen grote spoorslag heeft gegeven."*²⁹⁴ Aanvankelijk bleek echter wel dat men de planten moest beschermen tegen het publiek. Geleidelijk aan werden de mensen echter gewend

²⁹³ Aquarel door Wynants, der wandelingen van de Coupure, eerste kwart 19de eeuw; via: De Herdt, R., 100 jaar plantsoenendienst : promenades, parken, functioneel groen., Gent : Museum voor Industriële Archeologie en Textiel. Plantsoenendienst, 1985, pp. 88 (p. 12)

²⁹⁴ Ibid, p. 235.

Ontwikkeling van de Bloemencultuur in het Gentse 1500 - 1900

aan het openbaar groen, zodat ze zich meer gedisciplineerd begonnen te gedragen. Omstreeks 1870 begon men dan ook bloeiende planten in parken en squares te plaatsen.

De spilfiguur in de tweede helft van de 19de eeuw op vlak van openbaar groen was Hubert Jan Van Hulle (1827 - 1900). Hij verwezenlijkte de aanleg van de eerste stadsparken, heel wat schooltuinen en de uitbreiding van het straatbomenbestand. De fenomenale expansie van de geïndustrialiseerde tuinbouw in de negentiende eeuw en het belang van de tuinbouwschool van Louis van Houtte hadden evengoed hun weerslag op de openbare groenvoorzieningen.

Onder de impuls van inspecteur Van Hulle gebeurde werkelijk de ene groenaanleg na de andere. De hoofdprojecten van hem waren zonder twijfel de aanleg van het Citadelpark, het beplanten van de Kouter en het ontwerpen van de belangrijkste stadsplantsoenen en boulevards.²⁹⁵ Doorheen de 19de eeuw veranderde aldus het gehele aanzicht van de stad. Van Hulle schrijft hierover in 1886 : "Sedert jaren reeds hebben bijna alle groote steden een heilzaam voorbeeld gegeven door het aanleggen van parken en tuintjes op al de daartoe geschikte openbare plaatsen. Dat men daaraan nog meer uitbreiding en en goed onderhoud geve want niet alleen wordt daardoor de smaak voor bebouwingen bevorderd, maar ook de zeden wordt verzacht; wij hebben het kunnen ondervinden gedurende 23 jaren, dat wij het bestuur der beplantingen der stad Gent in handen hadden."²⁹⁶

5.4.5. De groei van het aantal hofbouwers na 1830

²⁹⁵ De Herdt, R., 100 jaar plantsoenendienst : promenades, parken, functioneel groen., Gent : Museum voor Industriële Archeologie en Textiel. Plantsoenendienst, 1985, pp. 88.

²⁹⁶ Van Hulle, Welke zijn de aan te wenden middelen om de plantenteelt onder het volk te verspreiden., In: Tijdschrift over Boomteeltkunde, bloemeteelt en moeshovenierderij, 1886, p. 107 - 111 & 151 - 155 (p. 152)

Ontwikkeling van de Bloemencultuur in het Gentse 1500 - 1900

Via de 'wegwyzer der stad Gend', een almanak die reeds loopt vanaf 1770, geef ik hier in het kort de groei weer van de hoveniers, bloem- en boomkwekers na 1830. In deze almanak worden namelijk elk jaar de beroepen weergegeven met de uitvoerders van dit beroep in Gent. Hieronder geef ik drie jaargangen mee, die de groei doorheen de negentiende eeuw zullen aantonen.

In de 'Wegwijzer der Stad Gent'²⁹⁷ van het jaar 1829 waar voor de eerste maal het beroep 'Hoveniers, bloem- en boomkwekers' werd vermeld worden de volgende 33 personen vermeld:

1.	Alberdienst (Jan) vader	krommenelleboog
2.	Alberdienst (Steph.)	dekstraet
3.	Alberdienst (Guill.)	s. Pietersplein
4.	Cardon-Spae,	langeviolettestr.
5.	De Cock	oudburg
6.	De Coene	in de capuceynen
7.	De Coene	muydepoort
8.	De Kneef	ham
9.	De Koninck	buytenbruschelse poort
10.	Delaruye-Spae	ter plaeten
11.	De Mangelaere	leopoldstr.
12.	De Sweemer	rozemarynstr.
13.	Duvivier	kasteel
14.	Hoste	bagattestraet
15.	Lanckman vader	holstraet
16.	Lanckman zoon	ibid
17.	Lanckman zoon	palinkhuys
18.	Leurquain	akkergeplaats
19.	Leys	kalley
20.	Mortier	stoppelstraet
21.	Myncke	schouwvagerstraet

²⁹⁷ Nuttigen almanach en wegwyzer der stad Gend in het byzonder en van de Provincie Oost-Vlaanderen in het Algemeen., Gent : Vanderheaghen, 1828-1829, pp. 303, bewaard in het stadsarchief te Gent.

Ontwikkeling van de Bloemencultuur in het Gentse 1500 - 1900

22.	Spae (Fr.)	kortrykschestraet
23.	Spae (Liv.)	s. pietersnieuwstraet
24.	Spae (Fr.j. zoon van liv.)	Maegdestraet
25.	Van Cassel	galgenbergstraet
26.	Van Damme	akkerstraet
27.	Van gheerdt	langewyngaerdstraet
28.	Verleeuwen (gebr.)	ibid
29.	Verleeuwen (Lod.)	kortrykstraet
30.	Verschaffelt (Jud.) vader	holstraet
31.	Verschaffelt (Alex.) zoon	stoppelstraet
32.	Verschaffelt (Lod.)	engelsche nonnenstraet
33.	Willems	twaelfkamerstraet

In het jaar 1849²⁹⁸ werden er al 82 hoveniers, bloem- en boomkwekers vermeld²⁹⁹. Eenentwintig van hen waren niet gevestigd in het centrum van Gent. Zij waren te vinden in de verschillende deelgemeentes. In het jaar 1890³⁰⁰ was het getal hofbouwers al opgelopen tot 170³⁰¹. Meer dan één derde hiervan situeerden zich in de verschillende deelgemeentes van Gent.

5.4.6. Evolutie van de bloemenmarkt op de Kouter in de 19de eeuw³⁰² .

Terwijl in het begin van de 18de eeuw de bloemenmarkt op de Gentse Kouter nog zeer beperkt was, neemt deze naar het einde van de eeuw belangrijke proporties aan. Een verslag van Van Hulle³⁰³, de stadsverantwoordelijke voor het openbaar groen,

²⁹⁸ Wegwijzer der stad Gent en der provincie Oost-Vlaanderen voor het jaar..., 1849, Gent: Vanderhaeghen, pp. 484 bewaard in het stadsarchief te Gent.

²⁹⁹ Zie Bijlage 4

³⁰⁰ Wegwijzer der stad Gent en der provincie Oost-Vlaanderen voor het jaar..., 1890, Gent: Vanderhaeghen, pp. 1047 bewaard in het stadsarchief te Gent.

³⁰¹ Zie Bijlage 5

³⁰² Ibid, Collumbien, A., De Gentsche Bloemenmarkt, In: De tuinbouwkroniek, 13, 1938, .p. 4 – 9 & Claeys, Prosper, Origine du marchéaux fleurs a Gand In: Revue de l’Horticulture Belge et l’Etrangère, Tome XIII, 1887, p. 135.

³⁰³ Van Hulle, H.J.; De bloemenmarkt op den kouter te Gent., In: Tijdschrift over Boomteeltkunde, Bloemeteelt, en Moeshovenierderij., 1874, p. 227 – 229.

Ontwikkeling van de Bloemencultuur in het Gentse 1500 - 1900

is hier zeer verklarend. In 1874 was er op vrijdag maar voornamelijk op zondag een bloemenmarkt. In de regel waren er ongeveer 75 handelaars, tuiniers uit de stad en boeren die vanuit de omtrek kwamen om hun waar te verkopen. Het aanbod was zeer divers van eenvoudige planten (salie, thijm, palingskruid) tot meer zeldzame soorten (Cammelia's en Azalea's). Het prijsaanbod varieerde van goedkoop tot planten van 200 frank (Phormium tenax fol.). Op de markt vond men een breed publiek van arm tot rijk. De markthoveniers waren in de regel kleine spelers, die echter goede prijzen voor hun producten vroegen. De markt was dus niet een omgeving waar de bloemen aan een lage prijs te koop waren. De grote plantenhandelaars waren op deze markt niet aanwezig.

Opmerkelijk is, dat de groei van de sierteelt onder impuls van de " Societe d'Horticulture de Gand" ondersteund werd door de overheid. Zo werden vanaf het midden van de 18de eeuw wedstrijden georganiseerd op de bloemenmarkt om deze kleinschalige economische activiteit³⁰⁴ van bloemisten te ondersteunen.

In een artikel van Collumbien³⁰⁵ uit 1938 vinden we, dat de bloemenmarkt ditzelfde karakter van kleinschaligheid en mix van dure en goedkope planten bewaard had. Verder heb ik in de bijlage³⁰⁶ een stuk tekst overgenomen, die ons de sfeer laat voelen die op de markt heerste. Het laat ons onderdompelen in de wereld die de markt was.

5.5. Eindnota

³⁰⁴ Société d'horticulture de Gand. Journal mensuel des travaux de la Société, etc. Gand : Société d'horticulture de Gand, 1855; Universiteitsbibliotheek Gent; plaatsnummer: BIB.HN.001206.

³⁰⁵ Collumbien, A., De Gentsche Bloemenmarkt, In: De tuinbouwkronek, 13, 1938, .p. 4 – 9

³⁰⁶ bijlage 6

Ontwikkeling van de Bloemencultuur in het Gentse 1500 - 1900

Uit dit deel blijkt duidelijk dat het pas in de negentiende eeuw was dat er baanbrekende vernieuwingen op het vlak van de horticultuur gebeurden. De Koninklijke Maatschappij voor Landbouw en Kruidkunde en de plantentuin hebben hier veel aan geholpen. Door de jaren heen zorgden deze twee organismen voor ondersteuning en informatiedoorstroming. De eerste deed dit door vele bloemen- en plantententoonstellingen te organiseren, die wereldberoemd werden.

Deze ontwikkelingen zorgden samen met de industriële revolutie en de ontwikkeling van moderne technieken voor een stijgend aantal kwekers doorheen de 19de eeuw. Gent groeide uit tot hét belangrijkste hofbouwcentrum in Europa. De kwekers volgden vanzelfsprekend de modetendensen. In de eerste helft van de negentiende eeuw was het de camelia en de roos die een vooraanstaande rol speelden. In de tweede helft drong de azalea en de orchidee zich op de voorgrond.

Waar in het begin van de negentiende eeuw burgers, rijk geworden door de industriële revolutie en de adel de grootste afnemers van bloemen en planten waren, veranderde dit doorheen de negentiende eeuw. Ook de gewone man kon zich op het einde van de negentiende eeuw bloemen en planten veroorloven.

Doorheen de tweede helft van de negentiende eeuw heerste ook de gedachte dat de aanwezigheid, het telen of aanblik van bloemen en planten een positief effect had op de zeden. Dit kunnen we onder andere zien in de groei van het openbaar groen en de pogingen om de plantenteelt te verspreiden onder de bevolking.

6. Algemene conclusie.

Uit mijn verhandeling kunnen we afleiden dat er in Vlaanderen een verschuiving plaats vond op de manier waarop de mens naar de natuur kijkt. Keith Thomas spreekt over een nieuwe mentaliteit. In de algemene inleiding hebben we gezien dat deze these niet juist is en het eerder een heropleving is na de kentering in de middeleeuwen.

In de zestiende eeuw stond Vlaanderen op vlak van de bloemencultuur op een zeer hoog niveau. Van uit onze gewesten kwamen de bekendste botanici en amateur-liefhebbers. Door de godsdienstoorlogen kwam er echter een einde aan de welvaart in onze gewesten. Ook de bloemencultuur had hier zwaar onder te leiden. Veel mensen vluchtten naar de buurlanden, waaronder ook veel intellectuelen. Onze buurlanden hebben hun

Ontwikkeling van de Bloemencultuur in het Gentse 1500 - 1900

opbloei van de bloemencultuur te danken hebben aan deze vlucht van botanici en hofbouwers uit onze gewesten. Hoewel Vlaanderen in de zeventiende en achttiende eeuw verschillende keren het slagveld van Europa was, kunnen we toch enkele belangrijke ontwikkelingen waarnemen. Zo ontstonden in de zeventiende eeuw drie bloemengenootschappen in Gent. Deze bestonden tot het einde van de achttiende eeuw en hebben ontegensprekelijk veel bijgedragen tot de ontwikkeling van de sierteelt. Ook zien we een enorme toename aan tuinboeken in de zeventiende eeuw. In de kunst krijgt het gebruik van bloemen een geheel nieuwe betekenis. Zij werden niet langer afgebeeld voor de symboliek maar voor het esthetisch aspect. We zien hier duidelijk de non-utilitaristische houding ten opzichte van de bloemen en planten.

Hoewel de achttiende eeuw troosteloos gestart was, zijn er in de tweede helft toch enkele belangrijke gebeurtenissen op te merken. Dit konden we afleiden uit de 'Gazette van Gend' maar ook uit de groei van de bloemenmarkt op de Kouter. De laatste vijftig jaar van deze eeuw kunnen we beschouwen als de eigenlijke aanloop naar de negentiende eeuw. Opvallend is dat het houden of verkopen van bloemen en planten doorheen deze twee eeuwen bijna uitsluitend weggelegd was voor de adel of de rijkelui.

De negentiende eeuw tenslotte is de echte triomfperiode voor de sierteelt en de bloemencultuur. Doorheen deze eeuw is er zowel een explosieve groei van het aantal tuiniers als de soorten planten. Waar we in de zeventiende en achttiende eeuw hopeloos achter stonden op onze buurlanden, steken we hen voorbij in de negentiende eeuw. Gent groeide hierbij uit tot hét hofbouwcentrum bij uitstek. De hofbouw was op het einde van de eeuw het stadium van de vrijetijdsbesteding voor rijke burgers ook volledig ontgroeid. De bloemencultuur was nu een

Ontwikkeling van de Bloemencultuur in het Gentse 1500 - 1900

algemeen gegeven. De Maatschappij voor Landbouw en Kruidkunde en de plantentuin hebben hier een belangrijke rol gespeeld.

Wanneer we deze evolutie overlopen kunnen we zien dat geld een belangrijke factor gespeeld heeft in deze evolutie, zoals Huxley al beschreef in zijn werk³⁰⁷. Nieuwe planten kwamen onze gewesten binnen omdat de kooplui en bloemisten er veel geld mee konden verdienen. De adel en rijkelui daarentegen hielden bloemen en planten om ermee te pochen. Wanneer echter de sociale situatie van de 'gewone bevolking' verbeterde, gingen ook zij bloemen en planten houden. Daardoor kunnen we de opkomst van de bloemencultuur ook zien als het gevolg van het kapitalisme. Het is niet alleen de liefde voor de plant die de groei mogelijk heeft gemaakt, maar ook de liefde voor het geld.

7. Bibliografie

1. *Boeken voor 1830*

- De Donder, M.; De 'Vlaemschen Indicateur ofte Aenwijzer der Wetenschappen en Vrije-Konsten' (1779 - 1787)., Gent: Universiteit (licentiaatsverhandeling: Geschiedenis), 1983, pp. 186.
- Delbecq, J.B.C., Het vereerlyckt Vlaenderen of den Vlaemschen hovenier, die Vlaenderen Verheerlyckt, door zyne onderrichtingen zoo in het zayen...der bloemen, als in het zuygen, enten,... van alle slach

³⁰⁷ Huxley, A.; An illustrated history of gardening: London: Paddington Press (1978), pp. 352. zie: deel 1.1

Ontwikkeling van de Bloemencultuur in het Gentse
1500 - 1900

van vruchtbomen en heersters...", Gend: De Goesin - Verhaeghe, 1816, pp. 86.

- Dodoens, R., Cruijdeboeck, Antwerpen: Plantijn, 1554 (online op <http://leesmaar.nl/cruijdeboeck>)
- G.H.B., Nieuwen Nederlandschen Hoveniers-Almanach, over de XII maenden van't jaer. Gemaekt ende gecalculeert op den meridiaen van Vlaenderen en Brabant, alsook van de andere Nederlandsche provincien., Gend: Gimblet en gebroeders, 1778.
- Hondii, Petri; Dapes inemptae, of de Moufe-schans/ dat is, de soeticheydt des buyten-levens vergheselschapt met de boucken., Leiden: Daniel Goels, 1621, pp. 576 (digitaal aanwezig op; <http://caliban.mpiz-koeln.mpg.de/%7Estueber/hondius/index.html>)
- Nieuwen almanach, curieux en util voor 't jaer Ons Heere 1792 ofte den getrauwen weg-wyzer der stad Gend., Gend: Philippe Gimblet, 1792.
- Réglement de la Société royale d'agriculture et de botanique de Gand, capitale de la Flandre orientale, Gand : de Goesin-Verhaeghe, 1827, pp. 12.
- Reyntkens, Den sorghvuldighen hovenier ende de oprechte practycke om blommen te zaeyen, planten ende gouverneren naerde Konste van de hofbauwinghe. Het tweede boeck ghe-naemt de nieuwe practycke om alle boomen te zaeyen, Gent: Boudewijn Manilius, 1676, pp.

Ontwikkeling van de Bloemencultuur in het Gentse 1500 - 1900

- Sanderus, Antonius, Verheerlykt Vlaandre, behelzende eene algemeene en nauwkeurige beschrijving van dat graafschap en van zyne algemeene en byzondere wetten; alsmede eene chronologische en historische opvolging zyner graaven, tot op Karel den VI ... Nevens de beschrijving der steden., Te Leyden, : by Jan vander Deyster; Te Rotterdam : by Jan-Daniel Beman; In 's Gravenhage : by Corn. en Fred. Boucquet, 1735., , 3 vol.
- Van der Groen, J.; Den Nederlandtsen Hovenier..., Amsterdam, 1670, pp. 279. Online te raadplegen op: http://www.zum.de/stueber/groen/high/IMG_5871.html

2. Boeken na 1830

- Art, J. (1996). Hoe schrijf ik de geschiedenis van mijn gemeente? Deel 3B - Hulpwetenschappen. Gent, Centrum voor geschiedenis Universiteit Gent en Mens en Cultuur, 1996, pp. 350.
- Beheer van het Gentse Openbaar Groen in de 19de en 20ste eeuw., Stad Gent: plantsoendienst, 1981, pp. 27.
- Blom & Lamberts; Geschiedenis van de Nederlanden. Baarn: uitgeverij HB, 2004, pp. 419.
- Buys, Virginie; Doorlichting van de eerste Gentse krant: De Ghendtsche Post-thijdinghen.

Ontwikkeling van de Bloemencultuur in het Gentse
1500 - 1900

(licentiaatsverhandeling
communicatiewetenschappen), Ugent, 2001, pp. 132.

- Destanberg, D., Het eeuwfeest der Koninklijke Maatschappij van landbouw en kruidkunde (1808-1908), Gand : Duvivier, 1908, pp. 86.
- De Corte, P. & De Herdt, R., Fine Fleur, Gentse floraliën en bloemsierkunst., Tielt: Lannoo, 2005, pp. 159.
- De Haan, Els, Het verlangen naar de natuur (1500 - 1800).; In: De Geschiedenis van de Kamerplant., 1991,1, pp. 128.
- De Herdt, René, Gent een stad van bloemen : wandelingen en wetenschappelijke bijdragen, Gent : Vereniging voor industriële archeologie en textiel, 1990, pp. 130.
- De Herdt, R., Gentse Floralien: Sierteelt in Vlaanderen. Gent: Stichting mens en cultuur, 1990, pp. 325.
- De Herdt, R., 100 jaar plantsoenendienst : promenades, parken, functioneel groen., Gent : Museum voor Industriële Archeologie en Textiel. Plantsoenendienst, 1985, pp. 88.
- De Wachter, Leo, Repertorium van de Vlaamse gouwen en gemeenten: Heemkundige documentatie 1800 - 1940. Antwerpen, De Sikkel, 1942 - 1957, 6 vol.

Ontwikkeling van de Bloemencultuur in het Gentse
1500 - 1900

- Decavele, J., Balthazar H., Boone, M., Coppejans-Desmedt, H., Van Caenegem, RC., Geens, G., Gent: apologie van een rebelse stad: geschiedenis, kunst, cultuur., Antwerpen: Mercatorfonds, 1989, pp. 446.
- Delathouwer L.A., Het Belgisch kruidboek of de Gentse hovenier., Gent: Hoste & Hebbelynck, 4 delen, deel 1, 1848, pp. 435.
- Destanberg, D., L'Horticulture à Gand en 1778., Gand: Librairie AD. Hoste, 1908, pp. 28.
- Du Pré, Ellen; De exotische planten in de botanische tuinen van liefhebbers en beroeps te Gent en omstreken, in de periode 1800-1850 (onuitgegeven licentiaatsverhandeling: Geschiedenis); Ugent; 1994; pp. 370.
- Hairs M. L., Les peintres flamands de fleurs au XVII siècle., Bruxelles: Meddens, s.d, 1965, pp. 436.
- Huxley, A.; An illustrated history of gardening: London: Paddington Press (1978), pp. 352.
- Keith, Thomas, Het verlangen naar de natuur: De veranderende houding tegenover planten en dieren. 1500 - 1800. Amsterdam: Agon, 1990, pp. 431.
- Mercier, Fernand, Les Primitifs Français., Paris : Picard, n.d., pp. 237.

Ontwikkeling van de Bloemencultuur in het Gentse
1500 - 1900

- Morren, C. M., Rapport sur L'Exposition Publique des Produits de L'Agriculture et de L'Horticulture de Belgique. Bruxelles: F. Parent, 1848, pp. 65.
- Mortier, Marijke, Inhousanalyse van de Gentse Almanakken uit de 16de, 17de en 18de eeuw. Het schetsen van een wereldbeeld. (onuitgegeven licentiaatsverhandeling: Geschiedenis), Universiteit Gent, 1981, 2 volumes.
- Nieuwen almanach, curieux en util voor 't schrikkel-jaer 1880 ofte den getrouwen wegwyzer der stad Gend., Gend: Philippe Gimblet, 1880
- Pavord, Anna, De tulp., Amsterdam: Anthos, 1999, pp. 439.
- Pechère, R., Bloem en Tuin in de Vlaamse Kunst. Museum voor Schone Kunsten, Gent. Brussel, La Connaissance, 1960, pp. 168.
- Prosper Claeys, Pages d'histoire locale, Gent, 1894.
- René de Herdt, Gemengd Boeket Zes tentoonstellingen rond bloemen. Gent, Museum voor Industriële Archeologie en Textiel. 1985, pp. 208.
- Stochove, E, Oorsprong van de Koninklijke Maatschapij van hofbouw- en fruitboomkunde van Brugge, 1901, pp. 27.
- Uilkens, Th. F., Geschiedenis van den Tuinbouw in Nederland en Overzicht van die in de verschillende

Ontwikkeling van de Bloemencultuur in het Gentse
1500 - 1900

Staten van Europa., Groningen: Wolters, 1855, pp. 167.

- Van Damme-Sellier, J., Histoire de la société royale d'agriculture et de botanique de Gand., Gent : Van Doosselaere, 1861, pp. 291.
- Van de Velde, A. J. J.; Zuid- en Noordnederlandse kruid- en tuinboeken voor 1800. 1. Van Jacob van Maerlant tot Franciscus van Sterbeeck. Ledeberg : Erasmus, 1931, pp. 55.
- Van de Velde, Sylvie, Evolutiestudie van de Belgische en de Oost-Vlaamse sierteelt., Gent: Economische raad voor Oost-Vlaanderen, 2006, pp 60.
- Van Geert, J., Schets van den Gentschen Bloemhandel sedert het begin dezer eeuw., Gent: Van Doosselaere, 1864, pp. 57.
- Van Hulthem, Ch. Discours sur l'état ancien et moderne de l'agriculture et de la botanique, dans les Pays-Bas. Gent : Vanderhaeghen, 1837, pp.76.
- Van Onsem, J.G., Geschiedenis van de Bloemeteelt in Oostvlaanderen., Gent: Commissie voor Culturele Aangelegenheden, 1950, pp. 224.
- Vandenhole, F., Inventaris van almanakken en kalenders., Gent : Rijksuniversiteit te Gent, Centrale Bibliotheek, 1979, pp. 188.

Ontwikkeling van de Bloemencultuur in het Gentse 1500 - 1900

- Vanhaute, J. A. E. (1993). Hoe schrijf ik de geschiedenis van mijn gemeente? Deel 1: Inleiding tot de lokale geschiedenis van de 19de en de 20ste eeuw. Gent, Centrum voor geschiedenis Universiteit Gent en Mens en Cultuur, pp. 416.
- Viane, R. L. & Van den heede, C. J. (reds.), 200 jaar plantentuin Gent., Gent: Vanmelle n.v., 2000, pp. 239.
- Wauters, K., Bijdrage tot de Sociale Geschiedenis van het Leuvense ambachtelijk milieu: De Hoveniers, Fruiteniers en Mandemakers (1700 - 1795). (onuitgegeven Licentiaats-verhandeling Geschiedenis), Leuven, KUL, 1984, pp. 381.
- Wegwijzer der stad Gent; 1829.
- Wegwijzer der stad Gent; 1849.
- Wegwijzer der stad Gent; 1890.

2. Artikels & tijdschriften

- Ankersmit, D.L., Ontstaan en groei der Gentse Tuinbouwcultures., In: Vereniging tot behoud van natuur- en stedenschoon voor Oost- en West-Vlaanderen, 1, 1938, p. 5-10.
- Claeys, Prosper, Origine du marchéaux fleurs a Gand In: Revue de l'Horticulture Belge et Etrangère, Tome XIII, 1887, p. 135.

Ontwikkeling van de Bloemencultuur in het Gentse
1500 - 1900

- Collumbien, A., De Gentsche Bloemenmarkt, In: De tuinbouwkroniek, 13, 1938, .p. 4 - 9.
- Den Vlaemschen indicateur ofte Aen-wyser der wetenschappen en vrye-konsten., Tot Gend : by de gebroeders Gimblet, #1(1779) - 18(1787)
- D' Ydewalle, Charles, De Gentse Floraliën, voorheen en nu of de ontwikkeling van de tuinbouw in het Gentse., In: Het bedrijvige Gent is ook de weelderige Kunst en Floraliastad, Gent: Stedelijke Dienst voor toerisme, 1955, p. 9 - 59.
- De Niet, Marco; De Januskop van de achttiende-eeuwse Nederlandse almanak., In: Dierbaar Magazijn , De bibliotheek van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde, 1995, p. 69-82.
- De Potter, F. (1865). "Gent, de stad van Flora: Historisch overzicht van haren bloemkweek en bloemhandel." Oud en nieuw, historische, letterkundige en wetenschappelijke uitgaaf, 1, p. 339 - 394.
- De Waele, M., Koopkracht en levensstandaard in België en Vlaanderen tussen 1800 en 1990, In: TIC, 1, 2002, p. 3-27.
- Delbeke, V., "Ontstaan en Groei der Gentsche Tuinbouw-Cultures." In: Vereeniging tot behoud van Natuur- en Stedenschoon voor Oost- en West- Vlaanderen, 1, 1938, p. 5 - 20.
- Delbeke, V. (1938). "Ontstaan en ontwikkeling der Koninklijke Maatschappij voor Landbouw en Kruidkunde - Gent." Vereeniging tot behoud van Natuur- en

Ontwikkeling van de Bloemencultuur in het Gentse
1500 - 1900

Stedenschoon voor Oost- en West- Vlaanderen, 1, 1938, p.
2 - 5.

- Delbeke, V., De Gentsche Kruidtuin., In: Vereniging tot behoud van Natuur- en Stedenschoon voor Oost- en Westvlaanderen., 1 (2), 1938, p. 17 - 19.
- Goody, Jack, Man and the Natural World: Reflections on History and Anthropology., In: Environment and History, 2, 3, 1996, p. 255-269.
- H.J. Van Hulle, Openbare Plantingen., In: Tijdschrift over boomteeltkunde, bloemeteelt en moeshovenierderij., 1873, p. 234 - 236.
- Kin, M., Economische transformaties en verarming te Gent in de 18de eeuw. In: Tijdschrift voor Sociale Geschiedenis, 8, 1982, pp. 34 - 53.
- Les Floralties Gantoises. In : Revue de L'Horticulture Belge et étrangère., 8, 1908, p. 113-164.
- Rodigas, em., un livre horticulteur., In : Revue de l'horticulture Belge et étrangère., 1876, 2, p. 139 - 143.
- Stochove, E., Origine de la Société Royale d'Horticulture et d'Arboriculture de Bruges. In: Annales de la société d'Emulation., 45, 1895, p. 43-60.
- Tavernier, R., Van verstandige en Nederlandse Hoveniers. Anderhalve eeuw populaire tuinboeken. In: Ex Officina, 5, 1988, p. 91-130.

Ontwikkeling van de Bloemencultuur in het Gentse
1500 - 1900

- Thirionet, J., Op zoek naar de oudste tuinbouwmaatschappij van België., In: Tuinbouwberichten, 15 februari 1960, p. 2 - 4.
- van Benthem, Els & van der Werf, Nicole; Potplanten en hun geschiedenis., In: Tijdschrift over tradities en tijds-verschijnselen, 8, 1, 1991, p. 9 - 55.
- Van Hulle, H.J., Welke zijn de aan te wenden middelen om de plantenteelt onder het volk te verspreiden?, In: Tijdschrift over Boomteeltkunde, Bloemeteelt en Moeshovenierderij., 1886, p. 107 - 111 & 151 - 154.
- Van Hulle, H.J.; De bloemenmarkt op den kouter te Gent., In: Tijdschrift over Boomteeltkunde, Bloemeteelt, en Moes-hovenierderij., 1874, p. 227 - 229.
- VandeWalle, A., De Bloemlievende Broederschap van de H. Dorothea te Brugge, 1651 - 1784., In: Het Brugs Ommeland, 4, 1979, p. 259 - 266.

3. Het Fonds Vliegende Bladen van de Universiteitsbibliotheek te Gent

- Fonds I. C; Doos 40
- Fonds I. C; Doos 41
- Fonds I. C; Doos 42
- Fonds I. F; Doos 42

Ontwikkeling van de Bloemencultuur in het Gentse
1500 - 1900

- Fonds II. H; Doos 34
- Fonds II. H; doos 59d
-

4. Periodieken

- **Ghendtsche post-tydinghen; 1** (1667) - **54** (1720) 77, Universiteitsbibliotheek Gent; Plaatsnummer J.000001. Aanwezig: (?)**1** (1667) 69, 71-90, 93-100 ; **2** (1668) 44 ; **3** (1669) 71, 98 ; **4** (1670) 80, 93 ; **5** (1671) 43,72 ; **7** (1673) 4,27, 34-76, 80-97, 99, 102-104, 106 ; **8** (1674) 1-20, 22-24, 36, 38, 46, 55, 61, 66, 70, 74, 80, 81, 86, 87,89,90, 97, 98 ; **9** (1675) 1,2,6, 7, 14-16, 18, 20-23, 25,26,29, 34, 40, 43, 45, 46, 49-57, 59, 60, 62, 63, 68, 72-75, 77, 80, 88-91, 93-97 ; **10** (1676) 2-5, 7-9, 14-16, 19, 22, 28, 36, 39 ; **11** (1677) 62 ; **12** (1678) 1, 18, 59, 71, 84 ; **13** (1679) 13, 16, 62 ; **15** (1681) 40,69,88,90 ; **17** (1683) 2, 11, 62 ; **18** (1684) 36,93 ; **19** (1685) 37,49,62,70 ; **20** (1686) 56,85 ; **21** (1687) 73 ; **22** (1688) 12,22, 105; **23** (1689) 44-46 ; **25** (1691) 37,87 ; **28** (1694) 27 ; **30** (1696) 17, 20, 63 ; **31** (1697) 42 ; **32** (1698) 33 ; **33** (1699) 60, 101 ; **34** (1700) 26, 29, 50, 96 ; **35** (1701) 36.65, 72 ; **37** (1703) 83 ; **39** (1705) 53,54,56,90 ; **40** (1706) 49, 50, 64,87 ; **41** (1707) 46,94 ; **43** (1709) 49, 76 ; **44** (1710) 1-52, 56-66,68- ; **45** (1711) 1-62, 64, 65, 67- ; **46** (1712) ; **47** (1713) 1-46, 48, 50-85, 87- ; **48** (1714) 92, 93, 104-106 ; **49** (1715) 45, 94, 104 ; **50** (1716) 13, 51, 55 ; **52** (1718) 5, 10, 50 ; **54** (1720) 4, 77 (opgevolgd door **Gazette van Ghendt**)
- **Gazette van Ghendt. 57** (1723) - **83** (1749, **1e** sem.), Universiteitsbibliotheek Gent; Plaatsnummer J.000001. Aanwezig: **57** (1723) 55, 61, 64, 73, 81, 83, 84, 100 ; **58** (1724) 9, 11, 37, 57, 99 ; **59** (1725) 75, 77, 79,81,83-90,92-94, 97-101, 103-107 ; **60** (1726) 1, 2,4-6,9, 10, 12, 13, 14, 16-37, 39-41, 43-45 ; **61** (1727) 23, 29, 30, 59, 60, 62, 65, 77, 85, 91, 100, 103 ; **62** (1728) 1,6, 16-18, 26,34- 37, 41, 52, 56, 59, 62, 68,69, 73,76, 84,85,88,90,92, 93.97 ; **65** (1731) 43,49,66 ; **66** (1732) 36 ; **68** (1734) 76 ; **70** (1736) 11, 12, 18, 29, 30,32,33, 57, 64,67, 75 ; **71** (1737) 2, 96 ; **72** (1738) 36, 38,39 ; **73** (1739) 25, 42, 46, 47, 51,

Ontwikkeling van de Bloemencultuur in het Gentse 1500 - 1900

71 ; **74** (1740) 69, 77, 78, 89, 97 ; 75 (1741) 81 ; **77** (1 743) 5 ;
78 (1 744) 52, 53-55,70, 78- 83, 96-100 ; **79** (1745) 5-7, 13, 14,
17-54 ; **82** (1748) 16 ; 83 (1749) 1-35,37-44 (**Opgevolgd door Gazette
van Gend**)

- **Gazette van Gend** (1749 **2e** sem. - 1800); Universiteitsbibliotheek Gent; Plaatsnummer J.000001; Compleet behalve jaargang 1752;
- **Gazette van Gent**, n° 1159, 25 april 1805 (5 Floréal jaer 13)
- **Gazette van Gend**, s.n., 28 juni 1809
- Van Werveke, Oudheidkundige Kroniek. De Gilden van Bloemenliefhebbers, Het Patroonschap van de H. Dorothea, In: Het Laatste Nieuws, 6 augustus 1928.

5. Catalogussen

- Bloem en tuin in de Vlaamse kunst. (Tentoonstelling: museum voor schone kunsten, Gent, 10 april -26 juni 1960) Brussel: Editions De La Connaissance, 1960, pp. 160.
- De Herdt René, Tuinen van Eden, van keizer Karel tot heden. (Tentoonstelling: Museum voor Industriële Archeologie en Textiel, Gent, 20 april - 25 juni 2000), Gent: Geert Offset, 2000, pp. 320.
- Vandenhoute, Johan; Baillieul, Beatrix & Van Doorne, Geert, Gent, groen van nu en toen. (Tentoonstelling:

Ontwikkeling van de Bloemencultuur in het Gentse
1500 - 1900

Museum A. vander Haeghen, Gent, 12 juni-26 september
1982), Gent: Stad Gent, 1982, pp. 96

6. Archieven waarvan ik gebruik gemaakt heb.

- Archief van de Koninklijke Maatschappij voor Landbouw en Plantkunde, Floralis, 4e verdieping, Kortrijksesteenweg 1097A, B-9051 Gent.
- Privé-archief A. Onghena (voorzitter van de tuinbouwmaatschappij Dorothea,) Jean Raystraat 9, 9000 Gent.
- Stadsarchief Gent
- Universiteitsbibliotheek Gent

7. Websites

- http://alfama.sim.ucm.es/dioscorides/consulta_libro.asp?ref=X53240072X&idioma=1.
- <http://caliban.mpiz-koeln.mpg.de/~stueber/ecluse/index.html>
- <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k968474>
- <http://leesmaar.nl/cruijdeboeck/>
- http://nl.wikipedia.org/wiki/Belgische_Revolutie

Ontwikkeling van de Bloemencultuur in het Gentse
1500 - 1900

- <http://plantaardigheden.nl/aardig/aardigheden/kruidenboeken11.htm>
- <http://visualiseur.bnf.fr/CadresFenetre?O=NUMM-98031&I=1&M=tdm>
- http://www.dbnl.org/tekst/dong001dier01_01/dong001dier01_01_0011.htm
- http://www.dbnl.org/tekst/smey001vant01_01/smey001vant01_01_0001.htm
- http://www.dbnl.org/tekst/will1028belg06_01/will1028belg06_01_0022.htm
- <http://www.let.leidenuniv.nl/Dutch/Renaissance/Facsimiles/VerstandigeHovenier1662/>
- http://www.mygarden.net.au/ /name_detail/48815/139860/1
- <http://www.oost-vlaanderen.be/public/order.cfm>
- <http://www.plantfacts.com/Family/Primulaceae/Cyclamen.persicum.shtml>
- http://www.tuinindex.be/foto_camelia.htm
- <http://www.wbss.pg.gda.pl/servlet/showPreview;jsessionId=B8A4E5FDE238BDFA625D1683F59088D8?docId=http%3a%2f%2fwww.wbss.pg.gda.pl%2fresource%2faced19d0&chapter=1&type=scan>

Ontwikkeling van de Bloemencultuur in het Gentse 1500 - 1900

- http://www.zum.de/stueber/groen/high/IMG_5871.html
- www.west-vlaanderen.be/jahia_upload/cultuur&vrijetijd/omd/2006/OMD_exotische_plantencollecties.pdf
- www.wikipedia.com

8. Bijlages

Bijlage 1

Van der Groen, Jan, Den Nederlandtschen hovenier. Amsterdam: Marcus Doornick, 1670, pp. 276 (p. 14 - 15)

"De loflijckheyd des Landt-levens."

"Den Hofbouw, en't buyten leven, is, naer't seggen van veel Geleerden, het vermakelijckste, voordeelighste, gesondtste, ja menigmael oock wel het salighste leven, dat men sou kunnen wenschen, voor die gene, die aen geen beroep, in de Steden vast gebonden is.

't **Vermaeckelijckste leven** is het, om dat alles wat adem haelt, in de Lente, Somer, ja oock selfs in't begin des Herfst, door de aengenaeme en soete lucht, uyt de steden naar

Ontwikkeling van de Bloemencultuur in het Gentse 1500 - 1900

buiten gelockt, ja getrocken wordt, alwaer men eerst alle dorheyt in groente siet veranderen, en't geen als doodt was, wederom herleven; het jonge Gras, met de Spruytjes, en alderley Bloemen uyt den schoot der Aerde, voortkomen, die men haer lieflijcke reuken, de neus, en aengenaeme kleuren, het oogh vermaken; dese worden stracks van de leckere Somer-vruchten gevolght, de welcke door haer ververschende smaken, de tong des aenschouwers bekooren. Niet lang daer na, siet men de boomen met herfst en winter-vruchten geladen, die de keuckens, neffens de Aerdt-vruchten, tegen den onvruchtbare Winter-oost van voorraet voorsien.

Het voordeelighste leven is het, om dat by na alles, wat tot des menschen voedtsel en onderhoudt noodigh is, van het Landt, uyt den Boomgaerdt, en den hof, moet worden gehaelt, 'twelck men dan aldaer veel verscher en beter koop kan bekomen, dan in de Steden; oock kan men daer met veel minder pracht en kosten, sich self, en sijn Huysgesin onderhouden.

Het gesontste leven is het, door dien de versche lucht met geen vuyle stinckende dampen, gelijk in de Steden, besinet is, waer door 't verteeren der spijsen in de maeg belet wort, en veel hooftpijn, sinckingen, hoeft en kort-amigheyt veroorsaect: Buyten dit kan men hier oock een gereguleerde leven leyden, dewijlmen niet wort belet, op den gewoonlijcken tijdt te eeten en drincken, slapen en opstaen. Maer boven al kan men oock matiger leven, dan in de Steden, alwaer men door de byeenkomsten van Vrienden en Kenissen, seer dickwils wort verleyt, door overdadige maeltijden, gasten en brassen, drincken en klinken, comparitien, &c. die menighmael gen geringe oorsaken tot des menschen qualijckvaert, siekten, ja wel de doodt, zijn.

Het salighste leven kan het oock wel wesen, indien men sich daer na aenstelt; dit is zeker, dat buyten op 't landt, soo veel valscheyt en goddeloosheyt niet omgaet, als in de Steden. Maer daer-en-tegen heeftmen veelvoudige stoffe, om de name des Grooten Schepper van alle dese Kruyden, Bloemen, Vruchten, Bomen, &c. te verheerlijcken, loven, dancken en prijsen, waer toe de volgende vaerskens van den vloeyende *Poët J. Cats* oock gestelt zijn.

Ontwikkeling van de Bloemencultuur in het Gentse
1500 - 1900

*'t Wierd Adam opgeleyt het Paradijs te bouwen,
Om in dat Schoon Prieel den Schepper aen te schouwen,
Te Sien sijn hoogh beleydt, en onbegrepen macht,
En wat hij voor den mensch in wesen had gebracht.
Het Veldt heeft wonder in, de stomme Boomen Spreken,
Ja, dat noch hooger gaet, de domme Beesten Preecken;
Niet een soo kleynen Dier, niet en soo teren Kruydt,
Of't roept, oock sonder stem, den Grooten Schepper uyt."*

2. Het vervloeken van het stadsleven

"En in plaats van rust en vrede/
Woont krackeel en twist in Stede.
Daer in 't Stad/ daeroyt en noch
(...) woonen en bedroch;
Daer de pracht en hoverdije
Meest logeert met jalousie."³¹²

"En het diepste van sijn nieren {de stad}
heel te wesen ongesont"³¹³

"In de steden int gemeen/
Sijn de camers al te cleen
Naer mijn lust en mijn behagen/
Om een open hert te dragen.
Dan seer wel mach ick gelijen/
Dat die immers hem behaecht
In de grootste Slavernijen/
Dat hy naer de steden vraecht;
Daer hij sijnen macker vint
Die sijn naem met hem begint/
Dien hy in't gedranck van velen
Best een luster can gestelen;"³¹⁴

3. Non - utilitaristische houding ten opzichte van bloemen en planten

"Als mijn lust nu ver ten meeste is vergaen/ om gae te staen
T'nederhof en vee en beesten hebben naer mijn sin gedaen. En de
Boomgaert over weer is doorgewandelt keer op keer; En ben moede
van bekijcken ons beplante Wijngaert-dijcken: Gae de wilde ruychte
staecken/ Om in een besloten pleyn My met aendacht te vermaecken/

³¹² Ibid p. 6

³¹³ Ibid, p. 7

³¹⁴ Ibid, p. 30

Ontwikkeling van de Bloemencultuur in het Gentse
1500 - 1900

Onder bloemkens groot en cleyn; Dry wat nearder by der hant/ En in
ons gesicht geplant/ (...) Met den Bloem hof gae testaen. Dees mijn
Bloemkens allegaer Tot Vermaecken vanden Mensch/ Die in Alles
Sijnen wensch Dienstelicken sal aenschouwen/ Can hy op sijn Godt
vertrouwen. Yder bloemken heeft sijn wesen uyt den hemel/ (...)
Laet(maer eens u blijde oogen Op mijn hof zijn uyt gespreyt/ T'
sal u veel al meer vertoogen Dan u inckt of penne seyt."³¹⁵

³¹⁵ Ibid, p. 88 - 89

Bijlage 3

Bronnen

Ghendtsche post-tydinghen. Ghendt, **1** (1667) - **54** (1720) 77

(?)**1** (1667) 69, 71-90, 93-100 ; **2** (1668) 44 ; **3** (1669) 71, 98 ; 4 (1670) 80, 93 ; **5** (1671) 43,72 ; **7** (1673) 4,27, 34-76, 80-97, 99, 102-104, 106 ; **8** (1674) 1-20, 22-24, 36, 38, 46, 55, 61, 66, 70, 74, 80, 81, 86, 87,89,90, 97, 98 ; **9** (1675) 1,2,6, 7, 14-16, 18, 20-23, 25,26,29, 34, 40, 43, 45, 46, 49-57, 59, 60, 62, 63, 68, 72-75, 77, 80, 88-91, 93-97 ; **10** (1676) 2-5, 7-9, 14-16, 19, 22, 28, 36, 39 ; **11** (1677) 62 ; **12** (1678) 1, 18, 59, 71, 84 ; **13** (1679) 13, 16, 62 ; **15** (1681) 40,69,88,90 ; **17** (1683) 2, 11, 62 ; **18** (1684) 36,93 ; **19** (1685) 37,49,62,70 ; **20** (1686) 56,85 ; **21** (1687) 73 ; **22** (1688) 12,22, 105; **23** (1689) 44-46 ; **25** (1691) 37,87 ; **28** (1694) 27 ; **30** (1696) 17, 20, 63 ; **31** (1697) 42 ; **32** (1698) 33 ; **33** (1699) 60, 101 ; 34 (1700) 26, 29, 50, 96 ; **35** (1701) 36.65, 72 ; **37** (1703) 83 ; **39** (1 705) 53,54,56,90 ; **40** (1706) 49, 50, 64,87 ; **41** (1707) 46,94 ; **43** (1709) 49, 76 ; **44** (1710) 1-52, 56-66,68- ; **45** (171 1) 1-62, 64, 65, 67- ; **46** (1712) ; **47** (1713) 1-46, 48, 50-85, 87- ; **48** (1714) 92, 93, 104-106 ; **49** (1715) 45, 94, 104 ; **50** (1716) 13, 51, 55 ; **52** (1718) 5, 10, 50 ; **54** (1720) 4, 77

Gazette van Ghendt. Ghendt, **57** (1723) - **83** (1749, **1e** sem.)

57 (1723) 55, 61, 64, 73, 81, 83, 84, 100 ; **58** (1724) 9, 11, 37, 57, 99 ; **59** (1725) 75, 77, 79,81,83-90,92-94, 97-101, 103-107 ; **60** (1726) 1, 2,4-6,9, 10, 12, 13, 14, 16-37, 39-41, 43-45 ; **61** (1727) 23, 29, 30, 59, 60, 62, 65, 77, 85, 9 i , i00, i03 ; **62** ii728i i,6, i6-i8, 26,34- 37, 41, 52, 56, 59, 62, 68,69, 73,76, 84,85,88,90,92, 93.97 ; **65** (1731) 43,49,66 ; **66** (1732) 36 ; **68** (1734) 76 ; **70** (1736) 11, 12, 18, 29, 30,32,33, 57, 64,67, 75 ; **71** (1737) 2, 96 ; **72** (1738) 36, 38,39 ; **73** (1739) 25, 42, 46, 47, 51, 71 ; **74** (1740) 69, 77, 78, 89, 97 ; 75 (1741) 81 ; **77** (1 743) 5 ; **78** (1 744) 52, 53-55,70, 78- 83, 96-100 ; **79** (1745) 5-7, 13, 14, 17-54 ; **82** (1748) 16 ; 83 (1749) 1-35,37-44

Gazette van Gend (1749 **2e** sem. - 1800); Compleet . behalve jg. 1752

Jaar	n°	Dag	Verkoper	Plaats van verkoop	Bloemen	Boomgewassen	Beroep/functie
1706	35	3 mei	Broeder Luxembourg	In den lylie in den raeme (herberg)	Tullipen, Ranonkels, Animonien	Laurieren en Oragnien	Geestelijke
1707	36	5 mei	Broeder Luxembourg	In den lylie in den raeme	Blommen	Laurieren en Oragnien	/
1708	35	30 april	Heer van Holle	In het Portakker	Renonckels, Animonien, narcissen, tulpen	Laurieren en Oragnien	/
	36	3 mei	Broeder Luxembourg	In den witte Lylie in den raeme	Blommen	Boomen	Geestelijke
	37	7mei	Jean François Alstein	In den Quaethem	Tulpen, Renunckels, Animonien	Oragnen, Jasmin de Peru, Laurieren	Advocaet
1710	36	8 mei	Andries Vergrouet	Brugge	Tulpen, Renonckels	/	Priester
1711	37	7 mei	/	In den lylie in den raeme	Tulpen, Renonckels,	Laurieren en	/

Ontwikkeling van de Bloemencultuur in het Gentse
1500 - 1900

					Jonckilien, Florissanten	Oragneboomen	
	49	11 juni	De Meulenaere	Princenhof	Animonien, Renonkels, Tulippen	Oragnien, Jasmin de Peru, Laurieren en Myrthus	Procureur
	52	29 juni	/	In den lelie in den raeme	Animonien, Renonkels, Tulippen	Oragnien, Jasmin de Peru, Laurieren en Myrthus	/
	54	6 juli	Adriaen Martens	Op het groot Meyrem in de Meireminne	Potblommen	/	/
1712	38	12 mei	Wijlen Augustijn Vander Beken	Hooghpoorte	Tulippen	/	Advocaet
	55	11 juli	/	Refugie van Nienhove	Potblommen	Oragnien, Laurieren, jasmijn	/
1713	39	15 mei	Heer Bonne	Achter de arme Clarissen	Tulpen, Florissanten, Narcissen, Renunckels	/	/
	40	18 mei	/	In den lelie in den raeme	Tulpen, Renonckels, Animonien	Laurieren, Myrthus, Oragnien en Granade	/
1714	37	14 mei	/	In den lelie in den raeme	/	Oragneboomen, Laurieren en Grenaden	/
	38	17 mei	Heer de Wiels	Burghstraete	Narcissen, Renonckels, florissanten	/	/
1726	35	2 mei	Guillaume Lefebere	In de Enghel in de Silverstraete (Princenhof)	Roononckels, Anemonen	/	/
	36	6 mei	François de Smet	In den lelie in den raeme	Renonckels	Oragnien en Laurieren	/
	37	9 mei	/	Herbergh den Pelicaen in de Abeelstraete	Roononckels, Animonien en Tulippen	/	/
1728	35	29 april	Guillaume Lefebere	In de Enghel in de Silverstraete (Princenhof) Ostessen, Animonien, Roononckels, narcissen	Ostessen, Animonien, Roononckels, Narcissen	/	/
	37	6 mei	Louis Maes	St-Pieters	Alle sorten van bloemen	/	/
1737	37	6 mei	Daniel Engielschen	Bagattenstraete op St-Pieters	Alle sorten van bloemen	/	Priester
	37	6 mei	Guillaume Lefebere	Chartreusen bij Ossenhoofd in het Berauw	Roononckels, Anemonien, Tulipen	Orangeboomen, Jesamin de Peru	/
	38	9 mei	Sr. Lauwreyns van Daele	Binnen de Prochie van St Nicolaes	Tulipen, Renunckels, Animonien, Auriculaplant	/	Coopman in Calck

Ontwikkeling van de Bloemencultuur in het Gentse
1500 - 1900

1738	38	12 mei	Guillaume Lefebere	Chartreusen bij Ossenhoofd in het Berauw	Roononckels, Anemonien, Tulipen	/	/
1741	40	18 mei	Guillaume Lefebere	Chartreusen bij Ossenhoofd in het Berauw	Roononckels, Anemonien, Tulipen	/	/
	43	29 mei	Louis Maes	Op het Caleyntjen, achter de herberg het Laurierken, op St-Pieters	enunckels, Animonien, Auriculaplant	/	/
1742	39	14 mei	Sr. Guillaume Hertschap	Voormuyde	Tulipen, Roononckels & Animonien	/	/
	40	17 mei	Guillaume Lefebere	Chartreusen bij Ossenhoofd in het Berauw	Tulipen, Roononckels & Animonien	/	/
	41	21 mei	Richard Danneel Enghelsen	Capelle-straete	Tulipen, Roononckels & Animonien	/	Priester
	43	28 mei	Baron de Reylof	Huydenvetterken ontrend St. Jakobs Godts huys	Tulipanen, Roononckels & Animonien	/	Gewesen tesorier der stad Gent
	51	25 juni	Wijlen Pieter van Alstein	By St baefs kercke	/	Oranjeboomen	Advocaet van den raede van Vlaenderen.
1745	40	20 mei	Guillaume Lefebere	Chartreusen bij Ossenhoofd in het Berauw	Roononckels, Anemonien, Tulipen	/	/
	42	27 mei	Sr. Malyn	In zijn hof in de Abeelstraete	Anemonien, Renunckelen	/	/
1749	39	13 mei	Guillaume Lefebere	Chartreusen bij Ossenhoofd in het Berauw	Roononckels, Anemonien	/	/
	40	16 mei	Pauwel Lieven Wieme	Woont: Langhe Munt / Verk: hof vd cappelle V onze lieve vrouwe ter Swaelmen	Roononckels	/	/
	40	16 mei	Joannes François de Lateur	Ketelvestjen	Roononckels	/	Orangist
1750	42	25 mei	Guillaume Lefebere	Chartreusen bij Ossenhoofd in het Berauw	Roononckels, Anemonien, Tulipen	/	/
1751	43	31 mei	Guillaume Lefebere	Chartreusen bij Ossenhoofd in het Berauw	Roononckels, Anemonien, Tulipen		
1753	35	30 april	Pieter François de Naeyere	Tot Gent recht over den Raede	Speelhof te koop in' t Berauw met Anemonen Ranonckels en andere blommen	60 à 70 jonge fruytbomen	/

Ontwikkeling van de Bloemencultuur in het Gentse
1500 - 1900

	41	21 mei	Guillaume Lefebere	Chartreusen bij Ossenhoofd in het Berauw	Roononckels, Anemonien	/	/
1754	41	23 mei	Guillaume Lefebere	Chartreusen bij Ossenhoofd in het Berauw	Roononckels, Anemonien	/	/
1755	42	26 mei	Guillaume Lefebere	Chartreusen bij Ossenhoofd in het Berauw	Roononckels, Anemonien, Tulipen, Narcissen	/	/
	43	29 mei	Wijlen Sr. Jaques Masson	Ten sterfhuyse van Sr Jaques Masson	Renonckles, Animonien, Tulipen, Narcissen	/	/
1756	42	24 mei	Guillaume Lefebere	Chartreusen bij Ossenhoofd in het Berauw	Roononckels, Anemonien, Tulipen, Narcissen	/	/
1758	40	18 mei	Guillaume Lefebere	Chartreusen bij Ossenhoofd in het Berauw	Roononckels, Anemonien, Tulipen	Lauwerierboomen (+ schilderijen)	/
1759	39	14 mei	Guillaume Lefebere	Chartreusen bij Ossenhoofd in het Berauw	Roononckels, Anemonien, Tulipen	Lauwerierboomen	/
1760	41	22 mei	Guillaume Lefebere	Chartreusen bij Ossenhoofd in het Berauw	Roononckels, Anemonien, Tulipen	Jesuminenboomen	/
1761	38	11 mei	Nicolaus Lefeber	Chartreusen bij Ossenhoofd in het Berauw	Roononckels, Anemonien, Tulipen	Lauwerierboomen (+ schilderijen)	Schilder
1762	38	13 mei	Nicolaus Lefeber	Chartreusen bij Ossenhoofd in het Berauw	Roononckels, Anemonien, Tulipen	/	Schilder
1763	42	26 mei	Nicolaus Lefeber	Chartreusen bij Ossenhoofd in het Berauw	Roononckels, Anemonien, Tulipen	/	Schilder
1764	41	21 mei	Nicolaus Lefeber	Chartreusen bij Ossenhoofd in het Berauw	Roononckels, Anemonien, Tulipen	/	Schilder
1765	40	20 mei	Heer Vander Vennet	Zwarte zuster straet	Renonckels	/	Priester
	41	22 mei	Nicolaus Lefeber	Chartreusen bij Ossenhoofd in het Berauw	Roononckels, Anemonien	Laurierboomen	Schilder
1766	41	22 mei	Nicolaus Lefeber	Chartreusen bij Ossenhoofd in het Berauw	Roononckels, Anemonien	Laurierboomen	Schilder
1767	43	28 mei	Quintin Le Jeune	Ten huysen van	Anemonien	/	/
	45	4 juni	Nicolaus Lefeber	Chartreusen bij Ossenhoofd in het Berauw	Roononckels, Anemonien	/	Schilder
1768	41	23 mei	Quintin Le Jeune	Ten huysen van	Roononckels, Anemonien	/	/

Ontwikkeling van de Bloemencultuur in het Gentse
1500 - 1900

	42	26 mei	Nicolaus Lefeber	Chartreusen bij Ossenhoofd in het Berauw	Roononckels, Anemonien	Laurierboomen	Schilder
1769	45	5 juni	Nicolaus Lefeber	Chartreusen bij Ossenhoofd in het Berauw	Roononckels, Anemonien, Tulipen	Grenade, Oliander, Laurieren	Schilder
1770	44	4 juni	Nicolaus Lefeber	Chartreusen bij Ossenhoofd in het Berauw	Roononckels, Anemonien, Tulipen, jonquillen	/	Schilder
1771	40	16 mei	M. Tbeli	Brugge	147 soorten tulpen	/	/
1772	/	/	/	/	/	/	/
1773	/	/	/	/	/	/	/
1774	/	/	/	/	/	/	/
1775	38	8 mei	Nicolaus Lefeber	Chartreusen bij Ossenhoofd in het Berauw	Tulipen	/	Schilder
1776	36	2 mei	J. B. Vanden Broecke	Huyden Veters Hoek	Tulipen, Auricula	/	/
	41	23 mei	Francis Gabreel	Brugge	Ranunkelen, tulipen, narcissen, auricula	Oragne-, Grenadeboomen en fruytboomen	/
1777	34	24 april	Jean Baptiste Du Bois	Bagattenstraete op St-Pieters	Auricula in potten	Oragneboomen	/
	36	1 mei	Wijlen Diu de Blaesvelt	Geraardsbergen	Tulipen, Renunckels, Baguetten	/	/
	37	5 mei	Sr. Carolus de Staesse	Brussel	Tulipen, Baguetten	/	/
	37	5 mei	P. Hamel	Akker achter het huys ter Koole	4000 tulpen, Baguetten	/	Off.-Crimineel te Gent
	38	8 mei	Lucas de Buck	Achterhof van Advocaet Bonne op StPieters In het Laurierstraetjen over de Eng. Nonnen	Grote partij tulpen, Baguetten	/	Hovenier
1778	38	7 mei	Wijlen Diu de Blaesvelt	Geraardsbergen	Tulpen, Ranonkels	/	/
	38	7 mei	P. Hamel	Coupure	Tulpen, 8000 Ranonkels	/	/
	39	11 mei	Sr. Philippus Arents	Prochie van Assche (tss. Brussel & Aalst)	Tulpen	/	/
	39	11 mei	Gerardus van Pottelsberghe	Akkerstraetjen	Tulpen, 400 narcissen de Bouche	Laurierbomen	/

Ontwikkeling van de Bloemencultuur in het Gentse
1500 - 1900

	40	14 mei	R. van Huffel	Aan Sint-Anna Kapel	Tulpen	/	Kruidenier en Merçenier
	44	28 mei	Wijlen Joannes Antonius Raellen	Onderbergen	Tulpen, Hyacinten	/	Heer en Meester
1779	32	22 april	Melchior Careelman	Akkergem	Tulpen	/	Hovenier
	39	17 mei	Clemens	Vrouwestraete	Versch. Planten botanique & potgewassen	Oragnebomen, Laurieren, Oleander & Jasmijn	Kanonik
	41	24 mei	Livinus Benedictus de Brabander	Serpentstraetjen	Hyacinten, Tulpen, Renonkels, Anemonen, Narcissen	/	Kruydenier
1780	34	24 april	Jean Baptiste Du Bois	Paellepelstraat (st. Pieters)	Hyacinten, Tulpen, Renonkels, Anemonen, Narcissen	Versch. Boomgewassen in pot, ananasplanten	Hovenier en bloemist
	38	11 mei	Melchior Careelman	Galgenbergstraat bij het Roze-Marijntjen	Tulpen, Baguetten	/	/
	39	15 mei	Sr. Jaques Vander Maeren	Mynjisstraetjen	Tulpen, Hyacinten	Veel rariteiten van bomen en planten in potten	/
	43	29 mei	J.B. Mussche	In hof Schuddekleed in Sleutelstraat	Renonkels	/	Hovenier
1781	35	30 april	Jean Baptiste Du Bois	Paellepelstraat (st. Pieters)	Narcissen, Hyacinten, Tulpen, Violetten, Animonien, Baguetten, Engelsche Iris	Fruytbomen waaronder Meloenen en ananassen	Hovenier & bloemist
	35	30 april	Cornelis Vanden Abeele	Akkerstraetjen	180 soorten Tulpen, Narcissen, Animonen, Renunkels	/	/
	36	3 mei	Guillaume De Vons	Coupure	Tulpen, Baguetten	/	Meester-Klermaker
	41	21 mei	Pieter Hostekens	Calleyen (op St. Pieters)	Renunkels	Oleanderbomen, Laurieren	/
1782	38	13 mei	Jean Baptiste Du Bois	Paellepelstraat (st. Pieters)	Tulpen, Baguetten, Renunkels, Animonien, Narcissen	Versch. Boomgewassen en planten	Hovenier & bloemist
	39	16 mei	Pieter Hostekens	Calleyen (op St. Pieters)	Tulpen	/	/

Ontwikkeling van de Bloemencultuur in het Gentse
1500 - 1900

	40	20 mei	Pieter Vanden Herreweghe	Geraardsbergen	Tulpen (voortgekomen uit tulpen van Diu de Blaesvelt)	/	/
	40	20 mei	P. Hamel	Coupure	Tulpen, Aurikelen	/	Off.-Crimineel te Gent
	41	23 mei	Karel Moerloose	Hoogstraete	Tulpen, Narcissen	Oragnien, Oliander en andere	/
1783	36	1 mei	Jean Baptiste Du Bois	Paellepelstraat (st. Pieters)	Tulpen, Narcissen, Hyacinten, Renunkels, Anemonien	/	Hovenier en bloemist
	36	1 mei	Simon van Daele	Huydenvetterken	260 Tulpen, Baguetten	/	Meester Peruquier
	37	5 mei	Livinus Norbert Remeus	Coupure	Tulpen, Hyacinten, Narcissen	Grenade, Jasmijn en Myrthus	Advocaet
	38	8 mei	G. De Vos	Nieuwstraat	Tulpen, Baguetten	/	/
	41	22 mei	Pieter Hostekens	Calleyen (op St. Pieters)	Renonkels & andere raere blommen	/	Hovenier
1784	37	6 mei	Pieter de Waele	Raeme	Hyacinten, Tulpen, Renonkels, Anemonen, Narcissen	Oragnien, Jasmijn, Grenade & Laurieren	/
	39	13 mei	Pieter Hostekens	Calleyen (op St. Pieters)	Tulpen	/	/
	39	13 mei	Jean Baptiste Du Bois	Paellepelstraat (st. Pieters)	Tulpen, Hyacinten, Narcissen, Renunkels, Animonien	/	Hovenier & bloemist
	40	17 mei	P. Hamel	Coupure	Tulpen (7 gulden / stuk), Renunkels	/	/
	41	20 mei	Eerw. Heer Garçon	/	Tulpen	/	/
	42	24 mei	Heer van der Perre	Ninove	Tulpen, Roononckels	/	Koopman
	43	27 mei	J. Leurquain	Bij de Augustijnen (Tempelhof)	Benjaminen, Perpetuëllen, en andere kasseplanten	/	/
1785	34	28 april	Simon van Daele	Huydenvetterken	Tulpen	/	/
	37	9 mei	Jean Baptiste Du Bois	Paellepelstraat (st. Pieters)	Tulpen	/	/

Ontwikkeling van de Bloemencultuur in het Gentse
1500 - 1900

	37	9 mei	Livinus de Buffon	Holstraete	400 Tulpen	/	/
	38	12 mei	Weduwe Haemel	Coupure	Baguetten, Aurikels	/	/
	38	12 mei	Pieter Hostekens	Calleyen (op St. Pieters)	Tulpen	/	Hovenier & bloemist
	39	16 mei	/	In de Grodenluchter over de nieuwe brug	Tulpen	/	/
1786	37	8 mei	Simon van Daele	Huydenvetterken	Tulpen, Baguetten	/	/
	38	11 mei	Weduwe De Baere	Cataloghe kan gezien worden in herbergh Van Sr. Cambier op de Koornermarkt	Tulpen, Violetten, Roononckels	Oragnien, Limoen, Myrthus, Olijven, Oleander	/
	38	11 mei	Sr. Pieter Verschaffelt	Nabij Klooster der Kathuysers	Tulpen	Fruytboomen	Hovenier (onlangs gewoont bij den hertog van Orleans)
	39	15 mei	Sr. Nys	Mechelen	Tulpen, Violetten, Seuressen	/	Advocaet
	39	15 mei	Feyerich	Audenaerde; Cataloghe bij Sr. Cambier	Tulpen	/	/
1787	36	3 mei	Simon van Daele	Huydenvetterken	500 Tulpen, 6000 Baguetten, Renonkels, potbloemen	/	/
	37	7 mei	Sr. Pieter Verschaffelt	Nabij Klooster der Kathuysers	2000 Tulpen	/	Hovenier
	45	4 juni	J. Leurquain	Bij de Augustijnen (Tempelhof)	Renonkels, Kasseplanten	Struyckplanten, Kruyden & Boomgewassen	/
1788	35	1 mei	Weduwe M. Van Huffel	St. Anna Kapelle	Tulpen	/	/
	37	8 mei	Edelen heer Pouris	In zijn hof	Tulpen	/	/
	37	8 mei	Jean Baptiste Du Bois	Paellepelstraat (st. Pieters)	Tulpen	/	/
1789	39	14 mei	Weduwe Pieter van Ongheval	Akkerghem	Tulpen	/	/
	39	14 mei	J. Boris	Coupure	Tulpen, Renonckels, Animonien	versch. Boom- en plantgewassen	/
	43	28	Pieter Hostekens	Calleyen (op St. Pieters)	Tulpen, Renonckels	Fruytboomen	Hovenier & bloemist

Ontwikkeling van de Bloemencultuur in het Gentse
1500 - 1900

		mei					
1790	37	10 mei	Simon van Daele	In den Akker	Tulpen, achtergelaten door liefhebber uit Kortrijk. Ook eygen bloemen.	/	/
	38	13 mei	Sr. Pieter Verschaffelt	Nabij Klooster der Kathuysers	/	3000 vreemde & Eur. vruchtdrgnde bomen	Hovenier
	40	20 mei	P. F. Leurquain	Bij de Augustijnen (Tempelhof)	Ranonkels, Narcissen, Jonquillen & andere potgewassen	Orangien & Citroenplanten van 1-4 jaar	/
	42	27 mei	Pieter Hostekens	Calleyen (op St. Pieters)	Renonckels	/	/
1791	34	28 april	Sr. Mussche	Sleutelstraetjen over de Schelde	Tullipen	/	/
	35	2 mei	Simon van Daele	Achter klooster van de Therisianen	Tullipen	/	/
	41	23 mei	Sr. Boelaert	Coupure bij de herberg Entrepot	Renunkels	/	/
	41	23 mei	Simon van Daele	In den Akker (+ Cataloghe)	Renunkels	/	/
	42	26 mei	Pieter de Waele	Princenhof naast de herberg de Kroone	Renunkels	/	Hovenier & bloemist
1792	35	30 april	S. Callenberge	Huydenvetterken op H. Kerst	1200 bollen Tulpen	/	Hovenier
	36	3 mei	J.B. Droesbeke	Geraardsbergen	Tulipen (+ Tenten, kassen en ander grief)	/	Baljuw
	36	3 mei	Sr. van Wittenberghe	In de Achter-Rooze bij Akkerghem-Kerke	Tulpen, renonkels en andere Potbloemen	/	/
1793	33	25 april	Pieter Hostekens	Burgstraete	Tulipen	/	/
	35	2 mei	Judocus Verschaffelt (De hoirs van)	Overleden binnen Dendermonde. Catalogue verkr. Bij Sr de Caju (Dendermonde)	Tulippen en Baguetten	/	/
	36	6 mei	V.L.C.A. Mortgat	Dendermonde (Catalogue gratis te verkr. Bij J. Begyn Gent, Antw., Bruss., Leu., Lok., St. Niklaas & Dendermonde)	Tulipen	/	/

Ontwikkeling van de Bloemencultuur in het Gentse
1500 - 1900

	37	9 mei	Jacobus Hofkens	In den Akker bij de Koornbloeme	Tulipen	/	/
	37	9 mei	Sr. Boelaert	Coupure bij de herberg Entrepot	Tulipen	/	/
	37	9 mei	J.J. De Naeyer	Hof bij gewezen klooster vd Ursulinen	Tulipen & Aurikelen (Catalogue bij Bernard Poelman)	/	Kanonik van St. Baefs
	39	16 mei	J. Schellinck	In de Achter-Rooze bij Akkerghem-Kerke	Tulipen & Stoffelieren	/	/
	42	30 mei	P. Hofkens	Galgenbergstraete by het Meulengat	Ranonkels	/	/
	42	30 mei	Simon J. Van Daele	In den Akker (+ Catalogue)	Ranonkels	/	/
1794	32	21 april	J. Schellinck	In de Achter-Rooze bij Akkerghem-Kerke	Tulipen (+ Catalogue bij drukker de Schuere)	/	/
	32	21 april	B. De Brabander	Serpent-Straetjen	Tulipen	/	Kruydenier & Bloemist
	32	21 april	P. Hofkens	Galgenbergstraat bij het Roze-Marijntjen	Tulipen	/	/
	33	24 april	Pieter Leys	Brugge	Tulipen	/	Hovenier
	34	28 april	Sr. Charles Thienel	Pissenmeypoorte (Geraardsbergen)	Tulipen	/	/
	37	9 mei	Simon J. Van Daele	Galgenbergstraete by het Meulengat	Tulipen, Renunkels (+Catalogue)	/	/
1795	/	/	/	/	/	/	/
1796	229	26 mei	Josephus van Daele	Galgenbergstraete by het Meulengat	Renonckels	/	/
	229	26 mei	F. Collumbier (voor rekening van J. Verstylen, Holl. Tuynman)	In den Hof van	Renonckels	/	/
1797	327	4 mei	Charles d'Auberg	Melle	Tulipen (+ Catalogue bij drukker Ph. Gimblet)	/	/
	328	8 mei	P.Leurquain	Bij de H. Bloed Kapelle	Tulipen, Serre en Orangeriegewassen	/	/

(Opm.: Ik heb geen eenduidige benaming gegeven van de planten, zo heb ik Tulpen, tulipen, tulipanten. Alsook Anemonen, Anemonien. Renonckels, Renonkles, Roononckels, Roononkels --> geschreven zoals in krant voorkomt.)

Bijlage 4

Wegwijzer der stad Gent en der provincie Oost-Vlaanderen voor het jaar..., 1849, Gent: Vanderhaeghen, pp. 484 bewaard in het stadsarchief te Gent.

Bijlage 5

Wegwijzer der stad Gent en der provincie Oost-Vlaanderen voor het jaar..., 1890, Gent: Vanderhaeghen, pp. 1047 bewaard in het stadsarchief te Gent.

Bijlage 6

Uit: Collumbien, A., De Gentsche Bloemenmarkt, In: De tuinbouwkroniek, 13, 1938, .p. 8 - 9

"Onder de boomen, juist voor de concorde, stond Treze met een groote verzameling doorlevende vollegrond planten. Treze was een boerin van Bottelaere, met harde trekken, een gebruid aangezicht waarin twee stoute bruine ogen fonkelden. Als hoofddekseel had ze altijd een roode halsdoek. Ze was zeer goed ter tale en deed door haar geestige zetten het publiek lachen; zelfs vele niet - kopers bleven daar eenige minuten staan om harde schampscheuten te hooren. Terwijl ze de toeschouwers haar kruiden, die voor alles goed waren, aanbevoel: hier mijnheer, een struikje Donka (Asperula

Ontwikkeling van de Bloemencultuur in het Gentse
1500 - 1900

odorata) om de motten uit uw kleerkast te houden, zegde ze tegen een manneke, als ze veronderstelde dat de dompelaar zelfs geen kleerkas bezat. Zie eens hier wat mooie Fransche rooskens (*Lychnis viscaria*) die gansch den zomer bloeien. Een toeschouwer vroeg: Trese hebt ge geen dubbele stoffeliers (violieren). Ze nam twee bloemen bij elkaar en zegde: zie menheere, doe alzoo en dan zijn ze dubbel. Ze had vele soorten en allen waren voor iets goed en ze behielden hun aardkluit want hij bestond uit vette klei. Gansch de stad kende Treze van Bottelaere en we betreuren het van haar geen foto te hebben; men denkt er altijd aan als het te laat is." Andere namen zijn Leopold de Bock, Fientje Rheim van Meirelbeke, Alfred Van Acken, Beeckman, Weduwe Temmerman, Raantje (Adriaan) Story uit straatje van Berouw 70 jaar en zijn planten ook van den ouden tijd bv. Muskus (*mimulus moschata*), Oleanders (*Nerium Oleander*), Zelfs Thymus in pot³¹⁶ Verder De Roose, Pier Medo, François Collumbien (vader) met groene en bonte sierplanten, palmen, varens, ... veel prijzenwegkaapte lanecksweert vanghendtbrugge, De Clercq-Van Gijsegem van Ledeberg, Buysse van Meirelbeke, Snoeck van Gendbrugge, Karel Ghijs van Ledeberg, Isidoor Wyckaert van Gent (bellevuestraat), en een tijdje, Charles Lippens, Holstraat, en Edouard De Mol van Gendbrugge.

Verscheidene dezer bloemisten namen het leventje langs den goeden kant op de bloemenmarkt; ze aten 't halven den morgen hun boterham in 't Gouden Zulleken waar ze soms voor de rest van den morgen bleven plakken. Dan moesten hun vertrouwde zaakgelastigden maar verkoopen. Ja, we stonden omtrent nevens elkander. De vervanger van Frans de Vriesere was vriens Desiré Bullens, die bij hem opgekweekt werd als kind ten huize maar waar hij ongelooflijk veel trouwen dienst van had. Wij herinneren ons nog een goede lol. Frans de Vriesere was in 't Gouden Zulleken blijven zitten en had bevolen dat Deeske niet mocht afrijden zonder zijn baas. Het werd 1 ure, het concert op de kiosk was geëindigd. De Kouter kwam ledig. Het

³¹⁶ tuinbouwkroniek 1938 p 8 bloemenmarkt

Ontwikkeling van de Bloemencultuur in het Gentse
1500 - 1900

werd 2 ure... Een politieagent kwam de eigenaar der Vente die daar nog stond, in overtreding nemen. Als Deeske het aan zijn baas vertelde, verschoot deze er niet van en zegde: Kom deeske, we zullen een kleine omweg makenals we naar huis rijden (Loostraat) en ze trokken St. Pietersvrouwstraat op en bleven staan aan het politiecommissariaat waar Frans de Vriesere binnen trok met een schoone passiflore met drie bloemen die hij den politiecommissaris aanbood. Deze riep op zijn bureel de politieagent in kwestie en vroeg waarom hij die brave bloemist in overtreding genomen had. Mocht uiteindelijk vertrekken ongestraft. Het was den goeien ouwen tijd. Wij hebben een goede herinnering van dat leventje op de bloemenmarkt en zouden bijkans wenschen het te herbeginnen."³¹⁷

³¹⁷ Collumbien, A., De Gentsche Bloemenmarkt, In: De tuinbouwkroniek, 13, 1938, .p. 8 – 9